

**XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI EĞİTİM KURUMLARINDA
YABANCILARIN ETKİSİ: KAHİRE ÜNİVERSİTESİ VE
ORYANTALİSTLER ÖRNEĞİ**

Sibel CEYLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2010

ÖZET

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI EĞİTİM KURUMLARINDA YABANCILARIN ETKİSİ: KAHİRE ÜNİVERSİTESİ VE ORYANTALİSTLER ÖRNEĞİ

Sibel CEYLAN

Tarih Anabilim dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2010

Danışman: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Fransızların Mısır'dan çekilmesinden sonra Mısır'a yerleşen Mehmet Ali Paşa, orada kalan Fransız subaylar gözetiminde yeni bir ordu kurdu, askerî okullar açtı ve en çok Fransa'ya olmak üzere Avrupa ülkelerine öğrenci göndermeye başladı. Nitekim yenileşme hareketleri sadece bununla da sınırlı kalmadı. Askerî okullar dışında da okullar açtı. Avrupa ve Türkiye'den birçok kitap çevirtirdi. Açılan okullarda eğitim verecek hocaların da yabancılardan seçilmesi, Avrupa'yı özellikle de Fransa'yı örnek aldığına işarettir.

Şarkiyatçılık ve Doğu bilimi anlamına gelen Oryantalizm, batı kökenli araştırma alanıdır. Batıyı şarkiyatçılığa ticari, dini, siyasi, ilmi v.b. faktörler teşvik etmiştir. Mısır konumu ve tarihi itibarıyla de bu amaçları karşılamıştır. Bağımsızlık arayışında olan Mısır'ı, bilim görüntüsü altında mesken tutan yabancılar, burayı siyasetlerine ve ideolojilerine alet etmişlerdir. Yabancıların, Osmanlı eğitim kurumlarına etkisinin bir örneği olan "Kahire Üniversitesi ve Oryantalistler", Doğu'nun ve özellikle Mısır'ın önemini gözler önüne sermekte ve yabancıların XX. yüzyıl başlarında Doğu politikasının en somut örneğini bizlere sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mısır, Oryantalizm, Kahire Üniversitesi, Eğitim, Yabancıların Etkisi.*

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE FOREIGNERS ON THE OTTOMAN EDUCATIONAL FOUNDATIONS IN EARLY TWENTIETH CENTURY: EXAMPLE OF CAIRO UNIVERSITY AND ORIENTALISTS.

Sibel CEYLAN

Department of History Sciences

Social Sciences Institutes Uşak University, June 2010

Advisor: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

After the French withdrawal from Egypt, Mohammed Ali Pasha who settled down in there, had set up a new army under the auspices (supervision) of the French officers, had opened military schools, and began to send students to the European countries, mostly to France..Indeed revolutionary movements were not limited with that only, he opened many schools too, except military schools, and had lots of books translated from Europe and Turkey. The teachers who trained in that new schools were chosen from foreigners, that indicates he takes Europe especially France as an example.

Orientalism which means eastern sciences (cultures), is a western-based research area. Religious, political, scientific, etc. factors encouraged the West to Orientalism. Egypt answered these purposes considering its location and history. The “foreigners settled in Egypt (who was looking for its freedom) Under the image of science, and used it as an instrument of their politics and ideology. "Cairo University and the Orientalists" which is an example of the effects of the foreigners to the Ottoman Educational institutions, brings out the importance of the East especially Egypt and shows us the most concrete example of the foreigners easterns politics in the beginning of the twentieth century.

Key Words: Egypt, Orientalism, Cairo University, Education, Foreign Impact.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sibel CEYLAN'ın "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Eğitim Kurumlarında Yabancıların Etkisi: Kahire Üniversitesi ve Oryantalistler Örneği" başlıklı tezi, 14. 06. 2010 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

.....

Üye : Prof. Dr. Saim SAVAŞ

.....

Üye : Prof. Dr. Lütfi ÖZAV

.....

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Cemil YÜCEL

ÖNSÖZ

Üzerine çok şey söylenen ama çok az bilinen bir coğrafya olan Doğu ve Doğu'ya açılan kapı olan Mısır, Kızıldeniz ve Arap yarımadasına yönelik siyasi faaliyetlerde anahtar ülke olması nedeniyle yabancıların ilgisi sürekli çekmiştir. Bu ilginin en somut örneği olan Oryantalizm, 1798 Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesiyle ülkeye iyice yerleşmiş ve bundan dolayı uzun süre Mısır'da düzen ve sükûnet sağlanamamıştır. Çünkü bu tarihe kadar Mısır'da etkili bir güç olan Osmanlı Devleti, bu tarihten sonra Mısır'daki gücünü kaybetmiş ve Mısır'da ortaya çıkan oryantalist edebiyat, yerel ve yabancı güçleri karşı karşıya getirmiştir.

Bu tez, Kahire Üniversitesi'nin oluşumunda yabancıların etkisi irdelenmiş ve bir öngöründe bulunulmaya çalışılmıştır. Tez, bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Oryantalizm ve Mısır Reformuyla ilgili bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Mehmet Ali Paşa döneminde kurulmaya başlayan yüksek medreseler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Üniversitenin kurulmasına ışık tutması açısından bu dönem dikkate değer ehemmiyet taşımaktadır.

İkinci bölümde, Kahire Üniversitesi'nin kuruluşu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde, Üniversite kurulmadan önce Mısır'ın genel durumu, Üniversite'nin açılışı ve Avrupa'ya öğrenci göndermesi hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, yabancıların verdiği dersler ve yıl aralıkları hakkında bilgi verilerek Oryantalistlerin etkileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, belli başlı oryantalistlerin hayatlarına değinilerek, çalışmalarının daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Mısır'ı konu alan çalışmamız, araştırılmayı bekleyen pek çok konunun içinden seçilmiş, Türk tarihinde küçükte olsa bir yeri doldurabilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında maddi ve manevi çok sayıda kişinin emeği vardır. Öncelikle çalışmanın her aşamasında soru ve sorunlarımla değerli vaktini almama rağmen bana sabırla yardımcı olan, araştırmalarda her türlü tekniği ve yöntemi gösteren sayın hocam Prof. Dr. Adnan Şişman'a sonsuz teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde, hayatlarından fedakârlık ederek maddi- manevi yanımda olan, babama ve rahmetli anneme, beni yüreklendiren ağabeylerim, ablalarıma ve arkadaşım Abdulkadir Yiğit'e teşekkürü bir borç bilirim.

Akademisyenliği sevdiren bu yolda bana daima ışık olan, lisans eğitimim boyunca maddi manevi desteğini gördüğüm sayın hocam Yard. Doç. Dr. Cezmi Karasu'ya şükranlarımı bir borç bilirim.

Yol göstericiliği ve manevi desteğini her aşamada gördüğüm sayın hocam Prof. Dr. Selahattin Turan'a, manevi desteğini gördüğüm Dr. Ekrem Toklucu'ya, yüksek lisans eğitimim boyunca manevi desteğini sürekli gördüğüm Enstitü Müdürü sayın Doç. Dr. Cemil Yücel'e ve Uşak Üniversitesi'nde bana emeği geçen bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Tezin fikir olarak kafamda oluşmasında ve Mısır'da araştırmalarımı yapmamda her türlü yardımını esirgemeyen, Ortadoğu Tarihi araştırmalarımında her zaman sorunlarıma yol gösterici olan sayın Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a sonsuz teşekkür ederim.

Mısır Devlet Arşivi'nde gerekli belgelere ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen arşiv müdürü Prof. Dr. Muhammed Sabır Arab'a, arşiv çalışanlarına, gerekli kaynakları toplamamda bana yardımcı olan, Prof. Dr. Muhammed Rafet, Prof. Dr. Rafet en-Nebravi, Prof. Dr. Abdülün'im İbrahim el- Cemi'i, Dr. Hazim Montasır'a ve Attabe kitapçısı Abdülmuhsin Bey'e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca

Mısır'da beni yalnız bırakmayıp her türlü yardımı esirgemeyen Fatma Cemal, Ranya Rafet, İlhem el-Kassas, Safa' Abdullah, Nergiza Nazarova ve daha ismini sayamadığım diğer arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Her daim yanımda olan dostlarım Yeşim Özer ve Zehra Cinkaya'ya, yüksek lisans eğitimim boyunca yardımlarını her zaman gördüğüm arkadaşlarım Şeyma Şengil Akar ve Saadet Açıkgöz'e, tezin hazırlanış aşamasında manevi yardımını esirgemeyen arkadaşım Amber Güneysel'e sonsuz teşekkür ederim.

Bu tezin hazırlanmasında araştırmalarımız için burs imkânı sağlayan Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ali Birinci şahsında Türk Tarih Kurumu'na ve Mısır Arap Dili Bursu'nu almama olanak sağlayan Milli Eğitim Bakanlığı'na teşekkür ederim.

Sibel CEYLAN

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

- Adı Soyadı : Sibel CEYLAN
- Doğum Yeri ve Tarihi : Mardin/ Savur- 1985
- Lisans Öğretimi : Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen- Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, 2006.
- : Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen- Edebiyat
Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü (çiftanadal), 2006.
- Yüksek Lisans Öğretimi : Priştine Üniversitesi Türkoloji Bölümü, 2006.
(Süreç)
- : Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
Anabilim Dalı, 2008.
- Bildiği Yabancı Diller : Arapça- İngilizce.
- Bilimsel Faaliyetler : Tarih Öğrencileri Ulusal Sempozyumu, “Ümmü
Dünyadan Kesitler”, başlıklı tebliğ, Eskişehir
Osmangazi Üniversitesi, Mayıs 2010.
- : Balkanlar’da İslam Medeniyeti 3. Milletlerarası
Kongresi, “Belgrad Kalesi ve Belgrad’ta
Türk İzleri”, başlıklı tebliğ, Bükreş, Kasım 2006.

: “Osmanlı Devleti’nin Arap Coğrafyası”, lisans bitirme tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Haziran 2006.

İş Deneyimi

: Kırbalı İlköğretim Okulu, Savur/ Mardin, 2006.

: Mehmet Doğru İlköğretim Okulu, Kızıltepe/ Mardin, 2007.

Aldığı Burslar

: Türk Tarih Kurumu Yüksek Lisans Bursu, 2009.

: Milli Eğitim Bakanlığı Arap Dili Yaz Bursu, 2009.

Kurslar

: Kahire Üniversitesi Darû’l Ulûm Fakültesi Arap Dili Bölümü, Arapça Kursu, Kahire, 2009.

: Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arapça Kursu, Kahire, 2009.

: English Academi, İngilizce Kursu, Ankara, 2008.

İletişim

e- posta adresi

: sibel472000@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
TABLolar LİSTESİ	xiv
EKLER LİSTESİ	xv
KISALTMALAR	xvii
I. KONUNUN TANIMI, ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMA	xviii
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE PLANI	xxiv
III. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	xxvi
GİRİŞ	1
1. ORYANTALİZM	1
2. MISIR REFORMU	7

1. BÖLÜM: MISIR'DA YÜKSEK EĞİTİM KURUMLARI:

MEDRESELER.....	15
-----------------	----

1.1. MEHMET ALİ PAŞA ZAMANINDA KURULAN YÜKSEK

MEDRESELER	16
1.1.1. Medresetu't- Tıb	16
1.1.2. Medresetu'l- Elsun	18
1.1.3. Medresetu'l- Mühendishane	18

1.1.4. Medresetu't- Tıb el- Baytara	19
1.1.5. Medresetu'z- Zıra'a	19
1.1.6. Medresetu'l- İdare el- Mülkiye	19
1.1.7. Medresetu'l- Ameliyat	20
1.1.8. Medresetu'l- Meşat	20
1.1.9. Medresetu'l- Medfuiyye	20
1.1.10. Medresetu'l- Fersan	20
1.1.11. Medresetu'l- Musikî el- Askeriye	20
1.1.12. Medresetu'l- Bahriye Bi'l- İskenderiye	21
1.1.13. Medresetu'l- Mısriya Bi' Baris (Ecole Militaire Egyptienne)	21

1.2. HİDİV İSMAİL VE TEVFİK ZAMANINDA KURULAN YÜKSEK MEDRESELER

1.2.1. Medresetu'l- Hukuk	22
1.2.2. Medresetu'l- Fünûn ve's-Sana'i	22
1.2.3. Medresetu'l- Mesahati ve'l Muhasebe	23
1.2.4. Medresetu'l- Lisan el-Mısriya el-Kadime (Lügat el – Hyeroglifiyye)	23
1.2.5. Medresetu'd- Darû'l Ulûm	23
1.2.6. Medresetu'l- Muallimin el- Hidiviyye	24
1.2.7. Medresetu'l- Bolis	25

2. BÖLÜM: KAHİRE ÜNİVERSİTESİ (MISIR

ÜNİVERSİTESİ)'NİN KURULUŞU

2.1.ÜNİVERSİTE KURULMADAN ÖNCE MISIR'IN GENEL DURUMU....	27
2.2.ÜNİVERSİTE FİKRİ	29
2.3.ÜNİVERSİTENİN AÇILIŞI	33
2.4. İLK REKTÖR AHMED FUAD'IN FAALİYETLERİ	37
2.5. ÜNİVERSİTE'NİN AVRUPA'YA ÖĞRENCİ GÖNDERMESİ	40
2.5.1.Yetişkinler	40
2.5. 2. Küçükler	43

3. BÖLÜM: KAHİRE ÜNİVERSİTESİ'NDEKİ ORYANTALİSTLER	44
3.1. ORYANTALİSTLERİN KÜLTÜR ALANINDAKİ ETKİLERİ	44
3.2. ORYANTALİSTLERİN ÜNİVERSİTE'NİN YAPILAŞMASINDAKİ ETKİLERİ	46
3.3. ÜNİVERSİTE BİRİMLERİNDE ORYANTALİSTLER	46
3.3.1. Üniversite Meclisi'nde	46
3.3.2. Tıp Fakültesi'nde	47
3.3.3. Hukuk Fakültesi'nde	49
3.3.4. Edebiyat Fakültesi'nde	50
3.3.5. Ulûm Fakültesi'nde	56
3.4. KADININ EĞİTİME KATILMASINDA YABANCILARIN ETKİSİ	57
4. BÖLÜM: KAHİRE ÜNİVERSİTESİ'NİN OLUŞUMUNDA FAALİYET GÖSTEREN BAZI ŞAHSİYETLER	59
4.1. MAX MEYERHOF	59
4.2. CHARLES KUERTZ	59
4.3. PIERRE JOUGUET	60
4.4. PIERRE LACAU	60
4.5. PERCY EDWARD NEWBERY	61
4.6. VLADİMİR VİKENTİV	61
4.7. LOUIS MASSIGNON	61
4.8. CARLO ALFONSO NALLİNO	63
4.9. GASTON MASPERO	63
4.10. GASTON WIET	64
4.11. IGNAZIO GUIDI	64
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	69
EKLER	78- 100

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.	1819- 1835 Yıllarındaki Önemli Seyahatnameler.....	10
Tablo 2.	1863- 1879 Yılları Arasında Ülke İçindeki Başlıca Yabancı Gazeteler.....	14
Tablo 3.	Neşr Hareketinin XIX. Yüzyıla Göre Dağılımı.....	15
Tablo 4.	Tıp ve Eczacılık Medreselerinden Mezun Olan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı.....	19
Tablo 5.	Medresetu'l Muallimin el- Hidiviyye'de Görülen Haftalık Ders Programı.....	26
Tablo 6.	1906 Yılında Toplanan Üniversite Komisyonunda Üyelerden Toplanan Paralar.....	34
Tablo 7.	1911 Yılında Yabancıların Üniversite'ye Yaptıkları Yardımlar.....	37
Tablo 8.	24 Kasım 1912- 15 Mart 1913 Yılları Arasında Mısır'da Çalışan Yabancılar	41
Tablo 9.	1911- 1912 yılında Mısır Üniversitesi'ndeki Yabancı Öğrenciler.....	44
Tablo 10.	Batıda Burslu Okuyan Öğrencilerin Bazı Yıllara Göre Dağılımı.....	45
Tablo 11.	1911- 1912 Edebiyat Fakültesi Ders Programı.....	58
Tablo 12.	1911- 1912 Kadın Bölümü Taslak Yönetmeliği.....	63

EKLER LİSTESİ

EK 1.	El- Ahram Gazetesi'nde (21 Aralık 1908), Mısır Üniversitesi'nin Açılışı	80
EK 2.	El- Ahram Gazetesi'nde (30 Mart 1914), Hacer-el Esasi İle İlgili Çıkan Haber	81
EK 3.	Germain Martin'in 1910 Yılında Kahire Üniversitesi'nde Verdiği Ekonomi Politik İle İlgili Ders Notları.....	82
EK 4.	Kahire Üniversitesi'nde Ders Veren Oryantalistler.....	83- 86
EK 5.	Edebiyat Fakültesi'nde Yabancı Hocalar.....	87
EK 6.	Emira Fatma İsmail	88
EK 7.	Emira Fatma İsmail'in Mısır Üniversitesi'ne Bağışladığı Mücevherler.. ..	89
EK 8.	Mısır Reformu'nu Temsil Eden Heykel.....	90
EK 9.	1908 Yılında Kahire Üniversitesi'nin Yurtdışına Yolladığı İlk Öğrenciler.....	91
EK 10.	1908 yılında Kahire Üniversitesi'nde Çalışan Hocalar	92
EK 11.	Emir Ahmed Fuad.....	93
EK 12.	Kasım Emin.....	94
EK 13.	Saad Zaglul.....	95
EK 14.	1908 Kahire Üniversitesi İdare Meclisi önündeki Rektör Ahmed Fuad ve Üniversite Hocaları.....	96
EK 15.	1908 Yılında Mısır Üniversitesi.....	97
EK 16.	Mustafa Kamil.....	98
EK 17.	Corci Zeydan.....	99

EK 18.	Kahire Üniversitesi Rektörleri.....	100
EK 19.	1836 Yılında Kahire'deki Yüksek Medreseler.....	101
EK 20.	1836 Yılında Kahire'deki Yüksek Medreseler (Türkçesi).....	102

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
ev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
İA	İslam Ansiklopedisi
M.E. B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
v.b.	Ve benzeri
y.a.g.e.	Yukarıda adı geçen eser
y.a.g.m.	Yukarıda adı geçen makale
Yay.	Yayınları

I. KONUNUN TANIMI, ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI

Bu tezde, Kahire Üniversitesi'nin oluşumunda oryantalistlerin rolü işlenmiştir. Konu, bir değişim dönemi içinden seçilmiştir. Oryantalizm ele alındığı sırada sadece profesyonel şarkiyatçıları ve onların çalışmalarını değil, aynı zamanda Doğu adını verdiğimiz, coğrafi, kültürel, dilbilim ve etnik alana bağlı araştırma konularını da düşünmek gerektiğini¹ söyleyen Edward Said gibi biz de çalışmamızı bu hedef çerçevesinde ele aldık. Araştırmamızda, Oryantalizm kavramı geniş bir coğrafya içinde düşünülmüş, sonrada etki alanı daraltılarak Kahire Üniversitesi'nin oluşumunda Oryantalistlerin faaliyetleri işlenmiştir.

Şark kelimesi, güneşin doğuşu anlamına gelmektedir. Coğrafi anlamda da Doğu'yu göstermek için kullanılmıştır.² Şarkiyatçılık ise, en kesin deyişle, akademik bir çalışma alanıdır. Hıristiyan Batı'da resmi biçimiyle Şarkiyatçılığın 1312'de Viyana'da toplanan Kilise Şurasının "Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca" Üniversitelerinde "Arapça", "Yunanca", "İbranice" ve "Süryanice" kürsülerinin kurulmasını kararlaştırmasıyla birlikte başladığı kabul edilir.³

Ortada Batılılar ve Doğulular vardı. Birinciler egemen, ikinciler, üzerinde egemenlik uygulanan kişilerdi. Bir başka anlatımla ülkeleri işgal edilmiş, iç işlerine katı biçimde el konulmuş, canları ve malları şu veya bu Batılı gücün emrine bırakılmıştı.⁴ Avrupalı sanatkarlar ve egemen güçler, Doğunun erişilebilir ötekiliğine ve vadettiği çıkarlara epeyce kapılmışlardır. Batı uygarlıklarının üstünlüğüne inanan bir insan olarak Cromer, "Şarklılar'ın Batı'nın usullerini öğrenmedikçe kaderlerini

¹ Edward W. Said, **Oryantalizm**, Çev: Nezih Üzel, (İstanbul: İrfan Yay., 1998), s. 79.

² Ali Hüsni el-Harputlu, **El- Musteşrikun ve't- Tarihu'l- İslam**, (Kahire: 1988), s. 12.

³ Sinem Atalay, **Oryantalizm, Oryantalistler ve Arap Dili Çalışmaları**, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Dicle Üniversitesi, 2007), s. 4.

⁴ Said, a.g.e., s. 58.

geliştiremeyeceklerini ve bunun için de Büyük Britanya gibi ileri ülkelerin nezareti altında uzun bir çıraklık dönemi geçirmeleri gerektiğini” kabul ederdi.⁵

Doğu, Avrupa'nın ötekileştirme politikasıdır. Said der ki; “Oryantalizmin stratejisi eski çağlardan bu yana Batı'nın üstün pozisyonunu yumuşatarak onu, Doğu'ya hissettirmeden korumak olmuştur. Batı, Doğu ile sürdürdüğü tüm ilişkilerin içinde Doğu'dan el çekmemek için aşırı çaba gösterir. Bu yüzden Avrupalı, özellikle Avrupa'nın en parlak çağlarını yaşadığı Rönesans'tan günümüze kadar geçen dönemde Doğu'da bilim adamı, aydın kişi, misyoner, tüccar, asker olarak görülmüş yahut Doğu'nun üzerinde etkinlik yaratmış fakat toprağın hiçbir yöresinde hiçbir direnişle karşılaşmamıştır”.⁶ Mısır için Cromer buna bir örnek verilebilir.⁷

Mısır, Afrika'nın kuzey-doğu ucunda, doğusunda *Kızıldeniz*, batısında *Libya*, kuzeyinde *Akdeniz*, güneyinde *Sudan*, kuzey-doğusunda *Filistin* bulunan ülkenin adıdır.⁸ Çivi yazılı tabletlerde Mısri, Musri, Musur ve İbranice belgelerde Misrayim şeklinde geçen Mısır halkının Proto-Semitik masor (sur, kale) kelimesinden, bugün batı dilinde kullanılan Egypt'in de başşehir Memfis'in eski Mısır dilindeki ilk adı olan Haktuah, Hikuptah'tan geldiği sanılmaktadır.⁹ Mısır'a yerleşen ilk insanların kültür varlıkları, ülkenin jeopolitik konumu insanlığın gelişmesine öncülük etmiş ve bu kültür M.Ö. 3000'lere kadar uzanan zengin bir medeniyetin tarihini oluşturmuştur.¹⁰

Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Mısır'ın, İslam fethiyle beraber hanedanlarını şöyle sıralayabiliriz;

⁵ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmancı, (İstanbul: 2008), s. 118.

⁶ Said, a.g.e., s. 19- 20.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ahmet Yaramış, “Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883- 1907)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt- Sayı: IX-II, (Aralık: 2007), s. 121- 130, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/IX2/06AYaramis.pdf> adresinden 20 Temmuz 2009 tarihinde alınmıştır.

⁸ İ. Parmaksızoğlu, “Mısır”, **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: XXIV, (Ankara: Mili Eğitim Basımevi, 1976), s. 97.

⁹ Hilal Görgün, “Mısır”, **DİA**, Cilt: XXIX, (Ankara: 2004), s. 555.

¹⁰ Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 99.

Amr b. As'ın Mısır'ı fethi: 639- 641

Emevi valileri: 658- 750

Abbasi Valileri: 750- 868

Tolunlular Valileri: 868- 905

Abbasi Valileri: 905- 935

İhşidiler Hanedanı: 935- 969

Fatımi Halifeleri: 969- 1171

Eyyûbi Hanedanı: 1171- 1250

Türk Memlukleri (bahri): 1250- 1390

Çerkes Memlukleri (burci): 1390- 1517

Osmanlılar Devri (XVI.- XIX. Asırlar)

Mehmed Ali hanedanı devri ve istiklal (XIX. Asırdan itibaren)¹¹

Bizans idaresinden memnun olmayan Koptların yardım etmesiyle, Yemenli süvarilerden oluşan büyük bir orduyla harekete geçen Amr b. As Mısır'ı fethetmiştir.¹² Bu dönemden itibaren İslam Mısır'a girmiş oldu. XV. Yüzyıla kadar İslami dönem olarak adlandırılan bu süreç, bu yüzyıldan sonra Mısır, Osmanlı devletinin uzaktan yönetilen mümtaz bir eyaleti durumuna gelmiştir.¹³ Osmanlı Devlet yapısında Araplar “*Kavim-i Nevip*” olarak mümtaz bir yere sahip olurken, Osmanlı millet sistemi içindeki yerlerini almışlardır.¹⁴

Memluklar XV. Yüzyıl başlarından itibaren iç huzursuzluklara çare bulamamış, dış tehlikeleri karşılamakta zorluk çekmiş, Hicaz suyolları meselesi, Dulkadiroğluları meselesi ve Safevi tehdidi karşısında Osmanlı ile savaş kaçınılmaz olmuştur.¹⁵ 1516 yılında Mercidabık'ta savaşı Osmanlılar kazanmış ve Suriye Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ardından da 1517 Ridaniye savaşıyla Kahire Osmanlıların eline geçmiştir. Osmanlı idaresi altında Mısır beylerbeylik haline getirilmiş, ilk zamanlarda Memluk emirleri görevlerinde bırakılmış ve onlardan

¹¹ Moh. Bencheneb, “Mısır”, İA., Cilt: VIII, (İstanbul: M.E.B., 1979), s. 219.

¹² Bernard Lewis, *Uygurlık Tarihinde Araplar*, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Pegasus Yay., 2006), s. 80. Lewis, Koptlar “istilacılara yardıma hazırdılar” ibaresini kullanarak İslam ordusunu istilacı olarak nitelemiştir.

¹³ Enver Ziya Karal, *Fransa- Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797- 1802)*, (İstanbul: 1938), s. 10.

¹⁴ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayırımında Türk- Arap İlişkileri*, (İstanbul: 1992), s. 18.

¹⁵ Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, (İstanbul: M.E.B., 2001), s. 89.

istifade edilmeye çalışılmıştır. Mısır'ın ilk Beylerbeyliğine Memluk asıllı Hayır Bey getirilmiş ve yanına güvenilir Osmanlı beyleri verilmiştir.¹⁶ Mısır idare bakımından İstanbul'a bağlanmıştır. Ele geçen bu zengin vilayet Kanuni Sultan Süleyman zamanında da mükemmel bir şekilde teşkilatlanarak çıkan karışıklıklara ve uzaklığına rağmen yönetilebilecek en güzel şekilde yönetilmiştir.¹⁷ Osmanlıların Memluk Sultanlığı'nın yerine hâkim olmaları üzerine Venedik Cumhuriyeti'nin Kıbrıs adasından dolayı verdikleri senelik 8 bin dukalık altını Osmanlılara vermeyi kabul etmiştir.¹⁸ Ganimetlerin sadece altın ve gümüş olanı 1000 deve yükü olmuştur.¹⁹

Mısır jeopolitik konumu nedeniyle; deniz yollarını koruması, bir yandan Kuzey ve Güney Afrika'ya, diğer yandan Kızıldeniz ve Arap yarımadasına yönelik siyasi faaliyetlerde anahtar ülke olmasından dolayı, batılı devletlerin ilgisini sürekli çekmiştir. 1798 Fransızların işgali ile Mısır'da yeni bir dönem açılmıştır. Ülkede üç yıl sürecek işgal döneminden ve Fransızların tahliyesinden sonra da Mısır'da uzun süre sükûnet ve düzen sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti de Batılı devletler karşısında tek başına mücadele edemeyeceğini anlamış ve "*denge siyaseti*"ni²⁰ uygulamaya koymuştur.²¹

Şark meselesi²²'nin takipçisi olan büyük devletler hedeflerine ulaşmak için rakip devletlerle ortak hareket etmişlerdir. Zira Osmanlı Devleti'nin üzerinde

¹⁶ Görgün, y.a.g.m., s. 563. Görgün'ün bu bilgisine karşılık Jorga ise, "*Mısır'ın ilk paşası Yunus Bey'dir, Yunus Bey fazla bağımsız hareket ettiğinden idam ediliyor ve yerine Hayr Bey getiriliyor*" demektedir. Bkz., Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: II, (İstanbul: Yeditepe Yay., 2005), s. 280- 287.

¹⁷ Ferid Yeloz, *Muhammed Ali ve'l- Avruba*, (Kahire: 2008), s. 29.

¹⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: II, (Ankara: T.T.K. Yayını, 1972), s. 292-293.

¹⁹ Nazım Tektaş, *Çadırdan Saraya, Saraydan Sürgüne Osmanlı*, (İstanbul: 2006), s. 179.

²⁰ Fransa'nın Osmanlı toprakları ve Hindistan üzerinde kuracağı nüfuzun, İngiltere ve Rusya'nın Şark Meselesine zarar verecek olması, Osmanlıların Fransızları Mısır'dan çıkartmak için bu durumu kendi lehine kullanmasına neden olmuştur. Zira İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. Lakin Rusya bu yardımın karşılığını almış ve savaş devam ettiği sürece boğazlardan geçiş hakkı elde etmiştir. Bkz., Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789- 1914)*, (Ankara: 1997), s. 84.

²¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789- 1994)*, (İstanbul: 1995), s. 88.

²² Şark meselesini daha geniş anlamda, 18. yüzyıldan itibaren şiddetlenen ve Avrupalıların Dünyayı paylaşma çabalarından doğan bütün rekabetleri kapsayan bir kavram olarak kullanan araştırmacılar bulunmakla beraber, Şark Meselesinin, Batı Avrupalı güçlerin, Osmanlı topraklarını paylaşmak için uyguladıkları stratejileri ve bu çerçevede birbirleriyle yaptıkları rekabetleri tanımlamak üzere de kullanılmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz., Nuri Yavuz, "*Şark Meselesi açısından Ortadoğu Gelişmeleri*", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 23-3, (Ankara: 2003) s. 89- 98,

herhangi bir devletin tek başına hâkim olmasını istemedikleri için, kendi menfaatlerine en çok zarar veren devletleri etkisiz kılmışlardır. Bu bağlamda şark meselesini tek başına halledebileceğine inanan İngiltere'nin girişimiyle Rusya, Avusturya ve Prusya'yı yanına alarak Londra'da bir konferans toplanmış ve aralarında aldıkları kararları Mehmet Ali Paşa'ya kabul ettirerek 10 Temmuz 1841'de imzaladıkları protokolle Mısır meselesinin kapandığını ilan etmişlerdir.²³

Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesinin ardından İngiltere, Süveyş kanalının yapılmasına karşı koyamamış, ancak 1869 yılında açılan bu kanala ait hisselerin büyük bir kısmını 1875'te Hıdiv İsmail Paşa'dan satın alarak bu bölgedeki siyasi ve askeri faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Kısa bir süre sonra Mısır'ı işgal ederek, Fransız hâkimiyetine son vermiş ve böylece şark meselesindeki güzergâhını Hindistan ve Mısır olarak belirlemiştir.²⁴ Bonaparte'nin Mısır'ı işgal etmesiyle başlayan bu süreç Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valisi olmasıyla hız kazanmış ve bir Osmanlı vilayeti olan Mısır, bu dönemden sonra fikrî, iktisadî, siyasi alanda yeni fikirlerin yeşerdiği ortam olmuştur.²⁵

Bu bağlamda modern fikir olarak milliyetçiliğin, geleneksel bütünleştirici değerler karşısında kazanacağı başarının ilk işaretleri XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Beyrut, Kahire, Halep ve İstanbul'daki Arap edebi ve fikri hareketinde gözlenebilmektedir. Arap milliyetçiliği 2 ana yönelim göstermiştir; "Beyrut ve Lübnan'daki okullarda çalışan Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin eğittikleri Hıristiyan Arap aydınlarınca geliştirilen laik ve Arap kültürünü temel alan milliyetçilik ile geleneksel İslam değerlerinden yola çıkarak Müslüman Arap aydınlarının inşa ettikleri milliyetçilik çizgisidir".²⁶

<http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2002/3/2002-3-89-98-6nuriyavuz.pdf> adresinden 30 Temmuz 2009 tarihinde alınmıştır.

²³Mustafa Küçük, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti", *Osmanlı*, Cilt: II, (Ankara: 1992), s. 53.

²⁴y.a.g.m., s. 55.

²⁵y.a.g.m., s. 56.

²⁶A M. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, (Ankara: 2004), s. 38.

Milliyetçilik önce Hıristiyan halk arasında sonra'da Napoleon'un Mısır işgaliyle Müslümanlar arasında başlamış ve Türkçe, Rumca bildirileri halk arasında yaymaya başlamıştır. Milliyetçilik propagandası yapan bazı kitaplar da ayrıca Osmanlı topraklarında yayılmaya başlamıştır.²⁷

Çalışmamızda Mısır'ın egemenlik kurma arayışları içerisinde yabancıların etkileri irdelenmiş ve bir öngörude bulunulmaya gayret gösterilmiştir.

²⁷Ejder Okumuş-Ahmet Cihan-Mustafa Avcı, **Osmanlı Devleti'nde Eğitim, Hukuk ve Modernleşme**, (İstanbul: 2006), s. 209.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE PLANI

Mısır'daki Osmanlı hâkimiyeti resmi olarak 1914'te sona ermiştir. Fakat Mansura Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Eserleri Bölüm Başkanı Doç. Dr. Abdullah Atiyye ile 3 Mayıs 2009 yılında yaptığımız görüşmede, Mısır tarihindeki Osmanlı döneminin aslında 1952'de sona erdiğini savunmaktadır. “*Osmanlı ile yapılan anlaşma gereği Mısır bir tür özerkliğe sahipti ve Mehmed Ali Paşa'nın soyundan gelen hıdivler tarafından yönetiliyordu. 1922'de kurulan ve 1952'de yıkılan Mısır Krallığı, hıdiv geleneğinin devamıydı. Krallar o aileye mensuptu. Bu nedenle krallık dönemi de Osmanlı döneminin bir cüzü sayılmalıdır*” demektedir. Mısır üniversitelerinde çalışan birçok araştırmacı bu fikri savunmaktadır. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Osmanlı Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Muhammet Afifi ve Prof. Dr. Abdülmün'im İbrahim El-Cemii bu fikri savunanlardandır. Elimizdeki mevcut kaynaklara göre, çalışmamızı bu hedef çerçevesinde ele aldık.

Konu hazırlanırken birinci dereceden arşiv belgelerine dayanılması düşünülmüştür. Mısır'daki arşivden yararlanıldığı gibi basılı eserler de ihmal edilmemiştir. Kahire'de Dâru'l- Kütub'da gazeteler kısmında *el-Ahram*, *el-Musawar*, gazeteleri mikrofilmden taranarak oryantalistler ve Mısır Üniversitesi ile ilgili haberler alınmıştır. Ayrıca *el- Ahram* gazetesinin basım-yayım binasına gidilmiş ve gerekli izinler alındıktan sonra da 1950'den sonra Kahire Üniversitesi ile ilgili haberlerin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu konuda meydana gelen gelişmeler için dönemin basını dikkate değer bilgileri içermektedir. Bu yüzden mikrofilmler titizlikle taranmıştır.

Mısır milli kütüphanesi taranmış ve Kahire Üniversitesi'ne ilişkin kitaplar temin edilmiştir. Kahire Üniversitesi'nin açılışına, yönetmeliğine ve üniversiteye ait birçok evrak ve doküman üniversitenin kütüphane binası içinde açılmış olan müzede

bulduğundan ilk dönem üniversite açılışıyla ilgili orijinal belgelere ulaşamamış ancak Dr. İsam İsvi ve diğer araştırmacılar tarafından kitap haline getirilen bu belgelerin mevcut olduğu kitaplar temin edilmiştir.

İskenderiye Kütüphanesi ve Kahire'deki üniversite kütüphanelerinin hemen hemen tamamı taranmış ve gerekli dökümanlar elde edilmiştir. Ayrıca konumuzda uzman hocalarla görüşülmüş ve onların yardımlarından ve fikirlerinden istifade edilmiştir.

Arapça ağırlıklı kaynaklarla hazırlanan bu çalışmada Türkçe kaynaklara da yer verilmiştir. Türkiye'de de Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Dairesi ve IRCICA kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu kütüphanesi taranmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde konuyla ilgili taradığımız tasniflerde herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

III. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Mısır Devlet Arşivi (Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye)' nde *Mahfazatu'l- Abdin* ve *Talim el- Âli* tasniflerinden taramış olduğumuz klasörlerde konuyla ilgili bulduğumuz belgeler araştırmamıza ışık tutmuştur. Üniversite ile ilgili olan birinci dereceden arşiv belgeleri Kahire Üniversitesi'nin müzesinde mevcuttur. Kahire Üniversitesi üzerine çalışan bilim adamlarının kitaplarında bu belgeler derli toplu olarak bulunmaktadır. Araştırmamızda kullandığımız bu basılı kaynaklar bu arşiv belgelerinden derlendiği için çalışmamız orijinalliğini korumaktadır. Konuyla ilgili bir hayli eserin bulunması tezimiz açısından kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur.

Çalışmamızda öncelikle Nahda²⁸ (uyanış, reform)'ya değinilmiş ve Mehmed Ali Paşa zamanı dikkatlice incelenmiştir. Bu dönemin yüksek öğrenimi ile ilgili arşiv belgelerinden derlenen "*Vesaik Talim el-Ali Fi Karn et- Tasia Aşera*" kitabı önemlidir. Hüseyin Nasreddin'in "*El- Ecanib fi el- Camiat el- Mısriya*" kitabı Kahire Üniversitesi'nde bulunan oryantalistleri derli toplu anlatan tek eserdir. Abbas el-Akikî'nin üç ciltlik "*El- Musteşrikun*" kitabı da oryantalistlerin hayatları ve katkıları bakımından önem arz etmektedir. Bu konuda Abdülmin'im İbrahim el-Cemi'i'nin araştırmaları ve kendisiyle yaptığımız görüşmeler çalışmamıza önemli katkı sağlamıştır. Ahmed Abdülfettah Bediri'nin kitabı üniversite ile ilgili terli toplu bir çalışma olarak sayılabilir. Ayrıca Donald Malcom Rıyd'in Mısır'daki bazı bilim adamlarının (mesela Abdülminim El Cemi'i) okuyup üzerinde düşündükleri ve üzerine makaleler yazdıkları "*Devr Camiatu'l- Kahire fi Asr el- Hadis*" kitabında çok kıymetli bilgiler mevcuttur. "*Eyyamu'l- Mısriya Dergisi*"nin ilk sayısında üniversite kurulmadan önceki Mısır'ın genel durumu verilmiş, bir başka sayısında da *100. yılında Kahire Üniversitesi* başlığıyla geçmişten geleceğe üniversite hakkında bir gezinti yapılmıştır. Üniversitenin orijinal belgelerini içeren "*Vesaik Camiatu'l-*

²⁸ Nahda'yı temsil eden Kahire Üniversitesi Önündeki Heykel için bkz., Ek 11, s. 90.

Mısriya” kitabı ve bu kitabı kaleme alan İsam İsave hoca da çalışmamıza katkıda bulunmuştur.

GİRİŞ

1. ORYANTALİZM (ŞARKİYATÇILIK)

“Oryantalizm, bir düşünce biçimi ve uzmanlık alanı olması itibariyle ilk olarak, Avrupa ve Asya arasında değişken tarihsel ve kültürel ilişkiyi, *ikinci olarak*, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çeşitli Doğu kültürlerinin ve geleneklerinin incelenmesinde uzmanlaşmayı ifade eden Batı’daki bilimsel disiplini, *üçüncü olarak da*, dünyanın doğu olarak isimlendirilen bölgesi hakkındaki ideolojik varsayımları, imgeleri ve hayali resimleri içerir”.²⁹ Oryantalizm; Doğuyu işaretleyerek, Batıyı merkez haline getiren bir “ötekileştirme” işlemidir.³⁰ “Ancak, Ötekini tanımlayıp kendini onun üzerinden inşa etmek, sadece Batılı ve Doğulu için değil tüm insanlık için geçerlidir. İnsan kendini inşa ederken, mutlaka ötekini ideolojik ve kültürel v.b. olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, Ötekini tanımlamanın iyi ve/veya kötü, benlik sunumu olduğu düşüncesinden yola çıkıldığında, bunun sonucunda üretilen bilginin, insanları, ben ve diğeri olarak adlandırmasının doğallığı açıktır”.³¹ Türkçe’de oryantalizm (Arapça da; istişrak), Doğu bilim ve şarkiyatçılık anlamına gelmektedir. Oryantalist terimi ise, Doğu ile ilgili araştırmalar yapan ve bu konularda uzmanlaşmış batılı bilim adamı olarak tanımlanabilir.³²

Oryantalizmin bir disiplin haline gelişi ve kurumsallaşması, XVIII. yüzyılın son çeyreği ve XIX. yüzyılda gerçekleşmişse de, oryantalistlerin ya da daha geniş bir ifadeyle Batılıların, zorda kaldıkça başvurdukları oryantalist arşivin tarihi çok eskilere gitmektedir.³³ Orientalist terimi ilk olarak 1779 yılında İngiltere’de, 1799

²⁹ Yücel Bulut, “Oryantalizm”, *DİA*, Cilt: XXXIII, (İstanbul: 2007), s. 428.

³⁰ M. Mutman, *Şarkiyatçılık/Oryantalizm, Modernleşme ve Batıcılık*, (İstanbul: 2002), s. 189.

³¹ Güliz Uluç, Murat Soydan, “Saïd, Oryantalizm, Resim ve Sinemanın Kesişme Noktasında Harem Suare”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı*, Sayı: 42, (İstanbul: 2007), s. 36, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/106.pdf> adresinden 14 Ağustos 2009 tarihinde alınmıştır.

³² *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK, 1992), s. 1120.

³³ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, (İstanbul: Küre Yay., 2004), s. 9.

yılında Fransa’da kullanılmaya başlanmıştır. 1838 yılında da Fransız Dil Akademisi sözlüğüne girmiştir.³⁴

Doğu sürekli gizemliliği ve sırlarla dolu geçmişiyle Batının dikkatini çekmiştir.³⁵ Batının Doğu hakkındaki yazdıkları incelenmeye alınırsa, genel olarak Batının bir Doğu düşmanlığıyla yoğrulduğunu görürüz. Çoğu zaman oryantalizm; bilim görüntüsü altında, lakin siyasi iktidarın hizmetinde olan bir bilgi alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu fikir, siyasi emelleri doğrultusunda kullanan oryantalistlerin çalışmalarında görülebilir. Zira bu konuda çok farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Sardar’dan naklen Celal Türer; Oryantalizm tarihi, “Batının Doğuyu anlamak veya ihtiva etmek için giriştiği bir hikâyeye değildir” der. Oryantalistlerin doğusu kendi çağdaş kaygılarıyla Batı’nın açıkladığı, objeleştirdiği, gösterdiği sunî yapıdır. Oryantalistlere göre ise; Doğu, hikâyeler alanıdır ve onun gerçekliği; olgu, kurgu ve fabl gibi hikâyeye anlatımının formlarında saklanmıştır. Doğu, sadece hayal gücünü davet eder. Doğu, Batı’nın istediğinde, istediği şekilde yararlanacağı kalıp, kitap gibidir. Filozofların elinde Doğu, Avrupa’nın davranış ve anlamasını yeniden düzenleyecek ve düşünecek fikirler hazinesidir. Doğu, Batı düşüncesinin gelişimi için mevcut araç statüsündedir.³⁶

Hilmi Ziya Ülken, Doğu ve Batı arasındaki kökten ayrılığı şöyle açıklar; “maddecilik- ruhçuluk, varoluşçuluk- özcülük gibi kavramların Batı içindeki gerginlikten kaynaklandığını, Doğunun ise bu gerginliği yaşamadığını, kaygısı ve tasası olmadığını, fakat kendi varlığına o kadar dalmış ki, objeye hükmetmesi ve onu kendi hizmetinde kullanması nerdeyse imkânsızdır” der.³⁷ Bir başka deyişle Oryantalizm, Batıyı özne, Doğuyu ise bu özneye bağımlı olarak kurgulamış ve bu ikisi arasındaki diyalogu da şehirli- barbar ikileminde oluşturmuştur.³⁸ Oysa Doğu

³⁴Selda Güner, “Oryantalizmin Ortaçağ Avrupa’sındaki Kökenleri: Batı’nın “Ötekileştirdiği “ Müslüman Doğu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt- Sayı: 25- 1, (Ankara: 2008), s. 59, <http://www.history.hacettepe.edu.tr/seldagunerYAYINLAR.pdf> adresinden 3 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.

³⁵Said, a.g.e., s. 11.

³⁶Celal Türer, “Ralph Waldo Emerson’un Oryantalizmi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, *Oryantalizm-II*, Yıl-Sayı: 4- 20, (Ankara: 2002a), s. 152.

³⁷Hilmi Ziya Ülken, “Şark- Garp Problemi Karşısında İslamiyet”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları*, Cilt: XII, (Ankara:1964), s. 21.

³⁸İsmail Süphandağı, *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, (İstanbul: 2004), s. 51.

Doğudur, Batı ise Batıdır. Bunlar asla birleşemez ve buluşamazlar.³⁹ Oryantalizmin gücü, yoktan bir şey var etmesinden değil, var olanı yok saymasından gelmektedir.⁴⁰

Oryantalizmin Batı dışı toplumlara bakışının temel birkaç özelliği şöyle sıralanabilir;

“Doğu toplumları geridir,
Batı toplumları ileridir,
Doğu ve Batı toplumları iki farklı varlık alanı oluşturacak kadar farklıdır,
Doğu hep geri kalacaktır. Çünkü durağan ve gelişme özelliğinden yoksun toplumlardır,
Batı toplumu dinamiktir. Bundan dolayı her zaman üstün ve ileri olarak kalacaktır,
İleri ve geri toplumlar farklı sosyal kanunları izlediler,
Batılı ve Doğulu toplumlar aynı sosyal teorilerle incelenemez”.⁴¹

Batılıları Şarkiyatçılığa teşvik eden bazı önemli faktörler;

“*Dini Sebeplerden*; Hz. Muhammed (s.a.v.)’in risaletinin doğruluğu hakkında şüphe uyandırmak, Kur’an-ı Kerim’i kötülemek, islam fikhının Roma hukukundan alınma olduğunu ileri sürerek bunu pekiştirmek, Arapça’yı küçük düşürerek, anlaşılmasız olduğunu iddia etmek, misyonerlikle müslümanları Hıristiyanlaştırmak, Zayıf haberlere ve uydurma hadislere dayanarak görüş ve teorilerine güç kazandırmak. *Siyasi Sebepler*; Müslümanların yaşadıkları ülkeleri sömürge haline getirmek, müslümanlar arasındaki kardeşlik ruhunu zayıflatıp, onlara hükmetmeyi kolaylaştırmak, yerli şivelere önem vererek yaygın adetleri etüt etmek. *Ticari Sebepler*; Sanayi devriminden sonra yatırımlar yapmak ve ürünlerini pazarlamak isteyen Batılı büyük şirketler bu ülkeler hakkında rapor yazan araştırmacılara yüklü paralar vermişlerdir. Bu da oryantalistlerin çalışmalarını arttırmıştır. *İlmi Sebepler*; Oryantalistlerin çok az bir kısmı sadece gerçeği öğrenmek; Doğu kavimlerinin

³⁹ Suat Yıldırım, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, (İstanbul: Ufuk Yay., 2003), s. 14.

⁴⁰ Hilmi Yavuz, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, (İstanbul: 1999), s. 58.

⁴¹ Ezgi Gönültaş, *Edward Said’in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm İlişkisi*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2008), s. 31- 32.

medeniyetlerini, dinlerini kültürlerini ve dillerini öğrenmek için araştırma ve tetkike yönelmiştir".⁴²

Oryantalizmin tarihi, XIV. Louis döneminde Osmanlı'nın sahip olduğu siyasi ve ekonomik gücün yüzyıllar boyunca sürmüş olan sırlarını çözebilmek ve kavrayabilmek amacıyla XVI. Yüzyılda başlamış; Napoleon Bonaparte'la birlikte Osmanlı'nın ortadan kaldırılması ve Yakın Doğu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı ele geçirme politikalarını temel bilgi aracına dönüştürmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır.⁴³

Oryantalizmin; emperyalizm, sömürgecilik, misyonerlik gibi kavramlarla benzer özellikler taşıdığı zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Oryantalizm, ülkeleri tanımak için oluşturulmuş keşif seferleriyle başlamıştır. Fakat elde edilen bilgilerin sonraları o ülkeleri sömürmek ve sahip olmak için kullanıldığı aşikârdır.⁴⁴ Şarkiyatçılık, sömürgeleştirmenin meşruluğunu değil, bizzat bu zihniyetin kendi içsel dokusunu şekillendirir.⁴⁵ Batı sürekli Doğudan üstün olduğunu söylemiştir. Ancak bu

⁴²Osman Sarı, **Oryantalizm Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008), s. 13- 14.

⁴³Nilgün Tural, "Edward Said'in Oryantalizmi Nasıl Okunuyor?", **Doğu Batı...**, (Ankara: 2002a), s. 127.

⁴⁴ "Arap Dostu" oryantalist Arabistanlı Lawrence - E. H. Palmer, D. G. Hogart, G. Bell gibi- bir İngiliz ajanıydı ve asıl amacı Arapların bağımsızlığından ziyade, Anavatanının çıkarlarıydı. Ayrıca, Arapları aşağılama hususunda da, diğer oryantalistlerden geri kalır bir yanı yoktu. "Türk dostu" olarak da anılan Lamartine'in ise, ilk bakışta Doğu'ya karşı sempatik bir yaklaşım içinde olduğu görülür; fakat görünürdeki hümanizm örtüsü kaldırıldığında, altından tevekkül içerisinde kurtarıcısını bekleyen zavallı, geri bir topluluğun portresi çıkar. Lamartine, elbette "kurtarıcılık" misyonunu Batılı sömürgeci güçlere vermiş ve Doğu'ya büyük çapta müdahaleler yapılması için çağrılar yapmış, planlar hazırlamıştır. Bir başka "Türk dostu" Loti de, sadık müttefik Türkleri kaybetmenin üzüntüsünü duyan, bir zamanlar Fransız gölü olan Akdeniz'in kaybına içlenen bir sömürgeci ordu subayı idi. "Lübnan ve Suriye'de kendimizi evimizde hissettiğimiz devir! O devir ki, İstanbul Fransız etkisinde, sempatisinde ve lisanında olduğu bir şehirdi! Ne yazık! Ne Yazık!" diyerek, sevgili Fransa'sının Doğu'daki ölümüne ağıt yakar. "Eli en temiz" denilebileceklerden biri olan L. Massignon da, sömürge kuvvetlerinin bir mensubuydu ve yaptıkları (eğer varsa, iyi niyetlerinden bağımsız bir biçimde) objektif olarak, Doğu bilgisini sömürgeci güçlerin hizmetine sunmak olmuştur. Hentch, onun için şöyle yazar: "İslam'la arasında dokuduğu o çok ayrıcalıklı sevgi bağları, onun Doğu ordusunda subay ve özellikle de Fransa'nın Filistin ve Suriye yüksek komiser yardımcısı olarak inançlarını, yeteneklerini ve bilgilerini Fransız sömürge politikasının hizmetine sunmasını engellememiştir." (Bu bilgiler için Bkz. Hakan Mertcan, "Oryantalizm - Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan Aşk'ın Bitmeyen Kanlı Serüveni" **MİLEL VE NİHAL İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt-Sayı: 4- 2, (Mayıs - Ağustos 2007), s. 24, http://www.dinlertarihi.com/dergi/cilt_4/sayi_2/02_mertcan.pdf adresinden 6 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.

⁴⁵ Funda Atak Çelebi, **Türk Modernleşmesinde Oryantalizmin Etkisi ve Kadın Sorununa Yansımaları; Diyarbakır Örneği**, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Dicle Üniversitesi, 2007), s. 37.

sadece Batının bir kurgusudur. Nitekim Osmanlı Doğuda etkili bir güç iken, İtalya'nın, İspanya'nın ve Fransa'nın ilgi ve merakını çekmiş ve konusu Türkler olan yaklaşık iki bin kitap kaleme alınmıştır.⁴⁶ Buna örnek olarak Napoleon'un Mısır seferine çıkmadan önce ilgi ve merakını çeken bu kitaplardan bir kısmını okuması⁴⁷ bize bu bilginin doğruluğunu ispatlamaktadır.

Napoleon Bonaparte, 1798'de Amiral Nelson'un donanması peşindeyken İskenderiye'ye çıktığında yanında mühendis, teknisyen, arkeolog ve dil bilimcilerinden oluşan 165 kişilik bir bilim adamı grubu da vardı, Fransa'nın ilk Mısır Enstitüsü (*Institute d'Egypte*) Kahire'de bunlar tarafından kurulmuş, Mısır'ın Tasviri (*Description de l'Egypte*)⁴⁸ böylece yayımlanmıştır. Ayrıca Enstitü sekreteri Jean-Baptiste-Joseph Fourier'in kaleminden çıkan *Preface Historique* (Tarihi Önsöz)'ün daha ilk sayfalarına göz atanlar, bilgilerin "Mısır" kavramı etrafında, birbirine karıştırmadan değişik bir kültürel ifade, coğrafi ve tarihi anlayışlar taşıdıklarını fark ederlerdi. Dolayısıyla Mısır'ı ele geçiren modern bir güç, önce kendi kuvvetini ispat edecek daha sonra tarihin ileri sürdüklerini doğrulayacaktı. Diğer taraftan Mısır'a giren bu modern güç, Homére, İskender, Sezar, Platon, Solon ve Pythagore boyundaki tarihsel kişilerle ilişki kuracak ve vaktiyle Doğu'ya şeref vermiş bu isimlerin bir uzantısı sayılacaktı. Böylece Mısır Fransa'ya mal edilecekti.⁴⁹

Napolyon Mısır çalışmalarının yanına bir de *Société Asiatique*⁵⁰'i kurarak bütün Asya'yı Fransa'nın ilgi alanı haline getirmiştir. Almanlar ise henüz ülkelerinde ulusal birlik sancılarının yaşandığı bir zamanda, 1845'te, Leipzig'de *Orientalische*

⁴⁶Mertcan, a.g.m., s. 128.

⁴⁷Napolyon, daha gençlik yıllarından itibaren Mısır'ın işgali ile ilgili bilgiler toplamıştır. 1788'de Volney'in Suriye ve Mısır'a Seyahat kitabını okumuştur. Bunun etkisinde kalarak, Mısır'ın işgal edilebilirliğini detaylı incelemeye almıştır. Bkz., Ahmed Muhammed Salem, *Mısır Uleması 1798-1801*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996), s. 83; Said, a.g.e., s. 92.

⁴⁸Napoleon 1798'deki Mısır seferinde yanında getirdiği bilginlere ülkedeki antik kalıntıları belgeleme olanağı verdi. Böylece Mısır arkeolojisinin ilk adımları atıldı. Bu belgeler *Description de l'Egypte* (1803- 28; Mısır'ın Tasviri) adlı yapıtta yayımlandı. Bu sıralarda arkeoloji de bir bilim olarak görülmeye başlandı. Bu bilgilere dayanarak Jean François Champallion, Hiyeroglif yazısını çözdü. Bilim adamları Mısır'ın çeşitli bölgelerinde yaptıkları kazılar sonucunda Mısır Arkeolojisi sağlam bir temele oturdu. Bkz., Said, a.g.e., s. 67.

⁴⁹Said, a.g.e., s. 126.

⁵⁰Modern anlamda XVIII. Yüzyılda başlayan Oryantalist bilim araştırmaları için kurulan derneklerden biridir. Siyasi irade de maddi desteklerini bu vakıflar aracılığıyla yapmıştır. *Société Asiatique* (Asya Derneği) dışında planlı ve disiplinli bir işgal planıyla kurulan diğer derneklerin isimleri şunlardır; Royal Asiatique Societe (Kraliyet Asya Demerican Oriental Societe (Amerikan Doğu Derneği) v.b. bkz., Said, a.g.e., s. 68, 108.

Gemeinschaft'i (Oryantal Topluluk) kurmuşlardı bile. İşte Marx ve Engels'in Doğu toplumlarıyla ilgilenmeye başladıkları dönem, XIX. yüzyılın ortaları, Avrupa'da Şarkiyatçılığın kurumsallaştığı bir döneme rastlamaktaydı.⁵¹

Mısır Seferi, Avrupa ve Orta-Doğu ilişkilerinde yeni bir devre açmış, bir kültürün kendisinden daha güçlü bir kültürle bilimsel bir şekilde bir araya gelişinin örneğini ortaya koymuştur.⁵² Bonaparte tarafından Mısır seferi askeri başarısızlıkla sonuçlandıysa da, Fransa'nın Mısır ve Doğu'nun diğer bölgeleri üzerindeki yaratıcı gücünü ortadan kaldırmamıştır. İşgalden modern bir oryantalist edebiyat doğmuş, Bonaparte'ın Mısır halkına yönelttiği hitabet örnekleri hafızalardan silinmemiş, Enstitü ve Mısır'ın Tasviri, ele geçen kazançlar arasında yerini almıştır.⁵³

Ahmad; Hamilton Gibb, Bernard Lewis, Arthur Alberry gibi eski oryantalistler arasında fark olduğunu, Barbara Metcalf, Louis Beck, John Esposito gibi yeni oryantalistlerin dengeli ve tarafsız çalışmalarıyla öne çıktıklarını ve çıkacaklarını söyler. Güçlü iddiası da bu oryantalistlerin, oryantalizm ve oksidentalizm arasındaki çatışmaların yok olacağı bir ortam oluşturacaklarıdır. Ayrıca eski oryantalistlerin çalışmalarında da çok olumlu özellikler olduğu ve bunlar arasında lisanlara tam manasıyla hakimiyet, geniş bir vizyon, bilgi dağarcığı ve köklü üniversitelerle bağlantılar bulunduğunu vurgulamaktadır.⁵⁴

Batılıları Şarkiyatçılığa teşvik eden faktörler de göz önüne alındığında Oryantalizm; ekonomik, politik, dinî ve ırkî söylemlerle ilgilidir. Batı, doğuyu kontrol edilmesi gereken güç, ülkelerinin gelişmesi için uygun bir araç olarak görmüştür.

⁵¹ Recep Boztemur, "Marx; Doğu Sorunu ve Oryantalizm", **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm-I**, Yıl-Sayı: 5-20, (Ankara: 2002b), s. 140.

⁵² Said, a.g.e., s. 67.

⁵³ y.a.g.e., s. 129.

⁵⁴ Ali Kemal Yıldırım, "Edward Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış", **Doğu Batı...**, (Ankara: 2002a), s. 145.

2. MISIR REFORMU

Rönesans devrinden itibaren Avrupa her alanda ilerleme kaydetmiştir. 1699 Karlofça antlaşmasıyla birlikte çoğu zaman Avrupa'nın istekleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti de bu tarihten sonra Batıyı yakalamaya çalışmıştır. Lale devrinde bu çalışmalara hız vermiş ve ilk Batılı unsurlar ülkeye girmeye başlamıştır.⁵⁵

Mısırlıların *Nahda (uyanış)* adını verdikleri reform hareketi Mehmet Ali Paşa döneminde başlamıştır. Her alanda kendini hissettirmiş olan reform hareketi sonucu, Avrupa'dan birçok uzman ve teknisyen getirilmiştir.⁵⁶

Eğitim alanında yenileşme fikrinin yolunu 1805 yılında açan Mehmet Ali Paşa, İlk olarak 1809 yılında askeri, fen ve sosyal bilimler alanında eğitim almak üzere Mısır'dan İtalya'ya öğrenci göndermiştir. Matbaacılık tahsili için İtalya'ya gönderilen Massâbiki mevcut kaynaklara göre; Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa'ya yolladığı ilk Osmanlı öğrencisi sayılmaktadır. Lakin gönderilme tarihi olarak Mısır basılı kaynaklarında⁵⁷ 1809 yazarken Adnan Şişman, *Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri* adlı eserinde 1815 olarak zikretmektedir. Yine Osman Nureddin, Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'ya gönderdiği ilk öğrenci kabul edilebilir. Bu şahıs Fransa'da, Fransızca, İngilizce, Matematik eğitimi almış ve 1820 yılında Kahire'ye döndükten sonra donanma kumandanlığına yükselmiştir. Fransızca öğretmenliği, Bulak Mektebi ve Kütüphanesinin müdürlüğünü yapmıştır.⁵⁸ 1809- 1818 yılları arasında yirmi sekiz öğrenci Avrupa'ya gönderilmiştir.⁵⁹

Osmanlı öğrencileri bu ülkenin başşehri Paris'teki Fransız okullarında ve Osmanlı Devleti'nin kurduğu *Mekteb-i Osmani'den* başka, Mısırlıların açtığı *Ecole*

⁵⁵Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839- 1876)*, (Ankara: T.T.K. Yayını, 2004), s. 1.

⁵⁶Şinasi Altundağ, "Mehmet Ali Paşa, Kavalalı", İ.A., Cilt: VII, (İstanbul: M.E.B., 1979), s. 574-575.

⁵⁷Enver Abdulmelik, *Nahdat-u Mısır*, (Kahire: 1983); Abdülmin'im İbrahim el- Cemi'i, *Medaris Ulya Sahmet Fi İnşa el- Camiati'l- Mısriyyeti*, (Kahire: 2007a); Said İsmail Ali, *El-Talim Fi Mısır*, (Kahire: 1995).

⁵⁸Şişman, (2004), a.g.e., s. 3.

⁵⁹Abdulmelik, a.g.e., s. 129- 130.

Egyptienne de Paris (Paris Mısır Mektebi), *Ecole Militaire Egyptienne* (Mısır Askerî Mektebi) ve Ermenilere ait *Collège Arménien Saint-Samuel Moorat* veya belgelerde geçen diğer adıyla *Ecole Arménienne Mouradian* (Ermeni Muradyan Mektebi) adlı okullarda da tahsil görmüşlerdir.⁶⁰

1827 yılında Avrupa'ya giden öğrencilerin çoğunluğu Türk ve Ermeni idi. Aralarında 5 Mısırlı vardı. Bunun nedeni ise, Fransız donanması kumandanı'nın İskenderiye'ye gelip Toulon'a dönmeden önce piramitleri ziyaret etmek amacıyla Mısır'a gelen Robillard ile görüşen Mehmet Ali Paşa'nın bu kumandanın etkisinde kalmasıdır. Bu öğrenciler Paris'te *Ecole Egyptienne (1826- 1835)*' de eğitim görmüşlerdir. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler arasında Mısır'a büyük katkıları olacak Rifa'a Rafi et-Tahtavi de vardır.⁶¹

Kahire'ye dönen bu öğrencilerden Abdi, Mısır'da Yüksek Hukuk Kurulu Başkanlığı; Muhtar, Maarif Nazırlığı; Artin ve Stephan, ard arda Hariciye Nazırlığı; Mehmet Ali Paşa'nın gözdesi İskenderiyeli Hasan, Donanma Nazırlığı; Mahmud Nâmi, Maliye Nazırlığı görevlerinde bulunmuşlardır.⁶²

1828–1836 yılları arasında 108 öğrenciden, 26'sı İngiltere, 4'ü Viyana, geri kalanı da Fransa'da eğitim görmek üzere yurtdışına gönderilmiştir.⁶³ Avrupa'ya gidip eğitim aldıktan sonra Mısır'a dönen talebeler Mısır'ı ortaçağdan yakınçağa taşımış ve bazı sahalarda da öncü olmuşlardır. Rifa'a Rafi et-Tahtavi'nin Mısır reformu için gösterdiği çaba buna örnek gösterilebilir. Tahtavi, Tahta'dan Paris'e gitmiş ve Mısır'a döndükten sonra fikri, siyasi, iktisadi ve içtimaî alanlarda yazılar, kitaplar yazarak Mısır reformuna büyük katkılar sağlamıştır. *Tahlisu'l İbriz fi Telhis Bariz* kitabının etkisi çok büyüktür. Nitekim günümüzde de bu kitap değerini korumaktadır. Yabancıların, özellikle de Fransızların Mısır'a ve diğer Arap memleketlerine seyahatleri sonucunda elde ettikleri bilgileri kitap haline getirmeleri doğuya olan ilgilerini gözler önüne sermektedir. Nitekim 1819- 1835 yılları arasında

⁶⁰Adnan Şişman, "Osmanlı Öğrencilerinin Paris'te Tahsil Yaptıkları Mısır ve Ermeni Mektepleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt- Sayı: V- II, (Afyon: 2003), s. 2, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/V2/asisman.pdf> adresinden 11 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.

⁶¹Abdülmelik, a.g.e., s. 131.

⁶²Şişman, (2004), a.g.e., s. 4.

⁶³Abdülmelik, a.g.e., s. 133.

seyahat için gelip, dönüşte elde ettikleri bilgileri yazan yabancıların eserleri bulunmaktadır. Önemli birkaç tarih kitabını zikredecek olursak; Moriyeh; (1855-1857) beş cilt; *Muhammed Ali ve Tarih Mısır*, Mengjan; (1823); *Tarih Mısır Taht Hükm Muhammed Ali*, De Cadalvin- De Braufery; *Mısır ve Türkiya (1829- 1836)* kitapları dikkate değer ehemmiyet taşımaktadır.⁶⁴ (Seyahatnameler için bkz. Tablo 1).

Tablo 1. 1819- 1835 Yıllarındaki Önemli Seyahatnameler

Seyyah	Eser	Yıl
De Forbin	Rihlet fi el-Meşrik	1819
De Marcellus- De Montulié	Zekeriyat min eş- Şark	1839
Louis Peru- Alexander Dima- Doza- Baron Taylor	Suriye, Filistin ve Ard Yahud	1839
Renoir de Bosire	Resail an eş- Şark	1829
Jean François Champollion	Resail Mektube Min Mısır ve'n Nevbeti	1829
Joseph Michaud	Murselat eş-Şark	1833-1835

Mehmet Ali döneminde tercüme alanında da büyük bir çığır açılmış ve reforma en çok malzeme kazandıran alan olmuştur. Tercüme hareketinin başlangıç tarihi hakkında fikir birliği yoktur. Bu konuyla ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Tercüme hareketinin 1830- 1835 yılları arasında başladığını söyleyenler olduğu gibi, 1836 yılında başladığını söyleyenler de mevcuttur. En çok kabul gören tarih 1836'dır. Nedeni ise; diller medresesinin Avrupa nezdinde önem kazanması ve çalışmaların en ağırlıklı olduğu tarih olmasıdır. Çalışmaların resmi gazetelerde de yayımlanmış olması, bu tarihin önem kazanmasına sebep olmuştur.⁶⁵

Tercüme alanında başlayan ilk merhale, Avrupalı uzmanlar ve *Diller Medresesi*'nde okuyan öğrencilerin birlikte yaptığı çalışmalardır. Fransız ve İtalyan yazarların, Arapça ve Türkçeye çevirileri, tercümelerin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Mehmet Ali Paşa zamanında çevrilen eserlerin genellikle Türkçeye de çevrilmiş olması önemlidir. Tercüme hareketinin başlamasıyla beraber

⁶⁴ Abdülmelik, a.g.e., s. 137.

⁶⁵ y.a.g.e., s. 139.

Avrupalılar Mısır'da ikamet etmeye başlamışlardır. Mehmet Ali Paşa, İstanbul'dan dünyaca ünlü kitapları getirterek çevirtirmiş ve Bulak matbaasında bastırmıştır. 1829 yılında Awis es-Semani er-Romani (Suriyeli olma ihtimali büyük) Arapça, Fransızca ve İtalyanca eğitim veren medrese inşa etmiştir. Bu isimden başka, Osman Nureddin ve üç Suriyeli, Avrupa'da eğitim görmüş ve çok kıymetli müelliflerin tercüme eserlerini okuyarak çeviri aşamasında eser kazandıran isimler arasında yerlerini almışlardır. 1835 yılının ilk yarısında, sadece Fransızcadan Arapçaya çevirinin yapıldığı bir medrese kurulmuş ve bu medresede elli öğrenci Tahtavi idaresi altına verilmiştir. Bu medreseyi Tarih, Coğrafya ve Diller medresesi takip etmiştir.⁶⁶

Bu alana katkı sağlayan diğer çalışma, Cemaleddin eş- Şiyal'in sözlük tercümeleridir. İtalyanca, Fransızca, Farsça ve Türkçe sözlükleri Arapçaya çevirmiştir. En meşhur çevirisi *el- Kamus el- İtalî el-Arabî*'dir. 1832- 1849 yılları arasında 90 ciltlik bir tıp dergisi Klot Bey'in gözetimi altında tıp medresesinde Arapçaya çevirtilmiştir. Bu aşamada, Dr. *Byron*'dan istifade edilmiştir. Nesten'in 8 cilt halinde olan tıp sözlüğü de "*Kamus Kavamis et-Tıb*" adı altında çevirtilmiştir. 1866 yılında Tahtavi, Abdullah Ebu Suud, Ahmed Hilmi, Abdullah Efendi 3 cilt halinde "*Mecmuat Kavanin Nabulyon*" çevirisini yapmışlardır. Tahtavi aynı zamanda "*Mecmuat El-Kavanin et-Ticariye el- Fransiye*" yi çevirmiştir. Tahtavi'nin açtığı bu yolda birçok insan Arapçaya çeviri yoluyla eser kazandırmış ve 1876 yılına gelindiğinde neredeyse Arapçaya çevrilmeyen dergi kalmamıştır. Mehmet Ali zamanında, 1832- 1834 yılları arasında "*Le Moniteur Egyptien*" gazetesi basılmıştır. Hıdiv İsmail zamanında da bu gazete, aynı isimle resmi gazete olarak basılmaya devam edilmiştir. Gazetenin müdürü de "*Posno*" isimli şarkiyatçıdır.⁶⁷

Diller Medresesi'nde okuyan öğrenciler, görev yapan öğretmenler ve devlet dairelerinde görevli yabancılar tarafından yapılan tercüme, Mehmet Ali Paşa zamanında başlamış ve Hıdiv İsmail zamanına kadar büyük bir hızla devam etmiştir. 1836 yılında "*Medreseler Divanı*" kurulmuştur. Mart 1837- Kasım 1838 tarihleri

⁶⁶y.a.g.e., s. 140- 141.

⁶⁷y.a.g.e., s. 149.

arasında da nazırlığa Mustafa Muhtar getirilmiştir. Mayıs 1839- Mayıs 1849 yılları arasında İbrahim Azem nazırlık yapmıştır.

Divan Üyeleri ise şunlardır;

Klot Bey (Tıp Medresesi Müdürü)

Kiyani Bey

Yakup Artin Bey (İdarecilik-Yönetim Medresesi Müdürü)

Stephan Efendi (İdarecilik-Yönetim Medresesi)

Rifa'a Rafi et-Tahtavi (Diller ve Tercüme Medresesi Müdürü)

Bayoumi Efendi (Mühendislik Medresesi Müdürü)

Hamon (Veterinerlik Medresesi Müdürü)

Ampert (Maden Medresesi Müdürü)

Dorol (دورول)

Faran (فاران) (Süvari Medresesi Müdürü)⁶⁸

1836 yılında Mısır'da, altmış yedi Yüksek medrese mevcuttu. Bu medreselerin öğrencileri de sadece Mısırlı değildi. Medreselerde Çerkez, Kürt, Yunan ve Arnavut öğrenciler de vardı.⁶⁹ 1850 yılında elli adet Medresetü'l İbtidaiye mevcuttu. 4'ü Kahire, 1'i İskenderiye, 45 de Akalim'de idi. Akalim'de beş bin beş yüz öğrenci mevcuttu. Bu medreselerin neredeyse tamamı Ezher şeyhlerinin idaresi altındaydı. Medreselerde Arapça ve din eğitimi verilip eski kitaplar okutuluyordu.⁷⁰ Hıdiv İsmail, medreseler için yirmi iki bin dönüm arazi vakfetmiş, Senelik elli bin cüneyh de para tahsis etmiştir.⁷¹

Hıdiv Said zamanında "*American Press by Ternian Missionaries*" 1855-1875 yılları arasında Kahire, İskenderiye ve Feyyum'da medrese açmıştır.⁷² 1900'lü yıllara baktığımız zaman, yabancılara özellikle de Fransızlara ait müesseseler oldukça geniş bir tablo çizmektedir. Adnan Şişman *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı*

⁶⁸ y.a.g.e., s. 155.

⁶⁹ y.a.g.e., s. 156.

⁷⁰ y.a.g.e., s. 158.

⁷¹ Hüseyin Kefafi, *El-Hidivi İsmail ve Maşugatuhu Mısır*, (Kahire: 1994), s. 94.

⁷² Abdülmelik, a.g.e., s. 164.

Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri adlı eserinde XX. Yüzyılın başlarında Mısır'da doksan dört Fransız eğitim kurumu olduğunu ve toplam müessese sayısının yüz dokuz olduğunu yazmaktadır.⁷³ Bu tablo da bize XX. yüzyıl başlarında Fransızların Mısır'da kültürel alanda ne kadar etkin olduklarını göstermektedir.

Fransız işgaliyle başlayan ve Mehmet Ali Paşa zamanında doruk noktasına ulaşan basım- yayım çalışmaları, Mısır reformunda çok büyük etki yapmıştır. Büyük bir hız kazanan kitap basımı, sadece Mısırlıların açtığı matbaalarla değil yabancıların da açtığı matbaalar sayesinde de olmuştur. İskenderiye'de Avrupa matbaası "*Egypt, a descriptive poem*" ismi altında basım- yayım hareketine katılmıştır. Yöneticisi de *Henry Solt*'tur. 1846 yılında hükümet matbaası olan *Bulak matbaası*, devlet tarafından üç yüz iki bin sekiz yüz kırk kitap, kişilere özgü yüz iki bin iki yüz otuz bir ciltlik kitap basılmıştır. Bulak matbaasında çalışan ve kitabı basılanlar arasında Türkler ve Araplar mevcuttur. Bunların içinde yabancı isimlere rastlanmamıştır. 1872 yılında *Matbaatu'l Erkan-ı Harbiye* Kahire'de kurulmuştur. Bu matbaanın idaresine de Amerikalı *Auguste Bernstein* getirilmiştir.⁷⁴

O zamanın şartlarında yabancıların açtığı matbaalar çok kıymetliydi. 1842 yılında Kahire'de *Imbolloni Matbaası* kurulmuştur. Bu matbaa Fransız Medresesi'nin kitaplarını basmıştır. 1844 yılında açılan *Castelli Matbaası* da Arapça kitap neşretmiştir. 1853 yılında ise İskenderiye'de *Otte Lenglai matbaası*, 1858 yılında *Vincent Penasson* tarafından *Fransız Matbaası*, 1860 yılında *Hıdiv Matbaası* inşa edilmiştir. Diğer önemli matbaa ise *Antoine Morice Matbaası*'dır. 1875 yılında Portsaid'te *Fransız Matbaası* kurulmuş ve *Serrière* idaresine verilmiştir. Kahire'de 1881 yılında *Dolbo Demourer Dola Rocca* matbaası, 1872 yılında *Matbaatu'l Sahafiye Kairon El- Yunaniye* matbaası kurulmuş ve *Kairon* idaresine verilmiş, ticari dergi ve gazeteler basmıştır.⁷⁵ Mısır topraklarında, 1863- 1879 tarihleri arasında gazete basımında büyük bir artış meydana gelmiştir.⁷⁶ Yabancıların Mısır'daki etkin

⁷³ Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, (Ankara: 2006), s. 285.

⁷⁴ Abdülmelik, a.g.e., s. 178, 180.

⁷⁵ y.a.g.e., s. 181.

⁷⁶ y.a.g.e., s. 195- 196.

çalışmalarını anlamamız açısından dönemin basını dikkate değer ehemmiyet taşımaktadır. (Gazete isimleri ve neşredildikleri tarih için bkz. Tablo 2).

Tablo 2. 1863- 1879 Yılları Arasında Ülke İçindeki Başlıca Yabancı Gazeteler

Gazete	Yıl
L'Egypte	1863
L'Avinere d'Egitto	1865
Le Nil	1866
Le Journal du Canal, Moniteur de la Publicité en Egypte	1867
Le Progrès Egyptien	1868
L'Impartial d'Egypte, Les Nouvelles du Jour	1869
The Egyptian Messenger	1871
Phare d'Alexandrie, l'Indépendant d'Egypte, Il Corriere Egizians	1872
Hymeéyaisa Nea, Le Sport, La Finanza, Kaiéon La Finanza	1873
L'Economiste Le Stafille, Le Commerce, Courrier de Port Said, Le Moniteur Egyptien, L'Echo d'Orient	1874
Farfalla, Gazete des Tribunaux, Bulletin Financier de la Bourse, Bulletin de la Societé Khédiviale de Géographie, Lloyd Egiziano, Le Droit, La Gazete des Tribunaux Bulletin, Kelepux, L'Egypte Judiciaire	1876
Masr Journal Officiel Mansourah	1877
Messagero Egiziano, L'Impaéziale, Mausourah	1878

XIX. yüzyılda başlayan ve hızla artan neşr hareketi, devlet, halk veya yabancılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Devlet tarafından yapılan basım, halk ve yabancıların yaptıkları basım- yayımdan daha fazladır.⁷⁷ (Bkz. Tablo 3).

⁷⁷ Sami Süleyman Muhammed, *Talim Ve't- Tağayyur el- İctimai Fi Mısır Fi Karn et- Tasia Aşera*, (Kahire: 2000), s. 280.

Tablo 3. Neşr Hareketinin XIX. Yüzyıla Göre Dağılımı

Neşr Eden	XIX. yüzyılın İlk Yarısı	XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı	Toplam	Yüzdelerik Kısmı
DEVLET	781	5619	6400	%61.5
HALK	59	3207	3266	%31.4
YABANCI	27	712	739	%7.1
TOPLAM	867	9537	10405	%100

1. BÖLÜM: MISIR'DA YÜKSEK EĞİTİM KURUMLARI: MEDRESELER

Şark, yüksek öğrenimi XIX. Yüzyılın ikinci yarısında öğrendi. Şarktaki en eski medrese, Suriye'deki Amerikan medresesidir.⁷⁸

Mehmet Ali Paşa'dan önce Mısır'da eğitim, küttab adı verilen ve öğretimin ilk basamağını oluşturan okullar, Ezher mezunu ve kendilerine *şeyh* denilen hocalar tarafından idare edilmekteydi. Mehmet Ali Paşa Mısır'a hâkim olduktan sonra, orada kuracağı modern devlet sistemi için; öğretmenden, mühendise kadar birçok alanda yetişmiş insan gücüne ihtiyacı vardı. Bu nedenle bu açığı kapatmak için ilk merhalede eğitim faaliyetlerine hız verdi ve dışardan yetişmiş insan gücü getirerek Avrupa eğitim sistemini yakalamaya çalıştı.⁷⁹

Eğitimin gelişim sürecini aşamalara ayırırsak şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır;

a. 1811- 1836

Bu aşamada yüksek medreseler, harbiye medreseleri, İbtidaiye medreseleri inşa edilmiştir. Aynı zamanda Avrupa'ya özellikle de İtalya ve Fransa'ya öğrenci gönderilmiştir.⁸⁰

b. 1836- 1841

Eğitimde düzen meydana getirildi. Bu anlamda yapılan en önemli çalışma "*Medreseler Divanı*" oluşturmak olmuştur.⁸¹

⁷⁸ Sami Hüseyin İbrahim, *El-Camiatu'l- Ehliye Beyn el-Nişet ve't- Tetavvur*, (Kahire: 1985), s. 11.

⁷⁹ Ali, Said İsmail, *a.g.e.*, s. 16.

⁸⁰ Abdurrahman el-Rafî'i, *Asr-u Muhammed Ali*, (Kahire: 1951), s. 479.

⁸¹ *y.a.g.e.*, s. 480.

c. 1841'den Mehmed Ali Paşa Döneminin Sonuna Kadar

1840- 41 tarihinde Osmanlı ve Mehmet Ali Paşa arasında yaşanan sorundan sonra Mısır'da bir istikrar dönemi başlamıştır. Medreselerin açılması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ve Avrupa'dan uzmanların getirilmesi devam etmiştir. Mısır Devlet Arşivi'nde yüksek öğretim klasörlerinin birinde çıkan bir belgede Mehmet Ali Paşa Döneminde, faaliyet göstermiş bazı şahsiyetlerin isimlerine rastladık. Linant de Bellefond, Ricci, Drowetti, Frediani, Boreani, Russeger, Kostki, Lambert, Lefevre, d'amoud, Sabather, F. Verne⁸². İsmi zikrettiğimiz bu isimler yüksek öğretim tesis edilirken birinci derecede etkili olmuş şahsiyetlerdendir.

Mısır Üniversitesi'nin kurulma fikrini ortaya atanlar yüksek öğrenim fikrine de doymuş vaziyettedirler. Zira Mısır'da o tarihe kadar çok sayıda yüksek medrese inşa edilmiştir.⁸³

1.1. MEHMET ALİ PAŞA ZAMANINDA KURULAN YÜKSEK MEDRESELER

1.1.1. Medresetu't- Tıb

Medresenin kurucusu Fransız Anton Bartelmi Klot'tur. Klot Bey, Paris'te Tıp akademisini bitirmiştir. 1825 yılında Mehmet Ali Paşa'nın isteği üzerine Mısır'a gelmiştir. İlk tıp medresesi hastane unvanıyla Kahire'nin kuzeyinde Ebu Zabel'de inşa edilmiştir. Medrese, yüksek medreselerin en eski olanıdır.⁸⁴ Hastanenin çok büyük bir bahçesi ve bu bahçede çok sayıda nadir bitkinin mevcut olduğu bilinmektedir.⁸⁵

Bu medresenin öğrencileri 10 gruba ayrılırdı. Medresede ders vermek için batıdan gelen uzmanlar Arapçayı öğrenene kadar, başarılı ve dil bilen öğrencilerden

⁸² “Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye (Mısır Devlet Arşivi), Mahfazatu'l Abdin, 237/20”.

⁸³ Abdülmin'im İbrahim El- Cemi'i, *Vesaik Talim el-Alf Fi Mısır Hilal Karni't- Tasia Aşera*, (Kahire: 2004), s. 10-12.

⁸⁴ El- Cemi'i, 2004, a.g.e., s. 20.

⁸⁵ Eyman Amr, *El-Amira Fatma İsmail ve İlm Camiatu'l- Mısriya*, (Kahire: 2009), s. 9.

seçim yapılır ve dersi bu seçilen başarılı öğrenciler anlatırdı. Bu öğrencilere aylık ücret ve kalacak yer tahsis edilirdi. Medresede; kimya, biyoloji, iç hastalılar, cerrahi, ameliyat, dâhiliye, ilaç, eczacılık dersleri okutulurdu. 1830 yılında bu medreseden hareketle *Eczacılık Medresesi* de kuruldu. 10 sene sonra bu iki medreseden 420 öğrenci mezun oldu. 1837 yılında medrese Kasru'l-ayni'ye taşındı. Bu tarihten sonra medresede fizik ve tarih gibi derslere de ağırlık verildi.⁸⁶

Mısır Üniversitesi'nin kurulması kararı çıkınca bu medrese, Üniversite bünyesinde bir Fakülte olarak açılmıştır. Böylece ilk fakülte kurulma fikri de ortaya atılmıştır. Ayrıca bu dönemde Abbasiye semtinde hastane de inşa edilmiştir.⁸⁷

Tablo 4. Tıp ve Eczacılık Medreselerinden Mezun Olan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı⁸⁸

Yıl	Tıp Diploması	Eczacılık Diploması	Sertifika	Yıl	Tıp Diploması	Eczacılık Diploması	Sertifika
1886	16	1	13	1901	11	...	8
1887	22	3	...	1902	12	...	5
1888	27	6	...	1903	12	...	1
1889	34	10	1	1904	13	1	5
1890	13	2	1	1905	17	...	7
1891	30	3	3	1906	20	...	8
1892	11	1	7	1907	22	...	4
1893	36	...	2	1908	7	3	4
1894	15	1	3	1909	16	...	4
1895	7	3	3	1910	22	1	5
1896	14	4	4	1911	27	...	8
1897	6	3	...	1912	16	...	6
1898	2	4	3	1913	32	1	3
1899	...	2	2	1914	31	4	12
1900	12	...	1	

Tıp medresesine giriş yaşı 16- 25 yaş sınırdır. Öğrenim süresi dört yıl, üç aydır. İlk yarıyıl dersleri, ekim ayında başlar, Şubat ayında son bulur. İkinci yarıyıl

⁸⁶El-Cemi'i, 2007a, a.g.e., s. 6-7.

⁸⁷El-Cemi'i, 2007a, a.g.e., s. 8.

⁸⁸y.a.g.e., s. 13.

dersleri ise Mart'ta başlar ve yirmi Haziran'da biter.⁸⁹ Medrese kurulduktan beş sene sonra ilk mezunlarını vermiştir. Mezun olan öğrencilerin çoğu hastanelerde çalışmaya başlamıştır. Bu mezun olan öğrencilerin içinden yirmi başarılı öğrenci seçilerek, sekizi medresede müderris, on ikisi Paris'e yüksek tahsil için gönderilmiştir.⁹⁰

1.1.2. Medresetu'l- Elsun

1831 yılında Paris'te olan Tahtavî oradaki eğitimini tamamladıktan sonra Mısır'a dönmüş ve bu medreseyi kurarak, eğitimde doğu ve batı arasındaki uçurumu kapatmayı amaçlamıştır. Bu medrese öncelikle tercüme medresesi unvanıyla kurulmuş daha sonra diller medresesi ismini almıştır. Medresede çeşitli ilimlerde kitaplar çevirtilmiştir.⁹¹ 1868 yılında diller medresesi idaresi adı altında tercüman yetiştirmek amacıyla bir medrese kurulmuştur. Bu medresede öğrenciler 2 fırka ve bu fırkaların her biri 3 fasıldan meydana geliyordu. Birinci kısım; Fransızca, ikinci kısım; İngilizce, üçüncü kısım; Almancadan oluşuyordu. 1878 yılında ise Hıdiv İsmail, özel olarak Diller Medresesi adı altında bir medreseyi zorunlu görmüş ve bu medreseyi kurmuştur. Bu medresede sadece tercüman değil aynı zamanda yabancı dil müderrisleri yetiştirmek hedeflenmiştir. Medrese 1885 yılında tercüme kalemi adı altında Dârü'l Ulûm Medresesi'nin idaresine verilmiştir. Daha sonra da Muallimin Medresesi'nin idaresine bırakılmıştır.⁹²

1.1.3. Medresetu'l- Mühendishane

1816 yılında Hendese Medresesi kurulmuş, fakat medreseden mezun olan mühendisler ülke ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu nedenle Mühendislik Medresesi 1834 yılında Bulak'ta açılmıştır. Medreseden mezun olan öğrenciler Mısır reformuna ve eğitimine büyük katkılar sağlamıştır. 1868 yılında öğrencilerinin artması üzerine Mustafa Fadıl Paşa sarayına nakl edilmiş ve ismi "Medresetu'l- Rey-i Ummara" olarak değiştirilmiştir. Bu isimle uzun süre eğitim veren medrese daha sonra

⁸⁹y.a.g.e., s. 14.

⁹⁰Amr, a.g.e., s. 11.

⁹¹El- Cemi'i, 2007a, a.g.e., s. 23.

⁹²El- Cemi 'i, 2004, a.g.e., s. 189- 190.

“Medresetu’l- Mühendishane el- Hıdiviyye” ismi altında Giza’ya taşınmıştır. 1923 yılında ismi “Medresetu’l- Hendese el- Mülkiyye” olarak değiştirilmiş ve Mısır Üniversitesi’nin devlet üniversitesi olarak resmen açılmasından sonra, 1925 yılında üniversiteye fakülte olarak dâhil edilmiştir.⁹³

1.1.4. Medresetu’t- Tıb el- Baytara

1882 yılında kuruldu. 1836 yılındaki medreselerin dağılımına baktığımızda medreseyi Ebu Zabel’de tıp medresesine yakın bir mekânda görüyoruz. İsmail Paşa, Fransa’dan bu medreseye Leonardo isimli bir uzman getirtmiştir. Ayrıca gerekli alet ve edevatlar da temin edilmiştir.⁹⁴

Medresetu’z- Zira’a

Ziraat Medresesi ilk olarak 1830 yılında inşa edilmiştir. 1833 yılında Şubra’ya taşınmıştır. Bu mekâna yakın bir yerde alan çalışması için yüz dönümlük bir arazi tahsis edilmiştir. Medresede öğrenim süresi 3 yıldır. 1844 yılında medrese Mansura’ya nakl edilmiştir. 1846 yılında burada “idaretu’l- zira’a” kısmı inşa edilmiştir. 1890 yılında Ziraat Medresesi adı altında üç yüz dönümlük arazi tahsis edilerek Giza’da açılmıştır. Medrese, Mısır Üniversitesi’nin bir fakültesi olarak üniversiteye dâhil edilmiştir. İnşa edilen bina hala üniversitenin ziraat fakültesi olarak kullanılmaktadır.⁹⁵

1.1.6. Medresetu’l- İdare el- Mülkiye

1843 yılında devlet işlerinin düzeni ve ortaya çıkan sorunları çözmek için “Kamu Yönetim Medresesi” unvanıyla bu medrese kurulmuştur. Medresede özellikle Fransızca diline ağırlık verilmiş ve bu medreseden mezun olanlar, tercüman olarak da devlet işlerinde çalışabilmiştir.⁹⁶

⁹³ y.a.g.e., s.230.

⁹⁴ y.a.g.e., s. 285.

⁹⁵ y.a.g.e., s. 296.

⁹⁶ y.a.g.e., s. 325.

1.1.7. Medresetu'l- Ameliyyat

1836 yılında kurulmuştur. Endüstri eğitimi için Mısır'da kurulmuş ilk medresedir. Medresede makine sanayi eğitimi veriliyordu. Bu medreseden mezun olan profesyonel uzmanlar ve öğretmenler ordu içinde de görev alıyorlardı.⁹⁷

1.1.8. Medresetu'l- Meşat

1820 yılında Albay Seve idaresinde Piyade birlikleri yetiştirilmek üzere kurulmuştur. Piyade talimatı, harp sanatı, istihkâmcılık gibi dersler okutuluyordu. Medrese, ilk olarak Kalede iken daha sonra Asvan'a taşınmıştır.⁹⁸

1.1.9. Medresetu'l- Medfuiyye

1831 yılında orduya topçu birlikleri yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Topçuluk dersi, harp sanatı, asker tanzim kuralları ve asker idare usulleri gibi dersler okutuluyordu. Hıdiv İsmail döneminde, "Medresetu'l Medfuiyye ve'l Mühendisin el- Askeriyyin" ismiyle eğitime devam etmiştir.⁹⁹

1.1.10. Medresetu'l- Fersan

1831 yılında Giza'da inşa edilmiş ve *Fransız Varin*'in idaresine verilmiştir. İngiliz ihtilali döneminde ise, medresede İngiliz uzmanlar tarafından eğitim verilmiştir. Medrese süvari birlikler yetiştirmeği amaç edinmiştir.¹⁰⁰

1.1.11. Medresetu'l- Musiki el- Askeriye

Mehmet Ali Paşa orduda düzenlemeleri bitirdikten sonra Avrupa'da görüp, ordusunda eksikliğini hissettiği Müzik askeri okulu eğitimini ülkesinde yaygınlaştırmak amacıyla bu medreseyi kurmuştur.¹⁰¹

⁹⁷y.a.g.e., s. 332.

⁹⁸y.a.g.e., s. 352.

⁹⁹y.a.g.e., s. 370.

¹⁰⁰ El- Cemi'i, 2004, a.g.e., s. 380.

1.1.12. Medresetu'l- Bahriye Bi'l İskenderiye

Medrese bahriye askerleri yetiştirmek amacıyla İskenderiye'de kurulmuştur. Bu medreseden sonra bahriye ile ilgili birçok eser çevrilmiştir.¹⁰²

1.1.13. Medresetu'l- Mısriya Bi'Baris (Ecole Militaire Egyptienne)

Orijinal adına elimizdeki mevcut kaynaklarda ulaşamadığımız, ancak Adnan Şişman'ın *Osmanlı Öğrencilerinin Paris'te Tahsil Yaptıkları Mısır ve Ermeni Mektepleri* adlı makalesinde, Ecole Militaire Egyptienne ismiyle verdiği bilgiler¹⁰³, bu medresenin Fransızca isminin Ecole Militaire Egyptienne olduğunu doğrulamaktadır.

Mısır medresesinden Süleyman Paşa tarafından seçilmiş seksen öğrenci 1844 yılında Paris'e gönderilmiştir. Bunlardan ikisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu (Emir Abdulhalim ve Emir Hüseyin), ikisi Hıdiv İbrahim Paşa'nın oğlu (Emir Ahmet ve Emir İsmail)'dur. Bu yüksek medrese, Fransa harp vezirlerinin idaresi altındaydı. Uzmanları da Harbiyeli Fransızlardan oluşmaktaydı. Medresenin öğrenim dili Fransızcaydı.¹⁰⁴

1837 yılında Medreseler Divanı kurulmuştur. İlk olarak bu divan kurulu, "Vezaretu't Talim el-Ali"yi inşa etmiştir. İptidai eğitim için de yirmi yedi maddelik bir karar çıkarılmış ve elli iptidai medrese kurulmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın amacı; Avrupa'daki gelişmiş eğitim sistemini örnek alarak çağı yakalamak ve kendi kendine yetebilecek elemanlar yetiştirmektir.¹⁰⁵

¹⁰¹ y.a.g.e., s. 402.

¹⁰² y.a.g.e., s. 407.

¹⁰³ Şişman, 2003, a.g.m., s. 4.

¹⁰⁴ El- Cemi'i, 2004, a.g.e., s. 420.

¹⁰⁵ Amr, a.g.e., s. 17.

1.2. HİDİV İSMAİL VE TEVFİK ZAMANINDA KURULAN YÜKSEK MEDRESELER

Lord Cromer¹⁰⁶, Hıdiv Tefvik zamanında inşa edilen medreseler hakkında şunu söylemektedir; “*Medreselerden mezun olan öğrenciler, ülkenin ihtiyacını karşılamaya yetmemektedir*”. Bu ihtiyacın artmasının nedeni ise; bu dönemde ülkede mevcut olan kolera salgınıdır. Bu hastalıktan dolayı Mısırlıların medresede eğitim görmeleri ertelenmiştir.¹⁰⁷

1.2.1. Medresetu'l- Hukuk

Hıdiv İsmail, eğitimde yenilik yapmak ve Avrupa'daki gelişmeleri yakalamak için İsviçreli Edward Dor isimli bir müfettişi 1873 yılında Mısır'a getirtmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda “Medresetu'l İdare”, “Medresetu'l Hukuk”a dönüştürülmüştür. 1886 yılında da Fransız Victor Vidal getirilerek medreselerin tesisi ve tanzimi için çalışmalar yapması istenmiştir. Hukuk medresesinde tarih, Fransızca, İtalyanca, medeni hukuk, şer'i hukuk, ticaret hukuku, Roma hukuku v.b. dersler okutuluyordu Hukuk Medresesi 1925 yılında Mısır Üniversitesi'ne fakülte olarak dâhil edilmiştir.¹⁰⁸

1.2.2. Medresetu'l- Fünûn Ve's- Sana'î

1868 yılında Hıdiv İsmail zamanında kurulmuştur. Kurulma amacı, ülkenin demir yolları, gemi yapımı, buhar motorları ile ilgilenecek makine mühendisleri yetiştirmektir. Bu medresenin öğrenim süresi üç yıldır. 1874 yılında bu medresenin öğrenim süresi beş yıla çıkarılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ 1883- 1907 tarihleri arasında Mısır'da *İngiliz Yüksek Komiseri*'dir.

¹⁰⁷El- Cemi'i, 2004, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁸El- Cemi'i, 2007a, a.g.e., s. 34- 35.

¹⁰⁹El- Cemi'i, 2004, a.g.e., s. 521- 522.

1.2.3. Medresetu'l- Mesahat Ve'l Muhasebe

Hıdiv İsmail zamanında muhasebeci yetiştirmek amacı için bu medrese inşa edilmiştir. Bu medresede, alan dersleri dışında Kimya, Arapça, Türkçe, İngilizce ve Fransızca gibi dersler okutuluyordu.¹¹⁰

1.2.4. Medresetu'l- Lisan el- Mısriya el-Kadime (Lügat el-Hiyeroglifiyye)

1869'da Hıdiv İsmail zamanında, Egyptology'da uzman olan Oryantalist Alman H. Brugsch'nin yardımıyla bu medrese Mısır'ın eski dili ve tarihini çözmek amacıyla kurulmuştur. Medresenin öğrencilerinden Ahmed Kemal, eski Mısır tarihi üzerine ilk yazan kişidir.¹¹¹

1.2.5. Medresetu'd- Dâru'l Ulûm

Hıdiv İsmail döneminde Eylül 1872 yılında, Arapça eğitimi verecek müderrisler yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu medresenin öğrencileri Ezher'den gelen öğrencilerdi. Mısır'da iki farklı eğitim mevcuttu. Küttab adı verilen ve eğitimin ilk basamağını oluşturan okullar ve Ezher mezunu kendine hoca denilen kişiler. Ezher Medresesi'nde; tefsir, hadis, edep, tarih gibi dersler okutuluyordu. Küttablar okullarında ise; fen ve sosyal bilimler dersleri görülmüyordu. 1895 yılında bu medresenin ismi Medresetu'l Nasriyye olarak değiştirildi ve Arap dili bu medresenin bir bölümü haline getirildi. 1900 yılında "Medresetu'l Muallimin el-Nasriyye" ismini aldı ve 1930'da Fuadu'l Evvel Üniversitesi (Kahire Üniversitesi)'ne bağlanmıştır. 1946 yılında meclisin çıkardığı bir kanunla ismi tekrar "Dâru'l- Ulûm" olarak değiştirilmiştir.¹¹²

¹¹⁰y.a.g.e., s. 553.

¹¹¹y.a.g.e., s. 562.

¹¹²El- Cemi'i, 2004, a.g.e., s. 613

1.2.6. Medresetu'l- Muallimin el- Hidiviyye

Edward Dor'un yaptığı araştırmalar sonucunda, 13 Temmuz 1880 yılında toplanan "meclis en-nüzzar", bu medresenin kurulması kararını almıştır. Bu medresenin idaresi Moguel Bey'e verilmiştir. Medresede Ezher eğitimi dışında özellikle de yabancı dil, matematik, tarih, coğrafya gibi dersler görölmesi kararı alınmıştır. Medresenin öğrenim süresi 3 yıldır. Bu medreseden mezun olanlar iptidai medreselerinde müderris oluyorlardı. Birinci cihan harbinden sonra bu medresenin ismi "Muallimin es-Sultaniye" olarak değiştirilmiştir. 1925 yılında Mısır Üniversitesi'nin Edebiyat Fakóltesi'ne bağlanmıştır. Medresede görölen derslerden Matematik, İngilizce Mantık ve tarih derslerinin yoğunluğu dikkat çekmektedir.¹¹³ (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Medresede Haftalık Görölen Ders Programı

Dersler	Birinci Yıl		İkinci Yıl		Üçüncü Yıl	
	Edebi	İlmi	Edebi	İlmi	Edebi	İlmi
Arap Dili ve Edebiyatı	5		4		3	
İngiliz Dili ve Edebiyatı	9	3	9	2	9	2
Tercüme	2	3	2	3	2	3
Matematik		10		10		9
Kimya		5		5		5
Tabiat		5		5		5
Tarih el-Tabia (bitki, hayvan, Yerkabuđunun Katmanları)	2	2	2	2	2	2
Mantık	4	4	5	5	6	6
Tarih	6		6		6	
Coğrafya	4		4		4	
Resim	2	2	2	2	2	2
Toplam	34	34	34	34	34	34

¹¹³y.a.g.e., s. 617- 619.

1.2.7. Medresetu'l- Bolis

1897 yılında zabıt ve polis yetiştirmek için kurulmuştur. 1931 yılında getirilen bir uygulamayla bu medreseden mezun olanlar sadece 4 ay hukuk dersleri gördükten sonra hukuk lisansı sertifikası alıyorlardı. Fakat bu uygulama 1937 yılına kadar sürmüştür.¹¹⁴

Yüksek medreselerden bazıları hususi medrese adı altında inşa edilmiştir. *Maden Medresesi* (1843), *Muhasebe Medresesi* (1837), *Endüstri Medresesi* (1839), *Eczacılık Medresesi* (1829), *Ziraat Medresesi* (1836) bu medreselerdendir.¹¹⁵

Kadınların eğitime katılması ise Hıdiv İsmail zamanında olmuştur.¹¹⁶ Tahtavî, 1831- 36 yılları arasında Paris'te eğitim görmüş ve ilkçağ Mısır tarihini, felsefe, Yunanca, Coğrafya, matematik, mantık okumuş, aldığı eğitim ve edindiği fikirleri Mısır'a taşımış birçok konuda kitap yazmış ve Mısır reformuna büyük katkılar sağlamıştır.¹¹⁷ Kız ve erkeklerin eğitime beraber iştirak etmesi üzerine yazılar kaleme almış, bu fikir ve düşünceleri Hıdiv İsmail döneminde kızların eğitimi için medrese inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. Suyufiyye Medresesi, bu medreselerin ilkidir. Bu medresede Arapça ve Türkçe, Mısır tarihi ve coğrafyası, el işi, muhasebe gibi dersler okutuluyordu. Medresede öğrenim süresi 5 yıldır.¹¹⁸ XIX. Yüzyıl sonlarına doğru bu medreselerde eğitim alan kızların çoğunluğu Fransız, İtalyan ve Amerikalıydı. Mısırlı kızların artış gösterdiği medreseler ise Fransız ve Amerikan medreseleridir.¹¹⁹

XIX. yüzyılda Avrupalıların Mısır'a en etkili girişleri eğitim yoluyla olmuştur. Bu giriş tetikleyen ise daha önce başlayan keşif gezileridir. Zira Baron de Tott, Fransız saldırısından önce keşfe yönelik araştırma gezisinden sonra Paris

¹¹⁴y.a.g.e., s. 673.

¹¹⁵Muhammed Ali, "Muhammed Ali ve Nahdat et-Talim", *Eyyamu'l- Mısriya*, Sayı: 20, (Kahire: 2005), s. 58.

¹¹⁶Abdurrahman el-Rafi'i, *Asr-u İsmail*, Cilt: II, (Kahire: 2000), s. 296.

¹¹⁷Amr, a.g.e., s. 11.

¹¹⁸y.a.g.e., s. 34- 35.

¹¹⁹y.a.g.e., s. 37.

Hükümetine takdim ettiği raporda Mısır halkı ve âlimleri ile ilgili çarpıcı açıklamaları mevcuttur.¹²⁰

XVIII. yüzyılda Mısır'a Fransızların yaptığı seyahatler kısa süreliydi. Seyahat amaçları genellikle kiliseleri ve Hıristiyanlık dinine ait yerleri gelip görmektir. Bu yüzyılda Maillet'in Mısır ile ilgili eseri Fransız işgalinden önce Napolyon'un başvurduğu eserlerden biridir. *Champollion, Rifaud, Nestor L'hote, Ampert, Chateaubriand, Gauthier, Edmond About, Marmont, Michaud, Prosper Enfantin, Scholcher, Vivant Denon* gibi isimler XIX. yüzyılda Fransa'dan gelip Mısır'ı ziyaret eden ve ülke hakkında kıymetli malumatlar elde eden kişilerden bazılarıdır.¹²¹ Zira divan üyeleri arasında burada ismini zikrettiğimiz Ampert'in bulunması bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

XIX. yüzyılda tarih yazıcılığı da büyük bir hızla gelişme kaydetmiştir. Mahmud el- Felekî, Ali Behçet, Ahmed Kemal, Mısır tarihini kaleme alan çok kıymetli kişilerdir. Zira Avrupa gazetelerini de Mısır'da neşretmiş ve bu durum Avrupa için de faydalı sonuçlar doğurmuştur.¹²²

Bu keşif seferleri Avrupalıların iştahlarının kabarmasına ve Doğuyu daha yakından tanıma isteklerinin doğmasına neden olmuştur. Zira kurulan medreseler incelendiğinde medresede bazen öğrencilerin bazen de hocaların yabancı oldukları dikkat çeken bir unsurdur. Batı, Doğuyu tanıma ve hâkim olma; Doğu, ise olabildiğince Batının gelişmişliğinden istifade ederek kendi kendine yetebilmek için Batıyı araç olarak görmüştür.

¹²⁰ Salem, a.g.e., s. 91.

¹²¹ İlham Muhammed Ali Zihni, *Mısır Fi Kitabeti'r- Rihleti'l- Fransiyine Fi'l- Karni't- Tasia Aşera*, (Kahire: 1995), s. 67.

¹²² AbdulVahhab Bekir, *Kitabeti't-Tarih Fi'l- Mısır Karni't- Tasia Aşera*, (Kahire: 1993), s.181-182.

2. BÖLÜM: KAHİRE ÜNİVERSİTESİ (MISIR)'NİN KURULUŞU

2.1. ÜNİVERSİTE KURULMADAN ÖNCE MISIR'IN GENEL DURUMU

1907 yılında Mısır, Hıdiv II. Abbas Hilmi tarafından yönetiliyordu. Abbas Hilmi zamanında, bağımsızlığa giden yolda söz söyleyecek birçok şahsiyet yetişmiş ve faaliyetlerde bulunmuştur. Mustafa Kamil, Şeyh Ali Yusuf bu şahsiyetlerdendir.¹²³ 1907 yılında Mısır'da yabancıların açmış olduğu bankalar mevcuttu. “*Bank el- Akari*”, “*Bank el- ehli*” yabancıların elindeydi. 1907 yılında Talat Harb, bu konuyla ilgili birçok makale kaleme aldı. “İstiklale giden yolda en önemli şey olan gelir kaynaklarımızın, yabancı güçlerin elinden tamamen temizlemek ve bankalarımızı açmak gerek” diyen Talat Harb’ın bu çağrısı, 1920 yılında ilk Mısır bankasının kurulmasına zemin hazırlamıştır.¹²⁴

1907 yılında Mısır’da 3 grup parti mevcuttu. Bunlar;

1.Hizbu’l- vatani: Mustafa Kamil tarafından kurulmuştur. Hedefi, eğitimi kendi ülkelerine göre tesis etmektir. El-Leva gazetesini inşa ederek siyasetini halka duyurma fırsatı yakalamıştır.¹²⁵

2. Hizbu’l- Islah: Şeyh Ali Yusuf tarafından kurulmuştur. Hedefi, Ülkede Arapçayı eğitim dili haline getirmektir.

3. Hizbu’l- ümmet: Mahmud Süleyman Paşa tarafından kurulmuştur. Eğitimde neşrin, devletin kanun ve nizamlarına göre, devletin belirlediği şirketler tarafından yapılmasını amaç edinmiştir.¹²⁶

¹²³“El-Hıdiv Abbas Fovk Arş Mısır”, *Eyyamu’l- Mısriya*, (Kahire: 2007), s. 6.

¹²⁴ “Ed-Davet li-Tesis Evvel Bank Mısır”, *y.a.g.e.*, s. 11.

¹²⁵ Abdülmin‘im İbrahim El-Cemi‘i, *El-Hizb el-Vatanî Beyn Zaimteyn Mustafa Kamil-Muhammed Ferid*, (Kahire: 2000), s. 28.

¹²⁶ “Tesis el- Ehزاب el- Mısriye”, *Eyyamu’l- Mısriya*, 2007, s. 18.

1907 yılında eğitim ile ilgili önemli rakamları şöyle sıralayabiliriz;

Devlet okullarındaki toplam öğrenci sayısı: 11013
 İptidai medreselerindeki toplam öğrenci sayısı: 8143
 Senevîye medresesi toplam öğrenci: 1910
 Tıp medresesi toplam öğrencileri: 158
 Tıp diploması almayı hak kazanan öğrenciler: 22
 Hukuk medresesi öğrencileri: 390
 Hukuk diploması almayı hak kazanan öğrenciler: 53
 Ziraat medresesi öğrencileri: 147
 Mısır'daki toplam öğrenci: 1920¹²⁷

1880- 1907 yılları arasında Mısır Yüksek Komiserliğini yapmış Cromer'den bahsetmek yerinde olacaktır. İngiliz sömürgecilik faaliyetlerinin en belirgin özelliği olan Cromer'in burada konumuzla ilgili olan eğitim politikasını zikredeceğiz. "Cromer'in eğitim de üç temel hedefi bulunmaktaydı. *Hedefin ilki*; Mısır'da eğitim iki şekildeydi. Küttab adı verilen ilköğretimin ilk basamağını oluşturan okullar; Ezher mezunu ve kendilerine şeyh denilen hocalardır. Cromer bu okulların ilk olarak standartlarını yükseltmeye ve fiziki şartlarını düzeltmeye koyuldu. Cromer, küttab okullarına hoca yetiştirmek üzere hem kız ve hem de erkek öğrenciler için iki adet *öğretmen* okulu açmıştır. Cromer, görevi boyunca az da olsa modern eğitimin verildiği yeni okullar açtı. Devlete bağlı olmayan okulların standardını iyileştirmek için de müfettişler görevlendirerek denetimi artırdı. Eğitim alanında *ikinci hedefi* ise, etkili sivil bir bürokratik yapı oluşturmaktı. Yeni kurulmuş olan okullardan maksat, tamamen sivil bürokrasiyi, ortaöğretim diplomasına sahip genç Mısırlılarla doldurmaktı. Devlet okullarına giden öğrencilerin 1892 itibarıyla %73'ünün masrafları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Bu oran aşağı yukarı Cromer'in görevi süresince devam etti. Mehmet Ali Paşa ve İsmail Paşa dönemlerinde devlet okullarına giden öğrencilerin tamamının masrafları, devlet tarafından karşılanmaktaydı. Cromer, mali zorluklar nedeniyle öğrencilerin yaklaşık dörtte üçünün (3/4) masraflarını karşılamıştır. Yüksek öğrenimde ise, hükümet, sadece hukuk,

¹²⁷ "Arkam et- Talim", y.a.g.e., s. 22.

tıp, ziraat ve mühendislik alanlarında oldukça sınırlı sayıda öğrenciye İmkân sağlamaktaydı. 1905 verilerine göre yüksek okullara giden öğrenci sayısı 1000'den biraz az idi. Bu arada, varlıklı olan Mısırlılar, erkek çocuklarını, Mısır'daki Misyoner okullarına ya da Fransa, Almanya, Avusturya ve azda olsa İngiltere'ye yüksek öğrenim için göndermekteydi. Cromer'in *üçüncü ve son hedefi* ise, zanaatkâr ve teknisyen yetiştirmek için mesleki eğitimi yaygınlaştırmayı teşvik etmektir. Cromer'in eğitimden beklentisi, ne Mısırlı öğrencileri İngiliz hayranı olacak şekilde yetiştirmek ne de işgale bir an evvel son vermek için yeni bir nesil yetiştirmektir. O, eğitimi sadece memur yetiştirmek ve teknik eleman yetiştirmek için bir araç olarak görmekteydi".¹²⁸

Tüm bunlar bize gösteriyor ki Mısır, Üniversite kurulmadan önce hazırlık safhasını tamamlamış ve bulunduğu şartlar Üniversite fikrini kaçınılmaz kılmıştır.

2.2. ÜNİVERSİTE FİKRİ

Üniversite fikri Mısırlıların yabancı olduğu bir fikir değildi. Nitekim Mehmet Ali Paşa döneminden itibaren Avrupa'ya tahsil için öğrenci gönderilmiştir. Avrupa Üniversitelerinde aldıkları eğitimle batının fikir ve düşünceleriyle yoğrulmuş olarak ülkelerine dönmüşlerdir.

Üniversite kurulma fikrini yaymada basının büyük rolü olmuştur. Corci Zeydan¹²⁹, 1904 yılında Hilal dergisinde yazdığı makalesinde, Avrupa'daki üniversitelerin işleyişleri, vazifeleri, Mısır reformundaki yeri ve Amerika'dan bahsetmektedir. O'na göre Arap Üniversitesi kurulmalı ve bunun hiçbir yerde benzeri olmamalıdır. "Vatanın bağımsızlığı ve bu gayemize ulaşmak için Sudan'ın, Yunan'ın yaptığı gibi yapmalıyız" diyen Zeydan, bu konuda ilk yazıyı kaleme alan kişi olarak Mısır tarihine geçmiştir.¹³⁰

¹²⁸Yaramış, y.a.g.e., s. 129.

¹²⁹ Corci Zeydan için bkz., Ek 20, s. 99.

¹³⁰Corci Zeydan, "Medreset el- Külliyyetu'l- Mısriya hiye Hacetna el- Kübra", *Camiatu'l- Kahira 100 amme*, (Kahire: 2007), s. 6- 7.

Kahire Üniversitesi'nin kurulma aşamasında, Mustafa Kamil¹³¹, Saad Zaglul¹³²,un fikir, düşünce ve çalışmaları oldukça önemlidir. Mustafa Kamil, Hıdiv Abbas'tan İngiliz ihtilaline karşı 1900'lerde "el-Leva" isimli günlük gazete yayımlamayı talep etmiştir. Gazete resmi olarak 1907 yılında kurulmuştur. Ayrıca 1904 yılında Külliyyetu'l- Mısriya kurulmasına kararı alınmıştır. 3 ay sonra Mehmet Ali'nin Mısır'a hâkim olmasının yüzüncü yıl dönümü olması dolayısıyla medresenin ismi "Külliyyetu'l- Muhammed Ali" olarak değiştirilmiştir. Mustafa Kamil'in bu etkin çalışmaları sonucunda, Mısır halkı, eğitime destek için sekiz bin (8. 000) cüneyh yardım yapmıştır. Vatana ve İslam dinine hizmeti gaye edinen Muhammed Abduh'un da çizdiği yol, Mısır'ı Üniversite kurmaya doğru götürmüştür. Nitekim Abduh, eğitim ve öğretim yoluyla halkı uyandırmak isterdi. "Benim asıl emelim Din-i mübinin salahıdır. Fakat korkarım ki; ehliyetsiz sarıklar ona zarar verecekler" derdi. Müslümanları batının sömürsünden kurtarmayı amaç edine Abduh, 1905 yılında İskenderiye'de vefat etmiştir. Ahmed el-Menşavi, Muhammed Reşid Rıda', Ahmed Fethi Zaglul, üniversitenin kurulması aşamasında evinde yaptığı toplantılar ve yaptığı maddi yardımlarda katkısı büyük olan Saad Zaglul üniversite fikrinin mimarları sayılabilir. Müeyyide gazetesinin sahibi Şeyh Ali Yusuf'un, Mustafa Kamil'e hitabı bu konuda dikkate değer ehemmiyet taşımaktadır. Hitabında şu konular üzerinde durmuştur;

"Din ve cinsiyet ayırımı gözetilmeksizin üniversite fikri tüm halka duyurulmalıdır.

Tüm Mısırlılardan yüz cüneyh olmak üzere para toplanacaktır. Bu meblağın altında para toplanmayacaktır. Lakin daha fazla yardım yapmak isteyen yapabilir.

Bu üniversite Mısır'ın en güzel yerinde, Nil Nehrinin kenarında bir yerde kurulmalıdır".¹³³

¹³¹ Mustafa Kamil için bkz., Ek 19, s. 98.

¹³² Saad Zaglul için bkz., Ek 16, s. 95.

¹³³ Ahmed Abdülfettah el- Bedirî, Emir Ahmed Fuad ve Nişet el-Camiati'l- Mısriya, (Kahire: 2008), s. 5.

Bu fikrin hazırlık evresini oluşturan ilk toplantı, Saad Zaglul'un evinde 12 Ekim 1906 Cuma günü öğleden sonra saat 4'te yapılmıştır.

Toplantıda hazır bulunan komisyon üyeleri;

Saad Zaglul; Başkan vekili
 Kasım Emin Bey¹³⁴; Sekreteryaya
 Hüseyin Said Bey; Doğu Almanya bankası vekili: veznedar
 Muhammed Osman Abaza Bey
 Muhammed Rasim Bey
 Hasan Cumcum Bey
 Hüseyin es-Suyufi Bey
 Ahnoh Efendi Fanos (أحنوخ أفندي فانوس)
 Zekeriya Efendi Namık
 Mahmud eş- Şeyşini Bey
 Mustafa Kamil el- Ğameravi Bey

Toplantıda alınan kararlar;

Tüm gazete ve dergilerde bu davet yayınlanacaktır. Özellikle Arapça ve Fransızca basında yayımlanacaktır.
 Üniversitenin İsmi; Mısır Üniversitesi'dir.¹³⁵
 Komisyon üyeleri toplantı sonunda üniversiteye katkı için yardım yapmışlardır. (Bkz. Tablo 6).

¹³⁴ Kasım Emin Bey için bkz., Ek 15, s. 94.

¹³⁵ Bedirî, a.g.e., s. 6.

Tablo 6. Komisyonda Üyelerden Toplanan Paralar¹³⁶

MEBLAĞ/cüneyh	İSİM	MEBLAĞ/cüneyh	İSİM
100	Kasım Emin Bey	100	Doktor Abdulhalim Efendi
100	Halid Said Bey	100	Menşavi Efendi Seyyid Ahmed
200	Muhammed Ferid	100	Ahnoh Fanos Efendi
100	Muhammed Süleyman Abaza	100	Mahmud Bey
200	Hüseyin Bey	10	Abdülaziz Fehmi Bey
100	Hanefi Naci Efendi	50	Hüseyin Said Bey
100	Mahmud eş-Şeyşini Bey	20	Şeyh Abdülaziz Caviş
200	Mahmud Osman Abaza Bey	500	Mahmud Rasim Bey
15	Hanefi Nasıf Bey	100	Saad Zaglul Bey
100	Abdullah Süleyman Abaza Bey	100	Muhammed Haşim Bey
500	Mustafa Kamil el-Ğameravi	100	Muhammed Yusuf Bey
100	Zekeriya Namık Efendi	100	Ahmed Remzi Efendi
		1000	Hüseyin Cumcum Bey
		4485	TOPLAM

Komisyon iyeleri toplantıda aldıkları kararlar çerçevesinde Kahire Üniversitesi'nin hedefini çizdiler;

“Bu üniversitenin eğitiminde, idaresinde ve kuruluşunda siyasetin izi yoktur, olamazda.

Üniversite Mısır'da o güne kadar yüksek öğrenimde görülmemiş yüksek dereceler hedeflemektedir.

¹³⁶y.a.g.e., s. 7.

Üniversite öğrencilerinin isimlerinin kayıtlı oldukları defterler olmalıdır. Derslere ve sınavlara girişler bu defterlere göre yapılmalıdır”.¹³⁷

Bu toplantılar ard arda yapılmıştır. Üniversite bütçesi, öğrencilerin durumları, komisyon üyelerinden değişenler ve komisyona yeni girenler gibi birçok değişiklik de bu toplantıların gündem maddesini oluşturuyordu. İkinci toplantı 30 Kasım 1906 yılında Abbasiye’deki Hüseyin Cumcum Beyin evinde yapılmıştır. Toplantıda, Üniversite Meclisi’nin oluşturulması ve öğrencilerini okudukları bilim dalına göre, yurtdışına tahsil için gönderilmesi kararı alınmıştır. Üçüncü toplantı 10 Aralık 1906 yılında Muhammed Osman Beyin evinde yapılmıştır. Bu toplantı sonunda, her hafta Perşembe günü Özbekiye’deki yüksek medreselerde toplantı yapacakları kararı alınmıştır.¹³⁸

2.3. ÜNİVERSİTENİN AÇILIŞI

24 Mart 1908 yılındaki toplantı Emir Ahmed Fuad¹³⁹’ın sarayında toplanmıştır. Bu toplantıda alınan kararlar şunlardır;

“Yurtdışına 10 öğrenci gönderilecek ve aylık on iki cüneyh burs verilecektir. Bu öğrencilerden 5’i Edebiyat Fakültesi’nde, 5’i de diğer fakültelerde eğitim görecektir.¹⁴⁰

Üniversitede ilk olarak sadece 4 (Tarih, Arap Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Fransız Dili ve Edebiyatı) bölüm açılacaktır.¹⁴¹

Bir yıllık eğitim toplamda 8 ay olacaktır”.¹⁴²

¹³⁷İsam Ahmed İsavî, *Vesaik el- Camiatu’l- Mısriya*, (Kahire: 2007), s. 21.

¹³⁸y.a.g.e., s. 24.

¹³⁹ Emir Ahmed Fuad için bkz., Ek 14, s. 93.

¹⁴⁰Donald Malcom Riyd, *Devr Camiatu’l- Kahira Fi Bina-i Mısır el-Hadis*, Çev: Ekrem Yusuf, (Kahire: 2007), s. 112.

¹⁴¹Hüseyin Seyyid İbrahim, *El- Camiat el- Mısriya ve’l- Devreha Fi el- Hayat es- Siyase 1908-1946*, (Doktora Tezi, Aynü’ş- Şems Üniversitesi, 1983), s. 49.

¹⁴²y.a.g.e., s. 66.

24 Mayıs 1908 yılında toplanan Üniversite Meclisi şu üyelerden oluşuyordu;

Emir Ahmed Fuad (Başkan)
 Hüseyin Rüşdü Paşa (vekil)
 İbrahim Necib Paşa (vekil)
 Ahmed Zeki Bey; Sekreteryaya
 Hüseyin Said Bey; veznedar
 Yakup Artin Paşa
 Doktor Muhammed Ulvi Paşa
 Abdulhaluk Surut Paşa
 G. Maspero
 Yusuf Sıddık Bey
 Ali Ebu Fettah Bey
 Ali Behcet Bey
 Monsieur Lusiana Bey
 Ali Fakkar Bey

Bu toplantıda üniversite rektörü Ahmet Fuad seçilmiştir. 21 Aralık 1908 yılında şu anki Amerikan Üniversitesi'nin binası olan *Janaklis Sarayı*¹⁴³ 'nda resmi olarak açılmıştır.¹⁴⁴

Tahrir Meydanındaki Janaklis sarayının kirası üniversite açıldığında, yıllık 350 cüneyhti. Fakat sonra bu kira yıllık 720 cüneyhe yükseltilmiştir.¹⁴⁵ Bunun için vakıflardan, yabancı hükümetlerden, varlıklı Mısırlılardan yardım toplanmıştır. Mesela Fransa, İtalya, Almanya, Romanya ve Avrupa'nın tanınmış Üniversitelerinden Mısır Üniversitesi'ne yardım yapılmıştır.¹⁴⁶ Yabancıların yaptıkları yardım Mısır devlet arşivinde bulduğumuz bir belgede¹⁴⁷ isimleri ve yaptıkları yardım miktarları ile beraber aşağıdaki tabloda verilmiştir. (Bkz. Tablo 7.)

¹⁴³ Janaklis'in Sarayı'nda açılan Kahire Üniversitesi'nin ilk binası için bkz., Ek 18, s. 97.

¹⁴⁴ "Feth Camiatu'l Mısriya", *Ceride-i el-Ahram*, (21 Aralık 1908), s. 1, Bkz. Ek 1, s. 80.

¹⁴⁵ Abdülmin'im İbrahim El-Cemi'i, *El-Camiatu'l-Mısriya el-Kadime 1908- 1925 Deresat Fi el-Vesaik*, (Kahire: 2007b), 15- 21.

¹⁴⁶ Abdulazim Sabır, "Camiatu'l Kahira Tarihe ve Risaletaha el- Ilmiye ve İdareteha ve'l Muhtelifa", *Ceride-i el-Ahram*, (Kahire: 7 Temmuz 1992), 23- 24.

¹⁴⁷ "Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 232/14", (1911).

Tablo 7: 1911 Yılında Yabancıların Üniversite'ye Yaptıkları Yardımlar

İsim	Yardım Miktarı (L.E.)
Marcos Eff Hana	50
Ligue Franc-Maconnique	50
Khalifa Bey Hetata	50
Khalifa Bey Ramadam	50
Etudiants de la Section Française de l'rcole Khédiviale de uroit	60
Botros Boulos Alam	50
Haggougi Netwalli	30
Souscripteurs ans designation de roms	93 670
Ligue Franc-Maconnique	50
Bastawrous Khayat	500
S.E.Dr. Eloui Pacha	487 500
M.M. Wissa Fréres	1500
Aly Bey Sérour	100
Mr. Gren	200
Bouchra Bey et Sénnot Bey Hana	2000
S.A. la Khédivah mère	500
Souscription de la Moudirieh de Gorbeh	2000
Club Risotto	200
Sir Alexandre Bird	49 345

Mekân sıkıntısı çeken Üniversite, 1915 yılında Muhammed Sıdkı'nın sarayına taşınmıştır. İlk sene için iki yüz elli cüneyh, ikinci sene için de üç yüz cüneyh verilmesi kararlaştırılmıştır. Birinci cihan harbinin çıkmasıyla üniversite yönetimi, gelirlerinin azalması nedeniyle giderlerini iyice kısımaya başlamıştır. 1919 yılına geldiğinde Muhammed Sıdkı Sarayı'nın da kirası altı yüz cüneyhe ulaşınca, üniversite Zağfaran Sarayı'na nakledilmiştir.¹⁴⁸ Mısır'ın ileri gelenleri üniversiteyi düştüğü bu güç durumdan kurtarmak için arazi vakfetmişlerdir. Mustafa Kamil el-Ğamravi; 6 dönüm, Şeyh Muhammed Abdulhamid; 5 dönüm, Hasan Zeydi Bey; 50 dönüm 18 hisse, Aryan el-Mehdi 72 dönüm 23 hisse, Emir Yusuf Kemal; 125 dönüm 8 hisse arazi hibe etmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Abdülmin'im İbrahim El-Cemi'i, *El-Camiatu'l- Mısıriya ve'l- Muctemeğ 1908- 1940*, (Kahire: 1982), s. 25- 26.

¹⁴⁹ Amr, a.g.e., s. 73.

Üniversitenin yapılaşmasında diğer önemli şahsiyet ise, Hıdiv İsmail'in kızı Emira Fatma¹⁵⁰ dır. Hicri 1269 (1853) yılında doğdu. Usta müderrislerden İngilizce, Fransızca öğrendi. O'nun Mehmet Ali Paşa'nın ailesindeki diğer kadınlardan ayrılan en önemli yanı; ilim, vatana hizmet ve hayır yapmaya çok düşkün biri olmasıdır. 1913 yılında üniversite mali yönden ve daimi bir mekân açısından bir çıkmaza düşmüştür. Bunun üzerine ilim ve fenle yakından alakadar olan Emira Fatma, üniversiteye Giza'da arazi vakfetmiştir. 17 Nisan 1913'te Mısır Üniversitesi'nin Meclisi toplanarak bu arazi kabul edilmiştir.¹⁵¹

Ceride-i el-Ahram gazetesinin 4 Temmuz 1914'te çıkan yazısında; Emira Fatma İsmail, üniversiteye altı yüz altmış bir dönüm arazi ile on sekiz bin cüneyh yardım yaptığı yazmaktadır. Emira Fatma İsmail daha sonra Üniversite'ye yirmi altı bin cüneyh daha yardım ettiği ve Dr. Ahmed Ulvi Paşa aracılığıyla mücevherlerini¹⁵² Anglo Egyptien Bankası'na yetmiş bin Mısır cüneyhine satarak Kahire Üniversitesi'ne bağışladığını yazmaktadır.¹⁵³

21 Mart 1914 yılında öğleden sonra saat dört buçukta, Hıdiv II. Abbas Hilmi, bakanlar, Ezher şeyhleri, ulema, üniversite yönetimi, şehrin ileri gelenleri ve meşhur Arap şairi Ahmed Şevki, Hıdivin, Hacer el- Esasi'yi kendi eliyle yazması ve bunun açılışını yapması için toplandılar. Bu taşın üstüne “*El-Camiatu'l Mısriya Emira Fatma bint İsmail sene 1332*” yazıldı. Emira Fatma 18 Kasım 1920 Perşembe günü vefat etmiştir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Emira Fatma için bkz., Ek 9, s. 88.

¹⁵¹“El-Emira Fatma Bint el-Hıdiv İsmail Elleti Teberruat Li'l Camia”, Eyyamu'l- Mısriya, *Camiatu'l- Kahira Fİ 100 Amme*, (Kahire: 2007), s.15.

¹⁵² Emira Fatma'nın mücevherleri için bkz., Ek 10, s. 89.

¹⁵³“Emira Fatma İsmail”, *Ceride-i el- Ahram*, (4 Temmuz 1913), s. 1.

¹⁵⁴ “Hacer el-Esasi”, *Ceride-i el- Ahram*, (30 Mayıs 1914), bkz., Ek 2, s. 81.

2.4. İLK REKTÖR EMİR AHMED FUAD VE FAALİYETLERİ

Emir Ahmed Fuad yabancılara memleketin kapılarını sonuna kadar açmıştır. Paris, Berlin, Londra ve Rusya'dan çok sayıda yardım almıştır. Ahmed Fuad yabancılar ile ilgili bir hitabında Paris ve Londra'nın Üniversite'nin ilk yıllarında Üniversite ile ilgili haberlere kadar kendi gazetelerinde yer verdiklerini zikretmektedir. Mesela İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Gray'dan, üniversite kütüphanesi için çok sayıda basılı eser istemiştir. Paris Milli Eğitim Bakanlığı'nın da Mısır'a yapılacak olan kitap ve üniversitede ders verecek uzmanların önünü açarak işlerini kolaylaştırmıştır. İtalya Milli Eğitim Bakanı Monsieur Cerda, Mısırlı 4 öğrenciye Torino Medresesi'nde ücretsiz eğitim hakkı vermiş, ayrıca birçok basılı eseri üniversiteye göndermiştir. Bu çalışmalar, Avrupa'da doğu ile ilgili birçok gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Mesela 5 Ağustos 1911 yılında Fransız Milli Eğitim bakanı Lyon'da bir Şark Medresesi, İtalya hükümeti de Napoli'de Şark Dilleri Medresesi'ni kurma kararı almıştır. Başka bir medrese de Budapeşte'de kurulmuştur.¹⁵⁵

Ahmed Fuad Paşa'ya yabancılardan çok sayıda telgraf, mektup gelmiş ve Mısır'da çalışmak istediklerini beyan etmişlerdir. Daha önce İtalya'da zabıt olan ve Mısır'da çalışmak isteyen bir İtalyan Emir'e mektup göndermiştir.¹⁵⁶ Otuz altı yaşında olan Nyberg isimli kişi, 1925 yılında gönderdiği mektupta ise; Kahire'de Filoloji Fakültesini bitirdiğini, işsiz olduğunu ve Melik'in kütüphanesinde çalışmak istediğini belirten bir mektup göndermiştir.¹⁵⁷ Zıvy Fereres şirketi ise, elli yıldır Mısır'da faaliyet gösterdiğini ve İskenderiye'de şube açmak için Ahmed Fuad'tan para yardımı istemiştir.¹⁵⁸ Paris'te çocuk doktoru olan B. Seropian, 26 Aralık 1914 yılında Mısır Sultanı Hüseyin diye başlayan mektubunda, daha önce Kahire'de 7 yıl çalışmış olduğunu ve şimdi tekrar Kahire'de çalışmak istediğini içeren mektup göndermiştir.¹⁵⁹ Roberto Bellandi, İstanbul'dan Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'ya otuz Eylül 1908 yılında gönderdiği mektupta Mısır postasında akrabalarının çalıştığını,

¹⁵⁵ Hüseyin Nasreddin, *El-Ecanib Fi Camiatu'l- Mısriya*, (Kahire: 2008), s. 51- 52.

¹⁵⁶ "Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 562/11", (1925).

¹⁵⁷ "Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 562/15", (1925).

¹⁵⁸ "Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 562/9, (1915).

¹⁵⁹ "Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 562/8", (1914).

babası Tito'nun İsmail Paşa'nın yanında tabip olarak çalıştığını kendisi ise Abbas Hilmi Paşa'nın yanında çalışmak istediğini belirten mektup yollamıştır.¹⁶⁰

Batıdan gelen uzmanlar ders kitaplarını ciltli bir şekilde basarak okutmaya hazır bir şekilde uygulamaya koymuşlardır. Bu eserlerden bazıları;

La femme aux différentes époques de l'histoire par; M. A. Couvreur, 4 cilt.

Cours d'économie politique par; M. Germain Nartin, 4 cilt.

Le théâtre en France au XIX siècle par; M.A. Pauphilat, 4 cilt.

Shakespeare and his age; by Ch. Sisson (six short studies).

Bulletin de la Bibliothèque

Règlement provisoire de la Bibliothèque

Règlement de la Faculté des Lettres.¹⁶¹

Batıdan gelen yabancılar, sadece üniversitede öğrenci ve uzman değil, aynı zamanda ülkenin çalışacak yetişmiş nüfusu olmadığı için devletin çeşitli kademelerinde çalışmışlardır. Ülkeye giriş tarihleri eskilere dayanmakla beraber Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı fethiyle bu süreç başlamıştır.¹⁶² Bulduğumuz arşiv belgesi¹⁶³ de bu bilgiyi destekler niteliktedir. (Bkz. Tablo 8).

¹⁶⁰“Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 562/2”, (1908).

¹⁶¹ Abdülmin'im İbrahim El-Cemi'i, *Tarih el-Camatu'l- Mısriya 1908- 2008*, (Kahire: 2006), s. 188-189.

¹⁶² Muhammed Abdulrahman Muhammed İbrahim, *Merkez el-Ecanib Fi Mısır*, (Doktora Tezi, Kahire Üniversitesi, 2009), s. 385- 387.

¹⁶³“Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 236/4”, (1912- 1913).

Tablo 8. 24 Kasım 1912- 15 Mart 1913 Yılları Arasında Mısır'da Çalışan Yabancılar

1913				1912			
Kadın	Erkek	Toplam	Ülke	Kadın	Erkek	Toplam	Bağlı Buldukları Kurum
...	36	36	Mısırlı	...	13	13	Devlet Görevlisi
6	1	7	Fransız	...	2	2	Kadı
...	4	4	Alman	1	3	4	Medrese Müdürü
...	1	1	Avusturyalı	...	1	1	İşçi
7	4	11	İtalyan	...	4	4	Yüksek medreselerde öğrenci
...	4	4	Yunanlı	...	7	7	Lise (seneviye) ve ortaokul (hususiyeye) medreselerinde öğrenci
...	4	4	Osmanlı	...	10	10	Ezher Medresesinde Öğrenci
1	...	1	İspanyalı	...	7	7	Tüccar
...	1	1	Rus	...	8	8	Devlette Ticaret ile ilgili görevli
...	2	2	Tatar	...	3	3	Maden İşçisi
...	3	3	Çerkez	11	5	16	Zanaatkâr
...	1	1	Farisi	Zanaatkâr
14	61	75	Toplam	12	63	75	

Emir Ahmed Fuad, açılacak olan edebiyat fakültesinde ders verecek uzman ihtiyacı için İtalya'yı ziyarete gider. Fuad Paşa İtalya'dan sonra Fransa'yı ziyaret etmiştir. Fransa ise Fuad Paşa'ya önceleri uzman göndermek istememiştir. Bu ziyaretler sonucunda Maspero ve Adolfin Couvreur'un gelmesi kararlaştırılmıştır. Couvreur, kadınlara eğitim vermek üzere gelecektir. Gelecekte Emir Fuad'a üniversite yapılaşmasında yardım edecek bazı Fransızların isimleri yapılan yardımların ciddiyetini anlamak açısından önemlidir. Monsieur Bernard, Monsieur Pichon (Dışişleri Bakanı), Monsieur Domirj (دوميرج) (Milli Eğitim Bakanı), Monsieur Defrance (Mısır'daki Fransa elçisi).¹⁶⁴

¹⁶⁴Nasreddin, a.g.e., s. 54- 55.

2.5. ÜNİVERSİTE'NİN AVRUPA'YA ÖĞRENCİ GÖNDERMESİ

2.5.1. Yetişkinler

Resmi olarak Kahire Üniversitesi açılmadan önce İngiltere ve Fransa'ya on bir öğrenci gönderilmiştir. Bu giden öğrencilerle ilgilenmek için; Paris'te mühendis olan Monsieur De Vallier ve İngiltere'den iki kişi tayin edilmiştir. Harp yıllarında, eğitim için giden bu öğrencilerin ihtiyaçları hocalardan ve ileri gelen zenginlerden karşılanmıştır. Daha sonra Kahire Üniversitesi'nde ders verirken göreceğimiz Massignon ve Littman, giden bu öğrencilere yardım eden uzmanlardandır.¹⁶⁵

Kahire Üniversitesi resmi olarak 1908 yılında açıldıktan sonra, Avrupa üniversitelerine eğitim için öğrenci göndermiştir.¹⁶⁶ Bunun yanında 1909 yılında da Avrupa'ya *Muhammed Hüseyin ve Muhammed Sadık; (matematik), Cambridge University, Tevfik Said; Londra, Seyyid Kamil; (dil ve Tarih), Université de la Sorbonne, Muhammed Tevfik es- Sami; (Edebiyat), Université de la Sorbonne, Muhammed Fehmi; (Felsefe), Université de la Sorbonne, Muhammed Kemal, (Tıp), Université de Lyon, Mahmud Veliyüddin; (Tarih), Université de Lyon, Mansur Fehmi,(Felsefe) Université de la Sorbonne, Mahmud Azmi, (Siyaset Bilimi), Université de la Sorbonn, Hasan Fuad, Université de Lyon'a öğrenci göndermiştir. Bu öğrencilerin Avrupa'ya gidişi üzerine bir gece düzenlenmiştir. Ahmed Zeki bir hitap okmuş ve gelecekte, Avrupa'daki donanımlı hocalar gibi onların da donanımlı bir şekilde Mısır'a dönmelerini ve onları büyük bir umutla beklediklerini dile getirmiştir.¹⁶⁷*

1910 yılına kadar toplam yirmi dört öğrenci Avrupa'ya gönderilmiştir. Avrupa'dan da çeşitli bilim dallarında uzman kişiler getirilerek Avrupa'daki ileri seviyede olan eğitim sistemi yakalanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yurtdışından da yabancı öğrenciler gelip Mısır Üniversitesi'nde öğrenim görmüşlerdir. Mısır devlet

¹⁶⁵ y.a.g.e., s. 67.

¹⁶⁶ Avrupa'ya gönderilen ilk öğrenciler için bkz., Ek 12, s. 91.

¹⁶⁷ Mahmud Fevzi el-Menavi, *Camiatu'l- Kahire Fi Iydeha el-Mıyye*, (Kahire: 2007), s. 22.

arşivinde bulduğumuz bir belgeye göre,¹⁶⁸ 1911- 1912 yılında Mısır Üniversitesi'nde okuyan yabancı öğrencilerin sayılarını vermektedir. Ayrıca Üniversitedeki öğrencilerin sadece uyrukları ile ilgili ulaştığımız bilgiler bize bu yılda altmış altı Müslüman, kırk üç Hıristiyan okuduğunu göstermektedir. Sadece uyruklarına ulaşabildiğimiz bu öğrencilerin isimleri ve okudukları bölüm ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9. 1911- 1912 yılında Mısır Üniversitesi'ndeki Yabancı Öğrenciler

Kız	Erkek	Ülke	Toplam
5	3	Fransa	8
1	2	Almanya	3
3	3	İtalya	6
1	4	Yunanistan	5
10	7	Osmanlı	17
	2	Mağrib	2
1		İspanya	1
1		Belçika	1
1		İsviçre	1
23	21		44

Yabancı uzmanlardan beslenerek yetişmiş olan Arap Edebiyatı'nın en önemli şahsiyeti Taha Hüseyin'den bahsetmek yerinde olacaktır. Hüseyin, Ezher'de medrese eğitimi görmüştür. 1908 yılında Mısır Üniversitesi açılınca birçok yabancı uzman üniversiteye gelip ders vermeye başlamıştır.¹⁶⁹ Taha Hüseyin de üniversitede *Ahmed Zeki Paşa*'nın İslam Medeniyeti, *Ahmed Kemal Paşa*'nın Eski Mısır Medeniyeti, *Ignazio Guidi*'nin Tarih, Coğrafya ve Edebiyat, *Lutmann*'ın Samice, Süryanice ve İbranice, *Nallino*'nun Araplarda Astronomi Tarihi ve Arap Dili ve Edebiyatı Tarihi, *Sentalina*'nın Felsefe Tarihi, *Meloni*'nin Eski Doğu Tarihi özellikle de Babil, Asur ve Sümer Tarihi derslerini almaya başlamasıyla Kahire Üniversitesi'ndeki öğrenim hayatı başlamıştır. 1908 yılında Fransız Dili'nde eğitime başlayan Hüseyin, bir süre sonra Lille Üniversitesi'nde Prof. olan *Louis Clement*'in Mısır Üniversitesi'ne gelmesiyle Fransız edebiyatı dersleri de başlamış ve Hüseyin bu dersleri de almaya başlamıştır. Bu oryantalistler Taha Hüseyin üzerinde çok büyük etki yaratmışlardır. Taha Hüseyin kendi akranlarına göre derslerde üstün başarı göstermiştir. 1915

¹⁶⁸ "Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 236/2", (1911- 1912).

¹⁶⁹ 1908 yılında Üniversite'de çalışan hocalar için bkz., Ek 13, s. 92.

Aralık'ta devlet tarafından doktora yapmak üzere Sorbonne Üniversitesi'ne gönderilmiştir. Sorbonne Üniversitesi'nde Avrupa Kültür ve Medeniyeti, Yunan ve Roma Tarihi, Yakınçağ Tarihi derslerini almıştır. Sorbonne'da doktora danışmanı *Durkheim*'dir. Doktora da İbn-i Haldun üzerine çalışan Hüseyin, 1918 Ocak'ta çok iyi dereceyle doktoradan mezun olmuştur. 1919 yılında Taha Hüseyin Kahire Üniversitesi'ne uzman olarak geri dönmüştür. Yunan Medeniyeti Taha Hüseyin'in 1919- 1925 yılları arasında yazdığı kitaplarının ana konusunu teşkil etmiştir. Nitekim 1921 yılında "Nizam el-Yunan" kitabını kaleme almıştır. Bu kitabı Edebiyat Fakültesi'nde, Eski Mısır Tarihi dersinde öğrencilere okutmuştur.¹⁷⁰

Yurtdışına gönderilen öğrencilerin sayısı XIX. yüzyılın sonundan itibaren artış göstermeye başlamıştır. Zira bu artış XX. yüzyılın başlarında ikiye katlanmıştır. (Bkz. Tablo 10).¹⁷¹

Tablo 10. Batıda Burslu Okuyan Öğrencilerin Bazı Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Öğrenci Sayısı	Yıl	Öğrenci Sayısı
1890	28	1907	22
1895	12	1908	40
1900	4	1909	55
1905	2	1910	59
1906	3		

Mısır Üniversitesi 1910 yılında *Almanya*'ya Arap Edebiyatı Tarihi ve Sami Dili, *İngiltere*'ye Modern Tarih İlmi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, *Fransa*'ya Ziraat Eğitimi için öğrenci göndermiştir.¹⁷²

¹⁷⁰ Abdülmin'im İbrahim El-Cemi'i, *Taha Hüseyin ve'l- Camiatu'l- Mısriya*, (Kahire: 2007c), s. 4-15.

¹⁷¹ İsvi, a.g.e., s. 25.

¹⁷² "Dârü'l-Mahfûzâtî'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 234/2", (1910).

2.5. 2. Küçükler

Avrupa'ya gidip oradaki Üniversitelerde ders gören yetişkinler olduğu gibi Avrupa'daki medreselerde eğitim görmek için yaş olarak küçük öğrenciler de gönderilmiştir. İtalya hükümeti 1910 yılına 3 Mısırlı öğrencinin tüm ihtiyaçlarını karşılamak üzere İtalya'da eğitim görebilecekleri kararını almıştır. Bu 3 öğrenci; Muhammed Kasım Emin; yaşı 9 sene, 8 ay, Rıfat Alma'z; yaşı 8, Şedid Hamza; yaşı 9 sene 11 aylıktır. Bu öğrenciler, Napoli'de eğitim almışlardır. Eğitim Bakanlığının talimatı üzerine bu sayı daha sonra dört öğrenciye çıkmıştır. Bu öğrenciler de Torino'da ücretsiz eğitim görmüşlerdir. Emir Fuad, Gaston Maspero'nun da müsaadesiyle Fransa Hükümeti bursuyla 10 yaşlarında 3 öğrenciyi, İktisat alanında uzmanlaşmak üzere Fransa'ya göndermiştir. Bunlar; 9,5 yaşlarında olan Aram Stephan, Abdullah Sahin ve 11 yaşında olan Hüseyin Kamil'dir.¹⁷³

Mehmet Ali Paşa zamanında eğitim dili Arapça idi. 1888 yılından itibaren İngilizce ve Fransızca da eğitim diline katılmıştır. Bu konuda Ali Mübarek bir karar hazırlayarak Arapça dilinin önemini vurgulamıştır. Fransızların Mısır'a girmesiyle Fransızca dili ülkede hâkim iken, İngiliz İhtilali zamanında da İngilizce hâkim dil olmuştur.¹⁷⁴

¹⁷³Nasreddin, a.g.e., s. 67- 69.

¹⁷⁴İsavi, a.g.e., s. 84.

3. BÖLÜM: KAHİRE ÜNİVERSİTESİ'NDEKİ ORYANTALİSTLER

3.1. ORYANTALİSTLERİN KÜLTÜR ALANINDAKİ ETKİLERİ

Kahire Üniversitesi kurulduktan sonra yabancı uzmanlar Ahmed Fuad Paşa'nın girişimleriyle üniversiteye gelmişlerdir. Batıdan gelen oryantalistlerin destekleriyle yeni kurulmuş olan üniversiteye kitap bağışında bulunulmuştur.

Üniversite açılmadan önce İtalya hükümeti Mısır'a iki hitap yollamıştır. Bu hitabında İtalya'daki en önemli dergileri, gazeteleri, edebi ve fen kitapları göndereceklerini, aynı zamanda İtalya'da üniversitenin kitaplarını ve dergilerini basabileceklerini yazmıştır. İtalya hükümeti Aralık 1908 yılında Mısır'a on iki sandık dolusu dünyaca ünlü müelliflerin eserlerini göndermiştir. Bu süreçte Nallino, Santillana ve Vincenzo Fago, Kahire'deki İtalya elçisi Giacomo di Martino, İtalya Üniversitesi ve hükümeti ile yazışmalar yapmıştır.¹⁷⁵ Kahire Üniversitesi'nin ilk yıllarında çeşitli konularda, Arapça, İngilizce, Fransızca ve İtalyanca dillerinde on bin derginin, kütüphane bünyesinde olduğu bilinmektedir.¹⁷⁶

Kasım 1908 yılında İtalyan Vincenzo Fago, ilk kütüphane müdürü olarak aylık yüz kırk dört cüneyhe çalışmaya başlamış, 1910 yılında bu ücret üç yüz altmış cüneyhe yükseltilmiştir. Fago 1913 yılına kadar üniversite kütüphanesinin müdürü olarak çalışmış ve Kahire'de ikamet etmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁵“Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 234/1”, (1908- 1909).

¹⁷⁶ Nasreddin, a.g.e., s. 46.

¹⁷⁷y.a.g.e., s. 86.

Fransa, çok sayıda Kimya ve Tarih, *Rusya*; Eskiçağ, Yakınçağ Tarihi ve Edebiyat, *Belçika* çeşitli konulardaki bilimsel eserleri *Kahire Üniversitesi*'ne göndermiştir.¹⁷⁸

Giza'da üniversitenin şuan ki kampüsünde kütüphane inşa edildiğinde, bu kütüphanede on beş bin adet dergi mevcuttu. Nisan 1911'de M. Gean Dattari, yaklaşık dokuz bin beş yüz on adet mecmuayı Üniversite Kütüphanesi'ne getirtmiştir. Üç bin cüneyh de bağışta bulunmuştur. Bu mecmualar Fars, Yunan, Makedonya, Romanya ve Arap (Mısır) tarihine ait konuları barındırmaktadır. 1912 yılında haritalar ve coğrafya ile ilgili bilgiler içeren, Viktor Emmanuel'in "*Corpus Nummorum Italicarum*", "*Eugene de Savoie'nin Campagnes du Prince*" eserlerini, İtalya Hükümeti kütüphaneye bağışlanmıştır.¹⁷⁹

Paris'teki Louvre Müzesi, İtalya ve Fransa hükümeti, muhtelif konularda birçok mecmuayı üniversiteye göndermiştir. Ayrıca Fransa, Ricordi'nin müzikî ile ilgili mecmualarını üniversiteye bağışlamıştır.¹⁸⁰

1929 yılında Mısır hükümeti, Eski ve Yakınçağ Tarihi, Arapça, Samice, İslam Öncesi Dönem, Fars Edebiyatı'na ait mecmualar ve oryantalistlerin kitapları, Türk Edebiyatı'na ait eserler ve Fransız işgalinin belgelerini temin etme yoluna gitmiştir. Emir Fuad'ın Mısır'daki oryantalistlerden, tarih, sanat tarihi, coğrafya ve Mısır ile ilgili eserler yazmalarını istemiştir. Oryantalistlerin yazdığı kitaplardan bazıları; Oxford Üniversitesi'nden İngiliz Henry Droehl (هنرى درويلى); *Muessesat Misr el- Hadis, Misr ve'd- Duvel el-Avrubiyye*, Deriv (درىو); *Tarih el- Ğuzuvat el-Harbiye* (5 cilt), Vegan (فيجان); *Tarih el-Ğuzuvat el- Bahriye*, Amiral Duran Feel (دوران فيلى); *Tarih el- Hıdiv İsmail*.¹⁸¹

¹⁷⁸y.a.g.e., s. 47.

¹⁷⁹y.a.g.e., s. 48.

¹⁸⁰El-Cemi'i, 2007a, s. 162- 164.

¹⁸¹Nasreddin, a.g.e., s. 49.

3.2. ORYANTALİSTLERİN ÜNİVERSİTE'NİN YAPILAŞMASINDAKİ ETKİLERİ

Fransız işgali ile beraber ülkeye giren Fransızların Mısır üzerinde büyük etkisi olmuştur. Mehmet Ali Paşa ve ailesi üzerinde de bu etki çok bariz özellikler taşımaktadır. Nitekim Emira Fatma İsmail üniversiteye para ve arazi vakfettiği zaman binaların, Fransız mimarisi (Pavillion şekli) kullanılarak yapılmasını istemiştir. Fakat bu mümkün olmamıştır. Üniversite Meclisi Hacer el-esasî'nin yapılmasından önce Mısır'da bulunan yabancılar ile toplanarak binaların İngiliz mimarisi kullanılarak yapılmasına karar verilmiştir. Bu karar verilirken mevcut olan yabancılar ise şunlardır; *Dr. Betz*, (Fransız mühendis), *Monsieur Setinon*, *Monsieur Maspero* (Kahire Arkeoloji Müzesi Müdürü) ve bunların yanında da Mısırlı üyelerden oluşan bir komisyon kurularak karara varılmıştır.¹⁸² Bu komisyonda Fransızlar olduğu halde İngiliz mimarisi ile yapılması kararının alınmış olması, henüz İngilizlerin Mısır'dan tahliye edilmemesinin etkisi olabilir.

3.3. ÜNİVERSİTE BİRİMLERİNDE ORYANTALİSTLER

3.3.1. Üniversite Meclisinde

Üniversite Meclisi'nde alınan kararlarda söz sahibi olan yabancılar da mevcuttu. 20 Mayıs 1908'de ilk üniversite meclisi toplandığı zaman bu toplantıda 2 yabancı mevcuttu. Bunlar İtalyan *Lusiana Bey* ve Fransız *Maspero*'dur.¹⁸³

19 Nisan 1910 yılında Üniversite Meclisi, Edebiyat Fakültesinin kurulma fikri üzerine bir araya gelmiştir. Ahmed Fuad bu fikri Maspero'ya danışmıştır. Maspero bu fakültenin inşası ile ilgili küçük mezkureler hazırlamıştır. Emir Fuad İtalyan hükümetinden, Arapça ders vermek üzere Kahire Üniversitesi'ne uzman göndermesini istemiştir. Lakin İtalya hükümeti, edebiyat bölümünde İtalyanca ders vermek üzere uzman göndereceğini yazmıştır. Maspero bu karara karşı çıkmış ve Emir Fuad'a, öyle bir kararı onaylamaması gerektiğini, bunun ırk farkı yaratacağını ve Mısır Üniversitesi'ne gelecek diğer yabancılarında benzer istekleri olabileceğini

¹⁸²y.a.g.e., s. 50.

¹⁸³y.a.g.e., s. 77.

söylemiştir. Fakat Emir Fuad, “bu münakaşa siyaset ve din münakaşası değildir. Bunun siyasetle alakası yoktur. Her türlü dini ve siyasi münakaşadan uzak durmalısın”¹⁸⁴ demiştir. Zira daha sonraki yıllarda edebiyat fakültesinde kendi dillerinde eğitim veren oryantalistlerin sayılarının fazlalığı göze çarpmaktadır.

11 Aralık 1920’de Emira Fatma’nın ölümünden sonra toplanan mecliste Louis Clément, “Mısırlı olmayan yabancı hocalar” ismiyle bir hitap okumuştur. Hitabında yabancı uzmanların Mısır’ın eğitim alanında yükselmesi için gereken çaba ve özeni göstermeleri gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁵

3.3.2. Tıp Fakültesinde

Tıp Fakültesi’nde Antoine- Parthelemy Clot ismi zikredilmeden geçilmez. Zira Mısır’da önce bir hastane daha sonra da Tıp Medresesi’ni açmıştır.¹⁸⁶ Tıp Medresesi, Mısır Üniversitesi kurulduktan sonra üniversite bünyesinde fakülte olarak açılmıştır. Yabancıların fakültenin yapılaşmasında önemini göstermek amacıyla Tıp Medresesi’nde ve Tıp Fakültesi’nde görev yapan yabancı uzmanların isimlerini çalışma yıllarıyla beraber zikrettik.

Klot Beg: 1827- 1849.

Byron (İngiliz): 1849.

Dr Fehlem Granger: Haziran 1850- Mayıs 1852

Monsieur Robert: 1852- 1854

Prof. Lanzi:1854- 1856

Klot Bey: Eylül 1856- Ekim 1856

Vassiry: 1856- 1858

Berjors Bey: 1858- 1861

Dr Glay Rotd Bey: 1879- 1882

Nolan (İngiliz): 1891- 1903

Tripp (İngiliz): 1891- 1903

¹⁸⁴ İsavı, a.g.e., s. 85- 86.

¹⁸⁵ Nasreddin, a.g.e., s. 83- 84.

¹⁸⁶ y.a.g.e., s. 87- 88.

Sandwith (İngiliz): 1891- 1903
 Wilson (İngiliz): 1891- 1903
 Kieting: 1918
 Dr Madden (İngiliz): Mart 1891- Nisan 1928
 Dr Kieting (İngiliz): Ekim 1898- Mart 1918
 Dr Ritchard (İngiliz): Mayıs 1919- Eylül 1924.
 Hindle (İngiliz): 1924- ?
 Schobridge (İngiliz): 1925- 1928
 Dr Wilson: 25 Mayıs 1925- Mart 1929
 E. Smith (İngiliz): 1926- 1929
 Ch. Riment (İngiliz): 1927- 1930
 Hincont (İngiliz): 1928- ?
 Melton (İngiliz): 1928- 1929
 Faust (İngiliz): 1929
 Day (İngiliz): 1929- 1930
 M. Meyerhof (Alman): 1929- 1932
 Henry: 1929- 1932
 R. S. Dubin (İngiliz): 1929- 1932
 Geddem (İngiliz): 1932- 1935
 Derry (İngiliz): 1929- 1937
 B. Schow: 1929- 1937
 Pritchard: 1929- 1937
 Brown (İngiliz): 1929- 1940
 A. Loss (İngiliz): 1929- 1940
 Dodgion (İngiliz): 1929- 1941
 Bentley (İngiliz): 1929- 1941
 S. Ficher (İngiliz): 1929- 1941
 Schmidt (İngiliz): 1929- 1941
 Gardiner (İngiliz): 1932
 Athrib (İngiliz): 1935- 1940
 Smerk (İngiliz): 1935- 1936¹⁸⁷

¹⁸⁷y.a.g.e., s. 91- 92.

Dr Madden, 1926- 1928 tarihleri arasında tıp fakültesi başkanlığı, *Dr Wilson* 25 Mayıs 1925- Mart 1929 tarihleri arasında hastane müdürlüğü yapmıştır. Tıp fakültesinde ders veren hocaların büyük çoğunluğunun İngiliz olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Tıp Fakültesinin oluşumunda İngilizlerin rol aldığı söylenebilir.

3.3.3. Hukuk Fakültesinde

Medrese olarak 1868 yılında Hıdiv İsmail zamanında kurulmuştur. Hukuk fakültesinin tarihi 3 aşamaya ayrılmaktadır. İlk aşamada, *Elsun Medresesi* idaresinde, 2. aşamada *Hukuk Medresesi* adı altında, 3. aşamada ise Kahire Üniversitesi bünyesinde fakülte idi. Kurulduğu ilk günden beri yabancı uzmanların ders verdiği yer olmuştur. Kahire Üniversitesi'nin bünyesinde Hukuk Fakültesi adı altında 11 Mart 1925 yılında kurulmuştur. O tarihe gelene kadar ve daha sonra da bu medrese yabancı uzmanlarla beslenmiştir. Fakülte aşamasına gelene kadar oryantalistlerin etkisinin olduğu bazı noktaları zikretmeden geçemeyeceğiz.

Müdürlerinin isimleri ve görev yaptıkları yıllar aşağıda belirtilmiştir;

Vidal: Ekim 1868- Ağustos 1891.

Testout (Fransız): Aralık 1891- Mart 1902.

Grandmoulin: 24 Eylül- 30 Aralık 1906.

Lanbert (Fransız): 22 Ekim 1906- 25 Eylül 1907.

Hill: 26 Eylül 1907- 21 Aralık 1912.

Emmaus: 1 Ocak 1913- 6 Temmuz 1915.

Walton: Eylül 1915- Ocak 1923.

Hukuk Fakültesindeki Yabancı uzmanlar ve uzmanlık alanları;

Grandmoulin(Fransız): Ceza Hukuku

Sousier (Fransız): Ceza Hukuku, 1906.

Momprain (Fransız): Ceza Hukuku

Libal (Fransız): Medeni Hukuk
 Stephqni: Medeni Hukuk
 G. Cappi (Fransız): Ticaret Hukuku
 R. Deboire (Fransız): Genel Hukuk
 Bisson (Fransız): Medeni Hukuk
 A. Rouise (Fransız): Hukuk Tarihi
 Creginen (Fransız): Genel Hukuk, 1908.
 Lucian Chiron: Ceza Hukuku
 B. Seoto (Fransız): İktisat
 Frizer (Fransız): İktisat, 1925.
 L. Mazo (Fransız): Medeni Hukuk
 Albert Cherwin: Ceza Hukuku
 Ritchie: Kamu Hukuku
 Michel Moskly (Fransız): Genel Hukuk
 Melville (İngiliz): Roma Hukuku¹⁸⁸

1908- 1909 yılları arasında Fransız *P. Ribaut*, 1929- 1932 yılları arasında İngiliz *Ridle*, 1924- 1925 yılları arasında Fransız *Pato* ve hangi yıllarda Mısır'da bulunduğunu bulamadığımız Fransız *Ritchi* Hukuk Fakültesi'nde ders veren hocalar arasında yerini almaktadır. Hukuk fakültesinde ders veren uzmanların çoğunluğunun Fransız olduğu göze çarpmaktadır.

3.3.4. Edebiyat Fakültesinde

Edebiyat Fakültesi beş bölümde eğitime başlamıştır. Bu bölümler; Arap Dili Bölümü ve Şark Dilleri Bölümü, Avrupa Dilleri Bölümü, Tarih Bölümü, Coğrafya Bölümü, Felsefe Bölümü. Monsieur Rawa, *La Reform d'Alexandria* mecellesinin 2 bölümünü, Nisan 1910 yılında Edebiyat Fakültesinde Tarih bölümünün kurulması üzerine oluşturmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁸y.a.g.e., s. 99- 101.

¹⁸⁹y.a.g.e., s. 102.

1909 yılı Edebiyat Fakültesi ders programı;

Nallino: Araplarda Astroloji İlmi, Pazar ve Çarşamba günleri, öğleden sonra saat 5- 6 arası, İngilizce ile ders vermiştir.

Sisson: İngiliz Dili ve Edebiyatı, Pazartesi ve Perşembe günleri Öğleden sonra saat 5- 7 arası ders vermiştir.

Pauphilet: Fransız Dili ve Edebiyatı, Cumartesi ve Salı günleri öğleden sonra saat 6 buçuk- 7 buçuk arası ders vermiştir.

Germain Marten: Siyaset Ekonomisi, Pazartesi ve Çarşamba günleri, öğleden sonra saat 6 buçuk–7 buçuk arası ders vermiştir.

Couvreur: Kız öğrencilerin dersi, Pazartesi ve Perşembe günleri, sabah saat 19 buçuk- 11 buçuk arası ders vermiştir.¹⁹⁰

1910 yılı Edebiyat Fakültesi ders veren yabancı uzmanlar;

İtalyan Nallino(Roma Üniversitesi'nden): Arap Dili ve Edebiyatı.

Prof. Dr. Luttman(Strazburg Üniversitesi'nden): Sami Dili.

Roma Üniversitesi'nden Prof. Dr. Meloni: Eski Şark Dili.

Prof. Dr. Sentillana: Felsefe Tarihi.

Oxford Üniversitesi'nden Prof. Dr. W.A. Gill: İngiliz Dili ve Edebiyatı¹⁹¹

Prof. Dr. P. Lemmonier: Fransız Dili ve Edebiyatı. Lemmonier üniversitede toplam kırk saat derse girmiştir. 30 Kasım 1910 tarihli gazete haberinde Lemmonier, Cumartesi günü Fransız Dili ve Edebiyatı derslerini vermeye başlamış. Bu dersleri anlamakta güçlük çeken öğrencilere bire bir muhadese yaparak telafi dersi vermiştir.¹⁹²

¹⁹⁰Ceride-i el-Ahram, (26 Kasım 1909), s. 2.

¹⁹¹Nasreddin, a.g.e., s. 103.

¹⁹²Ceride-i el-Ahram, (30 Kasım 1910), s. 2.

Fakülteadaki dersler ve dersleri veren yabancı uzmanlar aşağıda verilmiştir;

Adolphine Couvreur: Ahlak Bilgisi.

İngiliz Dili ve Edebiyatı: Pof. Dr. Sisson.

Pauphilet: Fransız Edebiyatı.

L. Massignon: İslam Fikrinin Tarihi/Felsefi Doktrinler Tarihi

P. Graindor: Eski Çağ Tarihi.

Prof. Şaht: Sami Dili.

Prof. Rogier: Felsefe.

Prof. Peyre: Fransız Edebiyatı.

R. Sencourt: İngiliz Edebiyatı.

E.L. Harvey: Orta Çağ Tarihi.

K.A. Creswell: İslam Eserleri.

Hocart: Toplum Bilimi.

C.H.O.Scaife: İngilizce.

M.H. Dopp: Fransızca.

G. Capovilla: Latince ve Yunanca.

V. Vikentiev: Eski Mısır Dili.

L. Walter: Psikoloji.

Dr. Lamm: İslam Sanatı.

M. Volz: Almanca.

M. Toutey: Fransızca.

A. Astubury: İngilizce.

M. Brin: Latince.

W. Taylor: İngilizce.

M.B. Davies: İngilizce.

J.H. Whitehead: Latince ve Klasik Yunanca.

J. Holland: Latince ve Yunanca.

Dr. R. Than: Almanca.

Soulon: Fransızca

A.E. H. Paxton: İngilizce

Walker: İngilizce

Cryer: Fransızca

- R. Deboire: Fransızca
 Verger: Fransızca
 Meriel: Fransızca
 A. Schaade: Sami Dili
 G. George: İngiliz Dili ve Edebiyatı
 Dr. E. E. Evans- Pritchard: Toplum Bilimi
 A. H. M. Jones: Eski Çağ Tarihi
 A.J. Arberry: Latince ve Yunanca
 P.M. Massias: Fransızca
 J-M. Carré: Fransız Edebiyatı Tarihi
 T.S. Sterling: İngiliz Edebiyatı.
 P.E. Newberry: Arkeoloji ve Antik Çağ Mısır Tarihi.
 H. Aubin: Orta Çağ Tarihi.
 H. Junker: Eski Mısır Uygarlığı Tarihi.
 O. Menghien: Jeoloji
 T. Arnold: İslam Tarihi.
 D. Essertier: Felsefe.
 R. Gravies: İngiliz Dili ve Edebiyatı.
 Clément: Fransız Dili ve Edebiyatı.
 Luttmann: Sami Dili.
 D. Sentillana: Felsefe.
 Wadel: Latince ve Klasik Yunanca.
 Miller: İngiliz Dili ve Edebiyatı.
 A. P aüphilet: Fransız Dili ve Edebiyatı.
 B. Dobrée: İngiliz Dili ve Edebiyatı.
 Hogeofficher: Felsefe.
 Gregoire: Fransız Dili ve Edebiyatı.
 Malcolm Mujrig: İngiliz Dili ve Edebiyatı.
 Saruly: İngiliz Dili ve Edebiyatı.
 P. Girard: Roma ve Kıpti Tarihi. 1923- 1928 yılları arasında Girard Edebiyat Fakültesi'nin başkanlığını yapmıştır.¹⁹³

¹⁹³Nasreddin, a.g.e., s. 104- 108.

Mısır Devlet Arşivi'nde bulduğumuz belgeye göre ¹⁹⁴ bu fakültenin 1911-1912 öğretim yılı ders programı şöyledir;

Tablo 11. 1911- 1912 Edebiyat Fakültesi Ders Programı

MISIR ÜNİVERSİTESİ			
1911- 1912 Edebiyat Fakültesi			
Ders Programı			
Uzman	Ders	Saat (Öğleden Sonra)	Gün
Meloni	Doğu'nun ilkçağ Tarihi	5- 6	Cumartesi
Littman	Semitik Diller Filolojisi	6-7	
Gill	İngiliz Edebiyatı Tarihi	7-8	
Loumonier	Fransız Edebiyatı Tarihi	7-8	
İsmail Rafet Bey	Coğrafya ve Etnografya	5-6	Pazar
Sultan eff. Mohd.	Arap Filolojisi ve Ahlak Bilgisi	6-7	
C.Cheikin el khodari	Müslüman Halkların Tarihi	7-8	
Santillana	Felsefi Doktrinler Tarihi	5-6	Pazartesi
Nallino	Arap Dili ve Edebiyatı Tarihi	6-7	Salı
Meloni	Eski Doğu Tarihi	5-6	
Littman	Semitik Diller Filolojisi	6-7	
Gill	İngiliz Edebiyatı Tarihi	7-8	
Loumonier	Fransız Edebiyatı Tarihi	7-8	
İsmail Bey Rafet	Coğrafya ve Etnografya	5-6	Çarşamba
Soltan eff. Mohammed	Arap Filolojisi ve Ahlakı	6-7	
Cheick el khadari	Müslüman Halkların Tarihi	7-8	
Santillana	Felsefi Doktrinler Tarihi	4-5	Perşembe
Nallino	Arap Dili ve Edebiyatı Tarihi	5-6	
Hefni Nassef Bey	Arap Edebiyatı	6-7	
Hefni Nassef Bey	Arap Edebiyatı	7-8	
A. Polier	Ekonomi Politik ¹⁹⁵	6h3/4p.m.a7h.3/4	

¹⁹⁴“Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 235/6”, (1911- 1912), (3 numaralı belge).

Mısır Devlet Arşivi'nde İtalyanca bulduğumuz bir diğer belgeye göre ise; Edebiyat Fakültesi için 3 yıldan fazla temel bir kurs verildiği anlaşılmaktadır. Bu kursta, Arap Edebiyatı, Tarih, Coğrafya Arkeoloji ve Felsefe ile ilgili görülen derslerin yanında, Dinler Tarihi, Türk Dili ve Edebiyatı, Fransız Dili ve Edebiyatı, Mısır ve Kıpti Dili ve Edebiyatı, Sami Dili gibi derslerde verilmiştir. Littman, 1911 yılında üniversite meclisinin kararı üzerine edebiyat fakültesinin başkanı olmuştur.¹⁹⁶

Edebiyat Fakültesinde 1912- 1913 yılında ders veren yabancı hocalar ve verdikleri dersler ise şöyledir;

Arap Dili ve Edebiyatı Tarihi: G. Weit.

Felsefi Doktrinler Tarihi: Louis Massignon.

İngiliz Dili ve Edebiyatı: Percy White (Meşhur İngiliz şair).

Fransız Dili ve Edebiyatı: Louis Clement.

Littman: Sami dili dersini vermeye devam etmiştir.

Bu dönemde Meloni vefat etmiştir.¹⁹⁷

Edebiyat Fakültesi başkanlığı için Taha Hüseyin ve Monsieur Michaud arasında 1927 yılında yapılan seçimde, 2 oy farkla Taha Hüseyin Edebiyat Fakültesi'nin başkanı seçilmiştir.¹⁹⁸ Taha Hüseyin'in 1928 Şubat'ında istifa etmesi üzerine Edebiyat Fakültesi Başkanlığına Monsieur Michaud getirilmiştir.¹⁹⁹

1932- 1933 yılında Edebiyat Fakültesi Meclisi oluşturulduğu zaman mecliste P. Graindor, S. Shachte, H. Peyre, Rougier, E.L. Harvey, P. Lacau, R. Sencourt isimli kişiler de hazır bulunuyordu.²⁰⁰

¹⁹⁵ 1910 yılında bu dersin Germain Martin tarafından verildiğine dair bkz., Ek 3, s. 82.

¹⁹⁶ "Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l Abdin, 235/6", (1911- 1912), (2 numaralı belge)

¹⁹⁷ Bedirî, a.g.e., s. 129.

¹⁹⁸ Ceride-i el- Ahram, (15 Aralık 1927), s. 4.

¹⁹⁹ Ceride-i el-Ahram, (10 Şubat 1928), s. 4.

²⁰⁰ Nasreddin, a.g.e., s. 121.

3.3.5. Ulüm Fakültesinde

Fakülte Ekim 1925 yılında üniversite bünyesinde fakülte olarak Zağfaran sarayında eğitime başlamıştır. Daha sonra üniversitenin şuan ki kampüsünün olduğu Giza'daki mekâna taşınmıştır. Ulüm Fakültesi; Matematik, Fizik, Kimya, Jeoloji, Hayvan, Bitki, Gök Bilimi bölümleriyle eğitime başlamıştır.²⁰¹

Ulum Fakültesi'ndeki Yabancı Bölüm Başkanları;

E. Huguam: İsviçrelidir. Ulum Fakültesinin İlk başkanıdır. 1925- 1927 yılları arasında görev yapmıştır.

D.H. Bangam: İkinci başkanıdır. İsviçrelidir. 1927- 1936 yılları arasında görev yapmıştır. Bu başkandan sonra Mustafa Müşerref başkan olmuştur. Bu kişi ise ilk Mısırlı başkanıdır.

Matematik Bölümü; Ins (İngiliz).

Doğa Bilimi Bölümü: A. Rosegill.

Kimya Bölümü: E. Ch. Gray.

Bitki Bölümü: Gunnar Takholm. (جونار تاك هولم).

Jeoloji: E. Huguam.

Hayvan Bölümü: Bu bölümün bölüm başkanı Halil Abdulhaluk'tur ve kendisi Mısırlıdır.²⁰²

Ulum Fakültesi'ndeki Yabancı uzmanlar;

Champman(İngiliz): 1925- 1936

E. Ch. Gray (İngiliz): 1924- 1925

A. Schonberg (Alman): 1937- 1938

Kuhnel (İsviçreli): 1937

Nief (Fransız): 1929- 1932

Harold (İngiliz): 1929- 1932

Uloss (İsviçreli): 1926- 1936

²⁰¹y.a.g.e., s. 109.

²⁰²y.a.g.e., s. 110- 112.

Ulûm Fakültesindeki yabancıların 1924'ten sonra ki etkilerini anlamamız açısından çalıştıkları yılları ve ülkelerini beraber verdik. Bu fakültede İsviçreli ve İngiliz uzmanların çoğunlukta oldukları görülmektedir.

3.4. KADININ EĞİTİME KATILMASINDA YABANCILARIN ETKİSİ

1873'te Hıdiv İsmail zamanında Kahire'de ilk kızlar medresesi açılmıştır. Kahire'de daha sonra, Fransız, İngiliz ve İtalyanlar, kızlara has çok sayıda medrese açmıştır. Nitekim XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında kızlar ile erkekler beraber eğitim almaya başlamışlardır. 1908'de Kahire Üniversite'sinin inşası ile beraber kadınlara üniversitenin yolu da açılmıştır. Kadınların yüksek öğrenim hayatına katılmasında, Kasım Emin'in verdiği mücadele çok büyüktür. Üniversite kurulduktan sonra kadına; eğitimde, siyasette, sosyal hayatta tanınacak haklar ile ilgili sayısız çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalarda yabancı uzmanların büyük etkileri olmuştur.²⁰³

1909 yılında el- Ahram gazetesinin haberine göre, Ahmed Fuad'ın Rebaud'u Kahire Üniversitesi'nde ders vermek üzere davet ettiği bilinmektedir Çernobil Üniversitesi'nden gelen P. Rebaud, Mısır Üniversitesi'nde Fizik, Matematik, İngiliz Edebiyatı, Fransız Edebiyatı, Siyaset Ekonomisi ve kadınların üniversitede eğitimi ile ilgili dersler açmıştır.²⁰⁴

Yabancılardan Adolphine Couvreur'ın yaptığı çalışmalar ve kendi el yazısıyla hazırladığı raporlar çok önemlidir. Kahire Üniversitesi'nde 3 yıl Mısır kadınlarının yüksek öğretime katılması için çalışmalar yapmıştır.²⁰⁵

1910 yılında Mısır kadınları üniversite eğitimi almaya başlamıştır. Bunun üzerine Couvreur'un öncülük ettiği bir toplantı düzenlenmiş ve burada Couvreur üniversite rektörüne şükranlarını bildirerek başladığı konuşmasında, Mısırlıların

²⁰³y.a.g.e., s. 113.

²⁰⁴Ceride-i el-Ahram, (16 Mart 1909), s. 2.

²⁰⁵Nasreddin, a.g.e., s. 147- 148.

dikkatini Avrupa'ya vermeleri gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Mısırlıların, Mısır kadınına verilmesi gereken bu hakları Avrupa'yı ziyaret etmeleri sonucu elde ettiklerini de vurgulamıştır. Couvreur'un vermeye başladığı derslerde öğrenci sayısı her derste artmaya başlamıştır. Nitekim işlediği ikinci dersin konusunu, kadınların geçmişteki konumu ve geçmiş zamanlardaki nüfuzudur. Bu bölümün eğitim dili ise Arapçadır.²⁰⁶

Mısır Devlet Arşivi'nde 235/6 klasöründe bulduğumuz bir dizi belgenin dört numaralı olanı kadın bölümüyle ilgilidir. Bu belgede yabancıların kadınların eğitimi için bir dizi konferans ve seminer düzenlediği görülmektedir. 1911- 1912 yılına ait yıllık taslak yönetmeliğini içeren belge²⁰⁷ şöyledir;

Tablo 12. 1911- 1912 Kadın Bölümü Taslak Yönetmeliği

MISIR ÜNİVERSİTESİ			
Genel Sekreterlik			
Kadın Bölümü			
1911- 1912 Yılıın Taslak Yönetmeliği			
İçerik	Uzman	Konferans Sayısı	Konferans Sayısı
Eğitim	M. A. Couvreur	20	Haftada 2 defa (Fransızca ile)
Ahlaki Konular	M. A. Couvreur	20	Haftada 2 defa (Fransızca ile)
Ev Ekonomisi ve Bilimde Ev Kadını	M. Nabawya Moussa	24	Haftada 1 defa
Kaza Durumunda İlk Yardım Yapılırken Genel Hijyen	Dese. Labıba Hafez	24	Haftada 1 defa
Göz Hijyeni	S.E.Dr.Eloui pacha	6	Ayda 1 defa
Arap Edebiyatı'nda Genel Kavramlar	M. Nabawya Moussa	12	Ayda 2 defa
Bilimin Genel Kavramları; Fizik, Astronomi, Jeoloji v.b.	Mme. Labıba Hachem	24	Haftada 1 defa
Çeşitli konularda konferanslar	Mme. Labıba Hachem	12	Ayda 2 defa

²⁰⁶y.a.g.e., s. 162- 168.

²⁰⁷"Dârü'l-Mahfûzâti'l-Mısriyye, Mahfazatu'l- Abdin, 235/6", (1911- 1912), (4 numaralı belge).

4. BÖLÜM: MISIR ÜNİVERSİTESİ'NİN OLUŞUMUNDA FAALİYET GÖSTEREN BAZI ŞAHSİYETLER

4.1. MAX MEYERHOF (1874- 1945)

1874 yılında Almanya'da doğdu. 1903 yılında Kahire'ye geldi. Arapça öğrendi. Bir Alman oryantalist olan Max doktordu. İhtisas alanı göz idi. 1908- 1909 yılları arasında Mısır üniversitesinin resmi olarak açılmasından sonra Üniversite'ye hoca olarak girdi. Birinci Cihan Harbi başlayınca ülkesine gitti. Savaştan sonra 1922 yılında Mısır'a geri döndü.²⁰⁸ Arapların tıp tarihiyle ilgili sayısız dersler verdi. *Istilahat et- Tıbbiye* isimli bir de kitap çıkardı. Almandan birçok eseri tercüme etti. Bu tercüme işini de Yusuf Şaht ile yaptı. “*Aşera Makalat fi el- ayn*” isimli kitabı Almanca'dan Arapça'ya çevirdi. Ayrıca tarihe ve İslama çok büyük bir ilgisi vardı. Nitekim Almanya'da *Oryantalistler* isimli dergide İslamla ilgili makaleler kaleme aldı. Sami dilini ve Türkçe'yi öğrendi. Birçok eski Türkçe kelimeleri toplayarak bununla ilgili makaleler yazdı. 1945 yılında Mısır'da öldü.²⁰⁹

4.2. CHARLES QUARTZ (1895- 1978)

Hiyeroglif, Kıpti ve Arapça üzerine çalışmalar yapmış ve 1919 yılında Kahire'ye gitmiştir. Kahire Arkeoloji Müzesi'ndeki birçok kataloğu taramış ve Mısır Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar Fakültesi'nde çalışmıştır. Christian Dirosh Noblecourt ile beraber “*el-ma'bet el-sağır bi'ebu Simbel*” makalesini 1968 yılında neşretmiştir. 1953 yılında Kahire'de, CNRS, sonra da *merkez el-deresat ve't tevsik el-kadim* “CEDAE”nin müdürlüğünü yapmıştır.²¹⁰

²⁰⁸Abdulrahman Bedevî, *Mevsuatu'l- Musteşrikin*, (Kahire: 2002), s. 540- 541.

²⁰⁹Nasreddin, *a.g.e.*, s. 218.

²¹⁰*y.a.g.e.*, s. 223.

4.3. PIERRE JOUGUET (1869- 1949)

Fransa’da Yunan Tarihi üzerine ihtisas yapmıştır. 1898- 1914 yılları arasında Lille ve Ephe, 1918- 1920 de Sorbonne’da Edebiyat Fakültelerinde Profesör olarak görev yapmıştır. 1911 yılında “*Hayat el- halliye fi Mısır er-Romaniye*” 1932 yılında “*Mısır el-Yunaniye er-Romaniye munzu ğuzu el-İskender hatte Doklidyanus*” isimli kitaplar kaleme almıştır. 1894 yılında Mısır’a gelmiştir. 1897–1898 ve 1901 yılları arasında Mısır’ın Feyyum şehrinde yapılan kazılarda bulunmuş ve Fransa’ya birçok nadir belge ve dergi göndermiştir. Bunlar Lille’de muhafaza edilmiştir. 18 Nisan 1940 yılında Mısır’daki Fransız Meclisinin başkanı olmuştur. 1937- 1949 yılları arasında Camiatu’l Fuadu’l Evvel’de çalışmıştır. 1929- 1930 yılları arasında Alexander Moret ile birlikte “La Revue Egyptologique” çalışmasını yayımlamışlardır.²¹¹

4.4. PIERRE LACAU (1873- 1963)

Fransa’da Mısır üzerine araştırmalarıyla tanınmış en iyi uzmanlardan biridir. Brie-Conte-Robert’te 25 Kasım 1873 yılında doğdu. Önce jeoloji, sonra Sorbonne Üniversitesi’nde tarih okudu. Sonra da felsefeye meyl etti. 1897 yılında diploma almaya hak kazandı. Aynı yıl Şark dillerini öğrenmek için ders aldı. İbraniceyi öğrendi ve bu dille makaleler yazdı. Maspero’nun tesiri altında kalarak Kıpti dilini öğrendi. 1899 yılında Kahire’ye gitti. 1901 yılında Mısır ile ilgili ilk çalışmalarını yayımlamaya başladı. 1912 yılında Kahire’deki Şark Eserleri Müdürü oldu. Birinci Cihan Harbi çıkınca Fransa’ya geri gitti. 1915 yılında tekrar Kahire’ye döndü. Sorbonne Üniversitesi’nde Coğrafya Profesörü olan Anne-Marie Bernard ile evlendi. 1963 yılında Paris’te vefat etti.²¹²

²¹¹y.a.g.e., s. 224- 226.

²¹²y.a.g.e., s. 227- 228.

4.5. PERCY EDWARD NEWBERY (1869- 1949)

23 Nisan 1869 yılında Ealing’de doğdu. Mısır uzmanı olan İngiliz bilim adamıdır. Krallar vadisinde keşfedilmiş Firavun mezarlarının ortaya çıkarılmasında çalışmalar yapan İngiliz ekibin başında yer almıştır. 1929- 1932 yılları arasında Kahire Üniversitesi’nde Eskiçağ Mısır Tarihi ve Arkeoloji dersleri verdi. Dünyaca ünlü “JEA, ASAE, ZAS” gazetelerinde Mısır ile ilgili birçok makale kaleme aldı.²¹³

4.6. VLADİMİR VİKENTİV

Rusya’da doğdu. Berlin’de Prof. Adolf Irman’ın yanında Kıpti Dili’ni okumuştur. İlk çalışmalarına 1917 yılında Uluslararası dergi ve gazetelerde makaleler yayımlayarak başlamıştır. Bunun dışında şark ile ilgili birçok görevlerde bulunmuştur. Moskova’da; Tarih ve Şark Müzesi Müdürlüğü yapmıştır. 1923 yılında Mısır’a seyahat etmiştir. 1924 yılında Kahire Üniversitesi’nde Kıpti Dili derslerini vermeye başlamıştır. Vikentiv, Kahire Üniversitesi’nde, Edebiyat, Çocuk Kıssaları ve Eskiçağ Mısır Tarihi ile ilgili dersler vermeye ve araştırmalar yapmaya devam etmiştir. Mısır’da önemli bir bilim adamı olacak Ebu Gazi’nin doktora danışmanlığını yapmıştır.²¹⁴

4.7. LOUIS MASSIGNON

25 Temmuz 1883 yılında Nogent Sur Marne’de doğdu. Şark Dilleri Medresesi’ni bitirdi. 1901’de Cezayir’e seyahat etti. Sonra tekrar Paris’e döndü ve Hanoré d’Urfé adlı teziyle 1902 yılı Ekim ayının başlarında Edebiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1903 sonları ve 1904 yılı başlarında Sorbonne’da meşhur şarkiyatçılardan ders aldı. 1906 yılında Şark Dilleri Fakültesi Arapça Bölümü’nden diploma almaya hak kazandı. 1906 yılı Kasım ayı başlarında Kahire’ye seyahat etti. İslam eserleri üzerine araştırmalar yapmaya başladı. İslamiyet’le yakından ilgilendi. Paris’te erken araştırmalarından ve Kuzey Afrika’ya gezilerinden sonra, Kahire’de daha ileri bir araştırma dönemi geçirdi ve buradan, 1907 yılında Bağdat’a gitti. Orada

²¹³y.a.g.e., s. 229.

²¹⁴y.a.g.e., s. 230- 231.

bulunan meşhur zatların mezarlarını ziyaret etti. Mesela Peygamber efendimizin “Salman ehli beyttendir” sözü üzerine bu zatın mezarını ziyaret etti. 1910 yılında Bağdat seyahati ile ilgili birçok makale yayımladı.²¹⁵

Hallac-ı Mansur çalışması ise O'nun çok özel araştırmasıdır. Massignon'un 1914'te biten, 1922'de yayınlanan doktora tezidir. Yaşamının geri kalanında da bu konuda çalışmayı sürdürmüştür. Bu yapıt, Hallac-ı Mansur'un yaşamını anlatmak ve tövbekâr da olsa bir mistiğin, Tanrı'yla bir tür birleşme deneyimi için feragat ve arınma çabasının gelişme aşamalarını göstermek üzere oluşturulmuş, büyük bir bilginlik ve özgün düşünce yapıtıdır. Düşüncelerinin özgünlüğü ve kişiliğinin gücü dolayısıyla, Massignon'un Fransa'daki İslamiyet araştırmaları üzerinde ve gerçekte, İslamiyet konusundaki Fransız görüşleri üzerinde derin bir etkisi olmuştur; o belki de, kendi çağının entelektüel yaşamında merkezi bir kişilik olan tek İslam uzmanıdır.²¹⁶

Mısır Üniversitesi'nde 1910 yılında çalışmaya başlamış olan Massignon, Mısır Üniversitesi öğrencilerine kırk farklı ders vermiştir. İleride Üniversitede çok önemli isim olacak öğrenciler yetiştirmiştir. Bunlardan biri Taha Hüseyin'dir. Massignon, 1914 yılında Birinci Cihan Harbinin başlaması üzerine askere alınmıştır. Allenby komutasındaki askeri birlikte görev almıştır. Savaş sonrası tekrar akademik hayatına dönen Massignon, İslam ve tasavvuf üzerine araştırmalarını devam ettirmiştir. Birçok eser tercüme etmiş, Tasavvuf ve İslam ile ilgili birçok ders vermiştir. Başlıca eserleri; Tarihü'l- Edyan (1911), İhvan-ı Safa Risaleleri (Berlin, 1913), Divan-ı Hallac, (158 sayfa, 1931), Ahbar el-Hallac (1957), Hayatu'l Hallac, Kitabat el-Attar an el-Hallac (1948), Hallac fi Bilad el-Etrak (1941- 1946), Kıssat el-Hallac (1954)²¹⁷

²¹⁵Abbas el-Akikî, *El-Mustesrikun*, Cilt: I, (Kahire:), s. 264- 265.

²¹⁶Atalay, a.g.e., s. 46.

²¹⁷Ebu'l Vefa , “Massignon ve'd- Derasat et-Tasrif”, *Louis Massignon*, (Kahire: 1984), s. 71- 75.

4.8. CARLO ALFONSO NALLINO

İtalya'da meşhur oryantalistlerdendir. Arapçayı Roma Üniversitesi'nde öğrendi. Hükümet O'nu 1893 yılında Kahire'ye yolladı. 1910- 1911 yılları arasında Mısır Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arap Edebiyatı Tarihi dersi verdi. Araplarda Astroloji ilmi ile ilgili araştırmalar yaptıktan sonra Araplarda Astroloji derslerini de verdi. *Alm el-felek Tarih and el- Arab Fi Karn el- Vasti, Tarih el- Edeb el-arabiyye mine'l Cahiliye hatte Asr Beni Ümeyye* isimli kitaplar neşr etti. Öğrenciler üzerinde büyük etki yarattı. Cahiliye devri şiirleri üzerine Nallino'nun fikirleri, Arap Edebiyatı Tarihi kitaplarında önemli bir yer teşkil etmektedir. 1913 yılında Roma Üniversitesi'ne dönen Nallino, 1915 yılında İslam Tarihi Bölümü açarak 1927 yılına kadar orada İslam Tarihi dersleri verdi.²¹⁸ 1927 yılında Mısır Üniversitesi'ne dönen Nallino, 1932 yılına kadar İslam Öncesi Arap Tarihi dersini okuttu. 1928 yılında Filistin, Şam, Beyrut ve İstanbul'a seyahat etti. İtalya'da Şark ile ilgili birçok yayım yaptı. 1921 yılında Oriento Moderno, Istituto per Oriento'da ve Roma Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şark Dilleri Bölümü'ne bağlı Rivista Degli Studi Orientali'de Mısır Üniversitesi ile ilgili yazılar yazdı. Accademia dei Lincei'de Edebiyat, Tarih, Felsefe Bölümü'nün danışmanıydı. Nallino, Mısır Üniversitesi'nin oluşumunda emek harcayan şahsiyetlerin en önemlilerindendir.²¹⁹

4.9. GASTON MASPERO

1847 yılında Lille'de doğdu. Burslu olarak Amerika'ya gitti. Arapça ve Kıpti dilini öğrendi. Doktorasını 1873 yılında bitirdi. 1875 yılında Doğu Tarihi isimli kitabını Paris'te yayımladı. 1880 yılında Fransa'nın Mısır'a arkeoloji dersleri için gönderdiği öğrencilerden biri oldu. 1886 yılında Paris'e geri döndü. 1899- 1914 yılları arasında Mısır Müzesi'nin müdürlüğünü yaptı. 1908- 1914 yılları arasında Mısır Üniversitesi Arkeoloji Fakültesi'nde akademisyendi. Mısır'da kaldığı süre zarfı içinde Mısır Üniversitesi'nin aynı zamanda meclis idaresinde de görev almıştır.²²⁰ El-Ahram gazetesinde ki şu haber bize Maspero'nun ülkesine dönüş tarihini

²¹⁸El-Akikî, a.g.e., s. 432.

²¹⁹Bedevî, a.g.e., s. 583- 587.

²²⁰El-Akikî, a.g.e., s. 389- 390.

kesinleştiriyor. “Arkeoloji fakültesi’nde hoca olan Maspero ülkesine dönmesi nedeniyle Perşembe günü akşam dokuzda kendisine gece düzenlenmiş. Geceyi Üniversiteden birçok isim şereflendirmiştir. Üniversite rektörü Ahmed Fuad Maspero’ya Arapça hat yazılı bir albüm takdim etmiştir. Bu albümde Üniversitede çalışanların fotoğrafları mevcuttur”.²²¹

4.10. GASTON WIET

18 Aralık 1887 yılında Paris’te doğdu. 1905 yılında Şark Medresesi’ne başladı. Bu medresenin müdürü Türkiyat’ta uzman Barbier de Meynard idi. Bu medresede Ortaçağ Mısır Tarihi alanında uzmanlaştı. Daha sonra hukuk fakültesini kazandı ve 1908 yılında buradan mezun oldu. 1909- 1911 yılları arasında Kahire’de bulundu. Burada Arap nakışlarında uzman, İsviçreli ünlü bir oryantalist olan Max Van Berchem ile tanıştı. Fransızların Şark eserleri üzerindeki etkisi ile ilgilendi. 1912 yılında Emir Ahmed Fuad, O’nu Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde ders vermek üzere davet etti. 1912- 1913 yılları arasında Mısır’da bulundu. Daha sonra Paris’e döndü. 1926 yılında tekrar Mısır’a gelen Wiet 1951 yılına kadar burada bulundu. 1926- 1951 yılları arasında Kahire’de Emir Fuad’ın isteği üzerine Dâru’l Asar el-Arabiyye’nin müdürlüğünü yaptı. Mısır Tarihi özellikle de İslam Tarihi ile ilgili üç yüz makale yazdı. Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Arapça ve Türkçe dersi verdi. 1971 yılında vefat etti.²²²

4.11. IGNAZIO GUIDI

1844 yılında Roma’da doğdu. Roma Üniversitesi’nde Arap Dili ve Sami Dili’ni okudu. 1869 yılında Malta, Mısır, Filistin, Şam ve İstanbul’u ziyaret etti. 1908- 1909 yılları arasında Mısır Üniversitesi Arap Dili bölümünde ders verdi. Burada ders verdiği süre içinde aynı zamanda üniversitede birçok makale de kaleme aldı. “*Muhadarat edebiyat el-coğrafya ve’l tarih ve’l luğat and el-arab*”, “*Ceziretu’l Arab kable’l İslam*”, bu çalışmalarını daha önce Mısır Üniversitesi’nde ders olarak da verdi. 1921 yılında da Paris’te yayımladı. *Muhadarat fi Ilm lüğat el-arabiyya el-*

²²¹Ceride-i el-Ahram, (7 Temmuz 1914), s. 5.

²²²Bedevî, a.g.e., s. 433- 437.

cünubiyye el-kadime isimli çalışması Mısır Üniversitesi tarafından, İtalyancadan Arapçaya çevirtilip 1930 yılında Kahire’de yayımlanmıştır.²²³

²²³El-Akikî, a.g.e., s. 425- 426.

SONUÇ

1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile azınlıklara tanınan haklardan yararlanan misyonerler, okullarının sayılarını arttırdılar. İtalyan tarihçi Raimondo yabancılara doğudaki politikalarını şu sözlerle özetlemektedir: “Beyazlar Afrika’ya geldiklerinde bizim topraklarımız, onların İncilleri vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Uyandıığımızda gördük ki, onların toprakları, bizim İncillerimiz vardı”.²²⁴ Gerçekten de yabancılar Mısır’da matbaalar kurmuş, medresede öğretmenlik yapmış ve birçok eğitim faaliyetinde etkin rol oynamışlardır.

Batı’nın kültür ve medeniyet sahasında Mısır, siyasi ve ekonomik bakımdan Süveyş Kanalı ile ilgilenmesi, oryantalist düşüncesinin somut atılımlarının en önemlilerindedir.²²⁵ 1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılması ile Mısır’ın olağanüstü bir önem kazanması ve stratejik yolların ağırlığının Doğu Akdeniz’e inmesi, Avrupa ülkelerinin bütün ilgisini buraya çevirmelerine neden olmuştur. Özellikle Fransa ve İngiltere arasındaki çekişme Kanal’ın açılmasıyla artmıştır. Nitekim 1882 yılında İngiltere’nin Mısır’ı işgal etmesiyle İngiltere ve Fransa arasında Kuzey Afrika topraklarının paylaşım sorununu ortaya çıkarmıştır. 1798 yılında Mısır’ı işgal eden Fransa ve 1802 yılında işgal eden İngiltere, işgal sonrası Mısır’a birçok diplomat, uzman, araştırmacı ve misyoner göndermiştir. Mısır’a seyahat amacıyla gelenlerin çoğunun bir süre Mısır’da yaşadıkları, hatta çalıştıkları gözlenmiştir.

Bayram Ali Çetinkaya, “Batıdaki ‘Sürgün’ Doğulu/Yabancı Edward Said’in Gözüyle Oryantalizm-‘Öteki’nin Tanımlanması” adlı makalesinde²²⁶ Doğu’nun bir

²²⁴ Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, Çev: Halim İnal, (İstanbul: E Yay., 2000), s. 203.

²²⁵ Sarı, a.g.e., s. 84.

²²⁶ Bayram Ali Çetinkaya, “Batıdaki ‘Sürgün’ Doğulu/Yabancı Edward Said’in Gözüyle Oryantalizm-‘Öteki’nin Tanımlanması”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Nisan 2009, s. 23, <http://www.esarkiyat.com/makaleler/bayramcetinkaya.pdf> adresinden 9 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.

takdim projesi olan Oryantalizmin ham maddesinin Doğu uygarlığı, Doğu halkı ve toprağı olan bir yorum mektebi olduğunu belirtmektedir. Nitekim Mısır, medeniyeti, kültürü ve jeopolitik konumu nedeniyle büyük bir önem arz eder. Özellikle Akdeniz'in Kızıldeniz ile bağlantısının olması, İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerin Uzak Doğudaki sömürgeleri ile bağlantı kurmaları için Mısır'a sahip olmaları şarttı. Bu nedenle yabancılar kendi çıkarlarına uygun düşecek her türlü yolu denemişler ve Mısır'ın bağımsızlığına giden yolda en yakın müttefiki rolüyle yanında durmuşlardır.

Napolyon Bonaparte Mısır'ı işgal ederken kendi ile birlikte koskoca bir akademiye peşine takmıştı. Oryantalistlerin işgaline uğrayan Mısır, Napolyon'un işgalini haklı çıkaracak sanat ve edebiyat eserleri ortaya çıkarmıştı. Bu oryantalistlerin görevi, Mısır hakkında araştırmalar yapmak ve bunları sömürge güçlerine sunmaktır. Bu bölgede kalmak, buradaki insanlardan faydalanmak ancak orda sözü edilen bölgeleri ve bölge insanını en iyi şekilde incelemeye bağlıdır. Kahire Üniversitesi'ndeki Oryantalistlerin de yaptığı bundan farklı değildi; Onlar Mısır hakkında araştırmalar yaptılar ve bunları ülke siyasetlerinin hizmetine sundular.

Sanat, bilim ve siyaset ile dolu olan Mısır'da en önemli sömürgecilik faaliyetinin eğitim yoluyla olabileceğini düşünen dış güçler, matbaalar kurmuş, medreselerde çalışmış ve Mısır'da yüksek öğrenimin yerleşmesine öncülük etmişlerdir. Çünkü sömürgelerinde yaşayanların, Avrupa eğitim sistemiyle yetiştirilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu durumla aynı zamanda İslam'ın fanatik yönlerini ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır.

Çoğunluğu Arapçayı ve Mısır lehçesini çok iyi bilen, zira Arapça yazıp çizen ve çeviriler yapabilen Oryantalistler, Mısır'da sadece bilimsel araştırma ve incelemelerde bulunmadılar. Bazen önemli kademedeki devlet memuru, bazen de hükümetin bir bakanı olarak devlet politikalarını ve siyasetini yönlendiren ve yöneten kişiler durumunda da olmuşlardır.

Mısır'da kendi ülkeleri tarafından desteklenen Luttman, Fago, Maspero gibi araştırmacılar, üniversite birimlerinde çalışarak gerektiğinde birçok eseri kendi ülkelerine kazandırmışlardır.

Oryantalistler İlkçağ Mısır, İslam Öncesi, İslam Sonrası, Modern Dönem'e kadar Mısır'ın tarihini, edebiyatını, sosyal ve kültürel yaşamda meydana gelen değişimleri ve dönüşümleri konu alan çalışmalar yapmışlardır. Kadının sosyal hayata katılmasında Oryantalistlerin Üniversite'de açtıkları dersler, yazdıkları makaleler de önemli bir yer tutar. Oryantalistler, Arap Dili sahasında da önemli çalışmalar yapmışlardır. Batıdan çok sayıda eser Kahire Üniversitesi'nde çalışan oryantalistler aracılığıyla Mısır'a ve üniversite kütüphanesine getirilmiştir.

Kahire Üniversitesi'nin oluşumunda rol alan Oryantalistlerin sadece etkileri değil, etkilenmeleri de olmuştur. Zira Kahire Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra kendi ülkesinde Şarkiyatçılık bölümleri açmışlardır. Nallino'nun, Mısır'dan döndükten sonra Roma'da İslam Tarihi Bölümü açması buna örnek teşkil eder.

Oryantalistlerin çoğunlukla Edebiyat Fakültesi'nde ders verdikleri görülmektedir. Bu durum sanat ve bilim ile dolu olan Mısır'ın, yabancıların çalışma sahasını belirlemede etkili olduğu düşünülebilir.

Oryantalistler; sömürgecilere, Mısır'ın bilgilerini taşıyarak Onların önünü açmıştır. Yani Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif yolu olmuştur. Oryantalizmin insanlığa katkıları da vardır. Nitekim Hiyeroglif yazısının çözülmesi, Arapça, İbranice, Sami ve Kıpti dillerinde yapılan çeviriler ve arkeolojik kazılar bunu doğrular niteliktedir. Fakat bu çalışmalar da nihayetinde ideolojinin hizmetine sunulmuş ve bilgiyi güç olarak kullanmaya hassasiyetle önem veren Oryantalizmin yol haritasını karşımıza çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Dârü'l-Mahfûzâti'l- Mısriyye (Mısır Devlet Arşivi), Kahire.

- Mahfazatu'l Abdin, 232, 234, 235, 236, 237, 562.

II. BASILI KAYNAKLARI

Abdumelik, Enver, **Nahdat-u Mısır**, Kahire: 1983.

Ali, Said İsmail, **El-Talim Fi Mısır**, Kahire:1995.

Akikî, Necib, **El-Musteşrikun**, Cilt: I, Kahire: 1964.

Amr, Eyman, **El-Amira Fatma İsmail ve İlm Camiatu'l Mısriya**, Kahire: 2009.

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789- 1914)**, Ankara: 1997.

Bedevî, Abdulrahman, **Mevsuatu'l Musteşrikin**, Kahire: 2002.

Bedirî, Ahmed Abdülfettah, **Emir Ahmed Fuad ve Nişet el-Camia el- Mısriya**, Kahire: 2008.

Bekir, AbdulVahhab **Kitabeti't-Tarih Fi'l Mısır Karni't- Tasia Aşera**, Kahire: 1993.

Bulut, Yücel, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul: Küre Yay., 2004.

Cemiî, Abdülmin'im İbrahim, **El-Camiatu'l Mısriya ve'l Muctemeğ 1908-1940**, Kahire: 1982.

_____ **El-Hizb el-Vatanî Beyn Zaimteyn Mustafa Kamil- Muhammed Ferid**, Kahire: 2000.

_____ **Vesaik Talim el-Alf Fi Mısır Hilal Karni't-Tasia Aşera**, Kahire: 2004.

_____ **Tarih el-Camatu'l Mısriya 1908- 2008**, Kahire: 2006.

_____ **Medaris Ulya Sahmet Fi İnşa- il Camiati'l Mısriyyeti**, Kahire: 2007a.

_____ **El- Camiatu'l Mısriya el- Kadime 1908-1925 Deresat Fi el- Vesaik**, Kahire: 2007b.

_____ **Taha Hüseyin ve'l Camiatu'l Mısriya**, Kahire: 2007c.

Cleveland, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul: 2008.

Harputlu, Ali Hüsni, **El- Musteşrikun ve't Tarihu'l İslam**, Kahire: 1988.

İbrahim, Sami Hüseyin, **El-Camiatu'l Ehliye Beyn el-Nişet ve't Tetavvur**, Kahire: 1985.

İsavî, Isam Ahmed, **Vesaik el- Camiatu'l Mısriya**, Kahire: 2007.

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt: II, İstanbul: Yeditepe Yay., 2005.

Karal, Enver Ziya, **Fransa- Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797- 1802)**, İstanbul: 1938.

Kefafi, Hüseyin, **El-Hidivi İsmail ve Maşugatuhu Mısır**, Kahire: 1994.

Kılınçkaya, A M. Derviş, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Ankara: 2004.

Kurşun, Zekeriya, **Yol Ayırımında Türk- Arap İlişkileri**, İstanbul: 1992.

Lewis, Bernard, **Uygarlık Tarihinde Araplar**, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Pegasus Yay., 2006.

Luraghi, Raimondo, **Sömürgecilik Tarihi**, Çev: Halim İnal, İstanbul: E Yay., 2000.

Menavi, Mahmud Fevzi, **Camiatu'l Kahire Fi İydeha el-Mıyye**, Kahire: 2007.

Muhammed, Sami Süleyman, **Talim Ve't Tağayyur el- İctimaî Fi Mısır Fi Karn et- Tasia Aşera**, Kahire: 2000.

Mutman, M., **Şarkiyatçılık/Oryantalizm, Modernleşme ve Batıcılık**, İstanbul: 2002.

Nasreddin, Hüseyin, **El-Ecanib Fi Camiatu'l Mısriya**, Kahire: 2008.

Okumuş Ejder -Ahmet Cihan-Mustafa Avcı, **Osmanlı Devleti'nde Eğitim, Hukuk ve Modernleşme**, İstanbul: 2006.

Riyd, Donald Malcom, **Devr Camiatu'l Kahira Fi Bina-i Mısır el-Hadis**, Çev: Ekrem Yusuf, Kahire: 2007.

Rafî'i, Abdurrahman, **Asr-u Muhammed Ali**, Kahire: 1951.

_____ **Asr-u İsmail**, Cilt: II, Kahire: 2000.

Said, Edward W., **Oryantalizm**, Çev: Nezih Üzel, İstanbul: İrfan Yay., 1998.

Süphandağı, İsmail, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul: 2004.

Şişman, Adnan, **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839- 1876)**, Ankara: T.T.K. Yayını, 2004.

_____ **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Ankara: 2006.

Tektaş, Nazım, **Çadırdan Saraya, Saraydan Sürgüne Osmanlı**, İstanbul: 2006.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789- 1994)**, İstanbul: 1995.

Uğur, Ahmet, **Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı**, İstanbul: M.E.B., 2001.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: II, Ankara: T.T.K., Yayını, 1972.

Yavuz, Hilmi, **Modernleşme, Oryantalizm ve İslam**, İstanbul: 1999.

Yeloz, Ferid, **Muhammed Ali ve Avruba**, Kahire: 2008.

Yıldırım, Suat, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, İstanbul:Ufuk Yay., 2003.

Zihni, İlham Muhammed Ali, **Mısır Fi Kitabeti'r- Rihletil Fransiyine Fi'l Karni't- Tasia Aşera**, Kahire: 1995.

III. MAKALELER

Ali, Muhammed, “Muhammed Ali ve Nahdat et-Talim”, **Eyyamul Mısriya**, Sayı: 20, Kahire: 2005.

Altundağ, Şinasi, “Mehmet Ali Paşa, Kavalalı”, **İ.A.**, Cilt: VII, İstanbul: M.E.B., 1979.

Bencheneb, Moh., “Mısır”, **İ.A.**, Cilt: VIII, İstanbul: M.E.B., 1979.

Boztemur, Recep, “Marx; Dogu Sorunu ve Oryantalizm”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm-I**, Yıl-Sayı: 4– 20, Ankara: 2002.

Bulut, Yücel, “Oryantalizm mad”, **DİA**, Cilt: XXXIII, İstanbul: 2007.

Ebu'l Vefa el-Fenimi't Teftazani, “Massignon ve'd- Derasat et-Tasrif”, **Louis Massignon**, Kahire: 1984.

Görgün, Hilal, “Mısır”, **DİA**, Cilt: XXIX, Ankara: 2004.

Parmaksızoğlu, İ., “Mısır”, **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: XXIV, Ankara: Mili Eğitim Basımevi, 1976.

Küçük, Mustafa, “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti”, **Osmanlı**, Cilt: II, Ankara: 1992.

Sabır, Abdulazim, “Camiatu'l Kahira Tarihe ve Risaletaha el- Ilmiye İdareteha ve'l Muhtelifa”, **Ceride-i el-Ahram**, 7 Temmuz 1992.

Tutal, Nilgün, “Edward Said'in Oryantalizmi Nasıl Okunuyor?”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm-II**, Yıl- Sayı: 4- 20, Ankara: 2002.

Türer, Celal, “Ralph Waldo Emerson’un Oryantalizmi”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm-II**, Yıl-Sayı: 4- 20, Ankara: 2002.

Ülken, Hilmi Ziya, “Şark- Garp Problemi Karşısında İslamiyet”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları**, Cilt: XII, Ankara:1964.

Yıldırım, Ali Kemal, “Edward Said’in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm-II**, Yıl-Sayı: 4–20, Ankara: 2002.

Zeydan, Corci, “Medreset Külliye Mısriya hiye Hacetna el- Kübra”, **Camiatu’l Kahira 100 amme**, Kahire: 2007.

“Feth Camiatu’l Mısriya”, **Ceride-i el- Ahram**, 21 Aralık 1908.

“Hacer el-Esasi”, **Ceride-i el- Ahram**, 30 Mayıs 1914.

“Emira Fatma İsmail”, **Ceride-i el-Ahram**, 4 Temmuz 1913.

“Arkam ‘an et- Talim”, **Eyyamu’l Mısriya, El-Camiatu’l Mısriya 100 Amme 1907 Mısır Kabl el- Camia**, Kahire: 2007.

“Ed-Davet li-Tesis Evvel Bank Mısır”, **Eyyamu’l Mısriya, El-Camiatu’l Mısriya 100 Amme 1907 Mısır Kabl el- Camia**, Kahire: 2007.

“El-Emira Fatma Bint el-Hıdiv İsmail Elleti Teberruat Li’l Camia”, **Eyyamu’l Mısriya, Camiatu’l Kahira Fİ 100 Amme**, Kahire: 2007.

“El-Hıdiv Abbas Fovk Arş Mısır”, **Eyyamu’l Mısriya, El-Camiatu’l Mısriya 100 Amme 1907 Mısır Kabl el- Camia**, Kahire: 2007.

“Tesis el- Ehزاب el- Mısriye”, **Eyyamu’l Mısriya, El-Camiatu’l Mısriya 100 Amme 1907 Mısır Kabl el- Camia**, Kahire: 2007.

IV. ELEKTRONİK MAKALELER

Çetinkaya, Bayram Ali “, Batıdaki “Sürgün” Doğulu/Yabancı Edward Said’in Gözüyle Oryantalizm-“Öteki”nin Tanımlanması”, **Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı: I, Nisan 2009, s. 23,

<http://www.esarkiyat.com/makaleler/bayramcetinkaya.pdf> adresinden 9 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.

Güner, Selda, “Oryantalizmin Ortaçağ Avrupa’sındaki Kökenleri: Batı’nın “Ötekileştirdiği “ Müslüman Doğu”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt- Sayı: 25- 1, (Ankara: 2008) s. 59, <http://www.history.hacettepe.edu.tr/seldagunerYAYINLAR.pdf> adresinden 3 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.

Mertcan, Hakan, “Oryantalizm- Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin’in Lambasına Uzanan Aşk”ın Bitmeyen Kanlı Serüveni” **MİLEL VE NİHAL İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt-Sayı: 4- 2, (Mayıs–Ağustos 2007), s.24, http://www.dinlertarihi.com/dergi/cilt_4/sayi_2/02_mertcan.pdf adresinden 6 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.

Şişman, Adnan, “Osmanlı Öğrencilerinin Paris’te Tahsil Yaptıkları Mısır ve Ermeni Mektepleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt- Sayı: V- II, (Afyon: 2003), s.2, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/V2/asisman.pdf> adresinden 11 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.

Uluç, Güliz- Soydan, Murat, “Said, Oryantalizm, Resim ve Sinemanın Kesişme Noktasında Harem Suare”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı**, Sayı: 42, (İstanbul: 2007), s. 36, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/106.pdf> adresinden 14 Ağustos 2009 tarihinde alınmıştır.

Yaramış, Ahmet, “Mısır’da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt- Sayı: IX-II, (Aralık: 2007), s. 121- 130, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/IX2/06AYaramis.pdf> adresinden 20 Temmuz 2009 tarihinde alınmıştır.

Yavuz, Nuri, “Şark Meselesi açısından Ortadoğu Gelişmeleri”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt- Sayı: 23- 3, Ankara: 2003), s. 89- 98, <http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2002/3/2002-3-89-98-6nuriyavuz.pdf> adresinden 30 Temmuz 2009 tarihinde alınmıştır.

V. TEZLER

Atalay, Sinem, **Oryantalizm, Oryantalistler ve Arap Dili Çalışmaları**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Dicle Üniversitesi, 2007.

Atak Çelebi, Funda, **Türk Modernleşmesinde Oryantalizmin Etkisi ve Kadın Sorununa Yansımaları; Diyarbakır Örneği**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Dicle Üniversitesi, 2007.

Abdulrahman, Muhammed, **Merkez el-Ecanib Fi Mısır**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahire Üniversitesi, 2009.

Gönültaş, Ezgi, **Edward Said’in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm İlişkisi**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2008.

Salem, Ahmed Muhammed, **Mısır Uleması 1798- 1801**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.

Sarı, Osman, **Oryantalizm Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008.

Seyyid, Hüseyin İbrahim, **El- Camiatu'l Mısriya ve'd Devreha Fi el- Hayat es-Siyase 1908- 1946**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aynü'ş-Şems Üniversitesi, 1983.

VI. SURELİ YAYINLAR

El-Ahram Gazetesi

El- Musavvar Gazetesi

VII. SÖZLÜK

Türkçe Sözlük, (Ankara: TDK, 1992)

EK 1

El- Ahram Gazetesi'nde (21 Aralık 1908), Mısır Üniversitesi'nin Açılışı İle İlgili Çıkan Haber

EK 2

El- Ahram Gazetesi'nde (30 Mart 1914), Hacer-el Esasi İle İlgili Çıkan Haber

EK 3

81

UNIVERSITÉ ÉGYPTIENNE
LE CAIRE

COURS
D'ÉCONOMIE POLITIQUE

PAR
GERMAIN MARTIN

PROFESSEUR D'ÉCONOMIE POLITIQUE À LA FACULTÉ DE DROIT DE DJIBOUTI
DÉLÉGUÉ À L'UNIVERSITÉ ÉGYPTIENNE

DEUXIÈME FASCICULE

LE CAIRE | PARIS
UNIVERSITÉ ÉGYPTIENNE | ARTHUR ROUSSEAU
ET LIBRAIRIE DIENNER | 16, RUE SOUFFLOT, 16

1910

Tous droits réservés à l'Université égyptienne.

Kaynak: Ceride-i El- Ahram Arşivi'nden alınmıştır.

**Germain Martin'in 1910 Yılında Kahire Üniversitesi'nde Verdiği Ekonomi
Politik İle İlgili Ders Notları**

EK 4

ديجى

ايموس

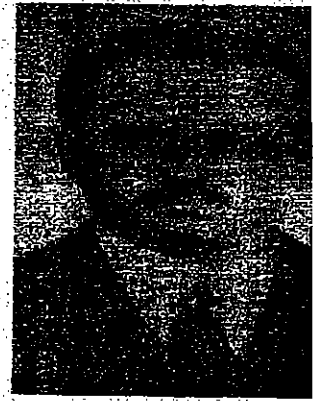
فيدال

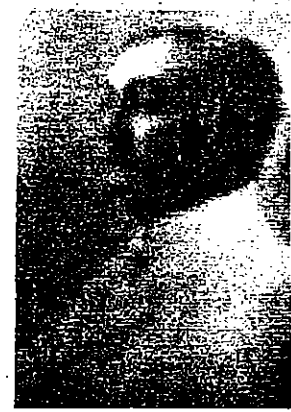
هيل

شارل أندريا

جوستاف ميشو

Kaynak: Hüseyin Nasreddin, *El-Ecanib Fi Camiatu'l Mısriya*, (Kahire: 2008), s. 319.

Kahire Üniversitesi'nde Ders Veren Oryantalistler

(Soldan: Digi ?, Emmaus, Vidal, Hill, Ch. Andrea, G. Michou, Walton, A. C. Creswell, Kieting)

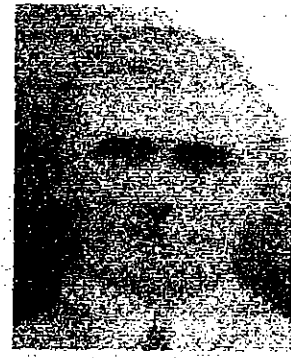
EK 5

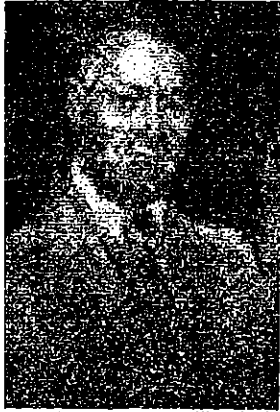
ماسپيرو

بانجام

هو جيو م

روى دو بين

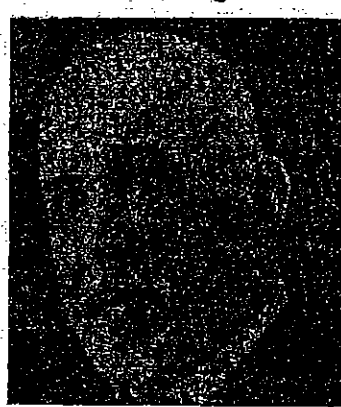
كلوت بك

يونكر

نيوبري

جولنيشيف

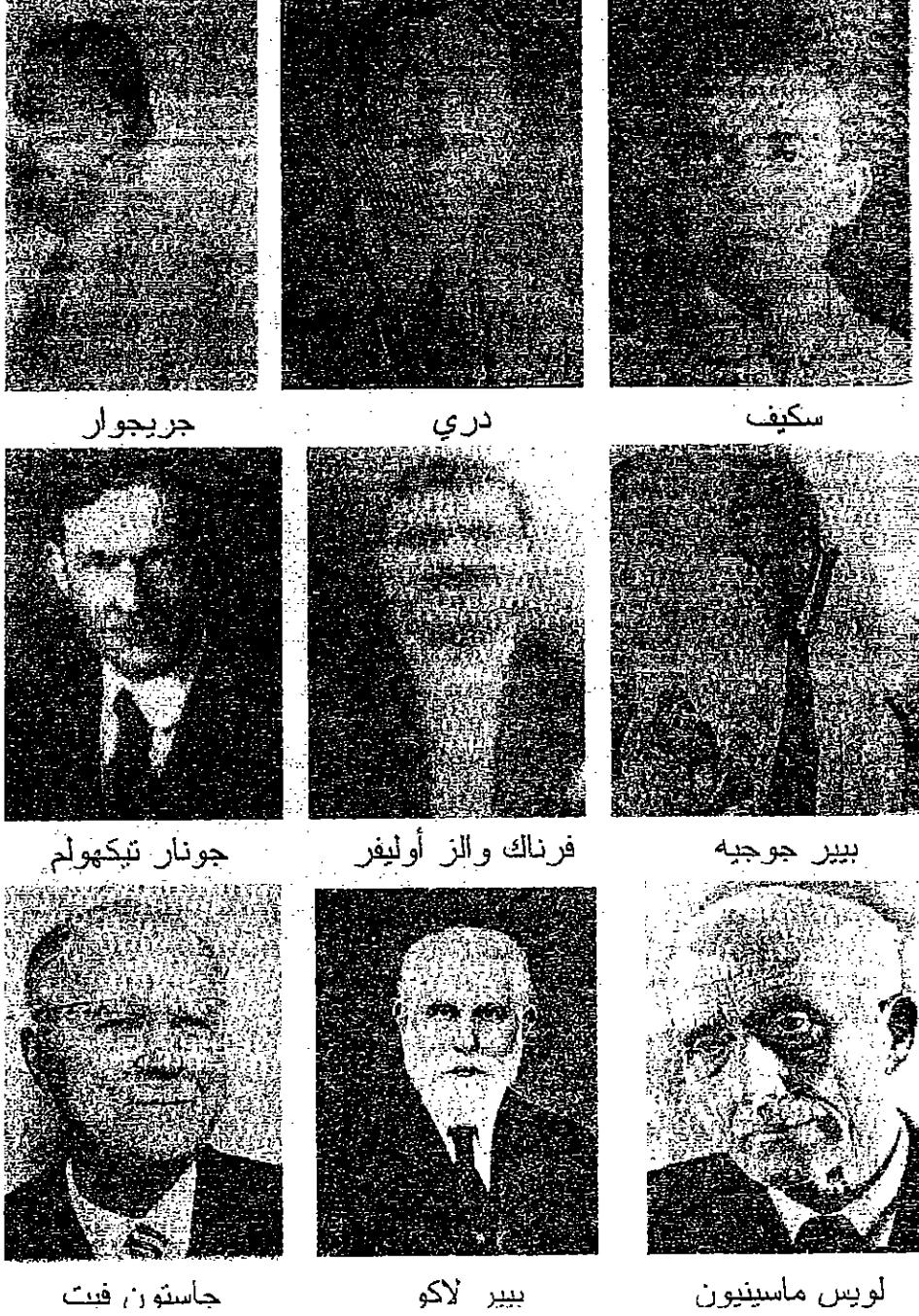
توماس ارنولد

Kaynak: Hüseyin Nasred-din, *El-Ecanib Fi Camiatu'l Mısriya*, (Kahire: 2008), s. 320.

Kahire Üniversitesi'nde Ders Veren Oryantalistler

(Soldan; G. Maspero, D. H. Bangam, E. Huguam, D. Dubin, Klot Bey, H. Junker, P. Newbery, V. Golnischeff, T. Arnold)

EK 6

Kaynak: Hüseyin Nasred-din, *El-Ecanib Fi Camiatu'l Misriya*, (Kahire: 2008), s.321.

Kahire Üniversitesi'nde Ders Veren Oryantalistler

(Soldan; H. Grégoire, Derry, C.H.O. Scaife, G. Tekholm, Wales, P. Jouguet, G. Weil, P. Lacau, Louis Massignon)

EK 7

نالينو

مادن

شارل كوينتز

شارل سيسون

ألبرت بوفيليه

إنياتسيو جويدي

أدولفين كوفروور

تستو

Kaynak: Hüseyin Nasred-din, *El-Ecanib Fi Camiatu'l Mısriya*, (Kahire: 2008), s. 322.

Kahire Üniversitesi'nde Ders Veren Oryantalistler
(Soldan; Nallino, Madden, Ch. Kuentz, Ch. Sisson, A. Pauphilet,
I. Guidi, Testout, A. Coufroeu).

EK 8

صورة لأساتذة الجامعة المصرية يتوسطهم لطفى السيد، والجالسون من أقصى اليمين
بريس وايت ولويس كليمان، وأقصى اليسار جولنيشيف، والثالث من اليمين واقفا الأب بول
جيرارد.

أساتذة كلية الآداب: شارل كوينتس وهنرى لوران وهنرى جريجوار وإيميل برييه
جورج بوستلييه وبول جراندور جالسين. ووالتموه وأوسكار جروجان وأندريه ليبرتون
ونوتيه وكليرجيه ودوب واقفين.

Kaynak: Hüseyin Nasr ed-din, *El-Ecanib Fi Camiatu'l Mısriya*, (Kahire: 2008),
s. 335.

Edebiyat Fakültesi'nde Yabancı Hocaları

(Üst resim: sağda oturan birinci kişi, P. Weit, ikinci kişi L. Clément,
solda oturan birinci kişi, V. Golnischeff
sağdan ayakta olan üçüncü kişi; P. Girard)

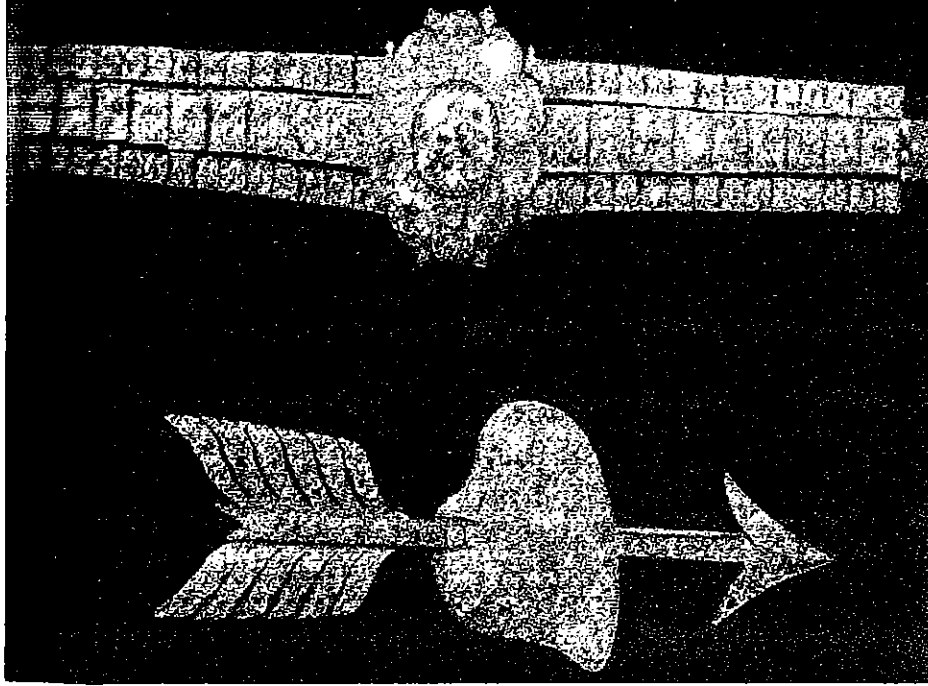
(Alt resim, oturanlar; Ch. Quintus, H. Laurent, H. Grégoire, E. Brihé, G. Bustlier,
P. Graindor).

EK 9

Emira Fatma İsmail

EK 10

Kaynak: Ceride-i el- Ahram Arşivi'nden Alınmıştır.

Emira Fatma İsmail'in Mısır Üniversitesi'ne Bağışladığı Mücevherler

العدد ١٨٩ - الثمن ١٠ مليات. الجمعة ٢٥ مايو سنة ١٩٢٨

الصورة

مصر تحتفل رسمياً بازاحة الستار عن تمثال نهضتها

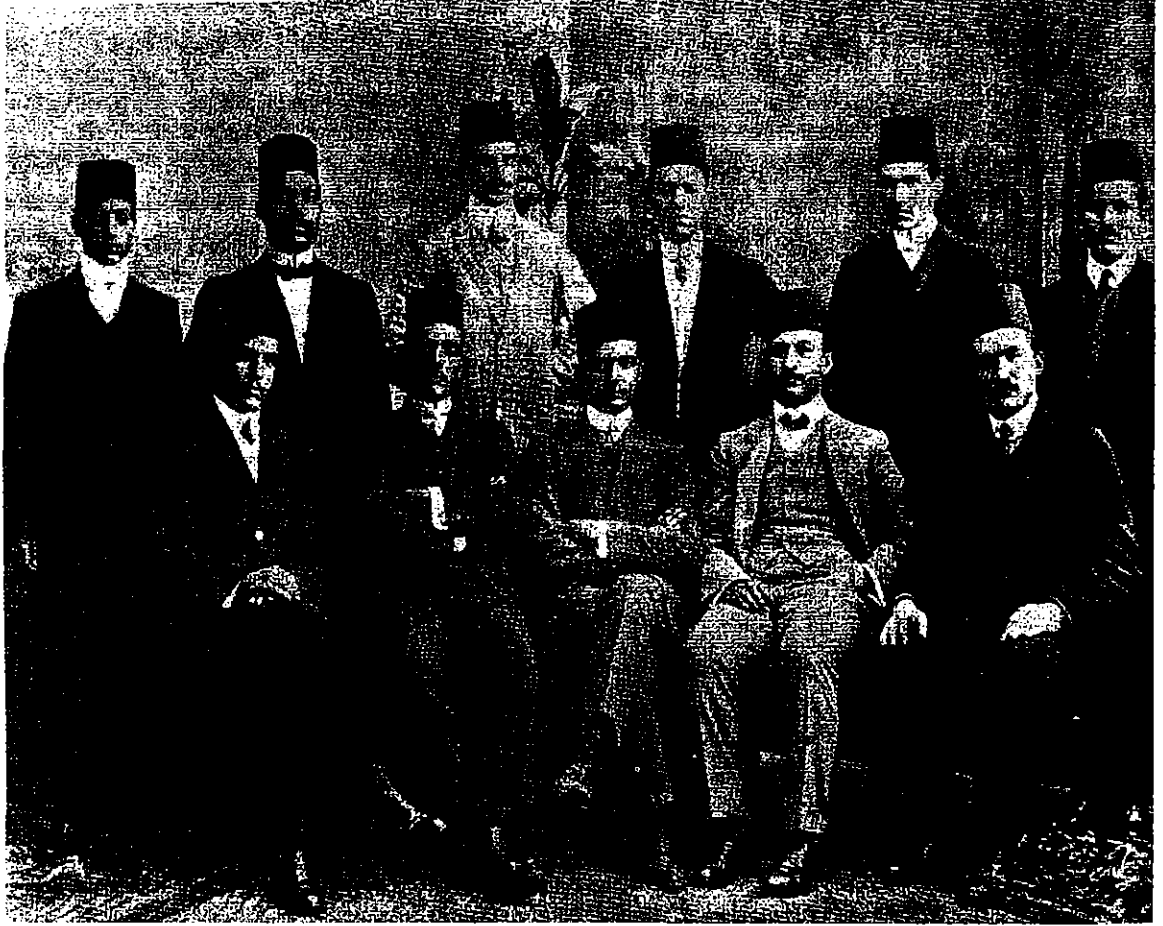

احتلت مصر يوم الأحد الماضي ، حكومة وبرلماناً وحجياً ، بازاحة الستار عن تمثال نهضة مصر بأستاد عظيم شره جلاله الملك ، وحضره الوزراء الماليون والسائرون ووزراء الدول الأجنبية للفرنسوز ، وأعضاء البرلمان ووزراء الدين وجمهور من الاعمال وكبار الموظفين والصحفيين المصريين والاوربيين والى حوله النحاس بانأ رئيس مجلس الوزراء بين يدي ملك البلاد خطاباً تاريخياً وملياً مستفيضاً تكلم فيه بأقوة وعظامة من نهضة مصر السياسية والاجتماعية وتمتلك الصورة التي في اسفل وهو يلقى هذا الخطاب . أما الصورة التي الى اليسار فتشمل التمثال كما بدأ القديسين عقب ازاحة الستار عنه وقد كثرنا بتيه سود هذا الاحتفال التاريخي في ملحقنا و ه ه من هذا العدد (تصوير رياض شعاع)

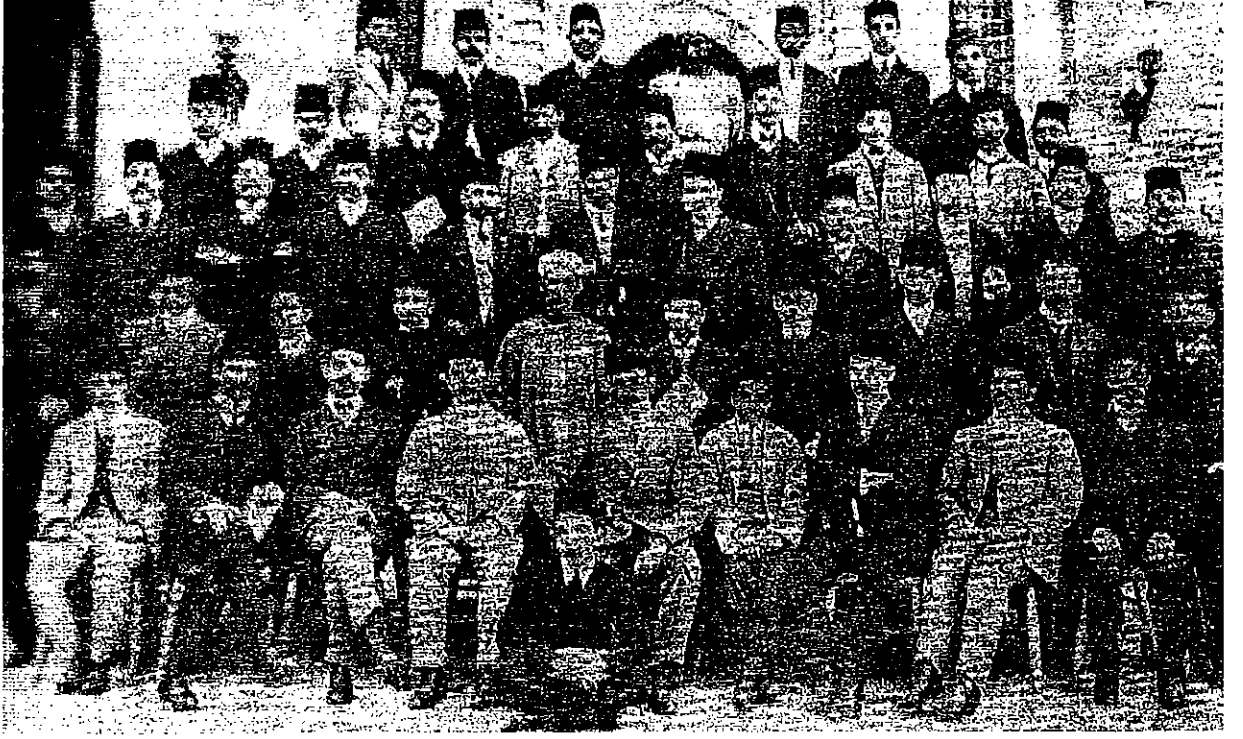
Kaynak: El-Musavvar Gazetesi, (25 Mayıs 1928), s. 10.

Mısır Reformu'nu Temsil Eden Heykel

EK 12

Kaynak: Mahmud Fevzi el- Menavi, *Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye*, (Kahire: 2007). (Kitabın ekler kısmından alınmıştır.)

1908 Yılında Kahire Üniversitesi'nin Yurtdışına Yolladığı İlk Öğrenciler

EK 13

Kaynak: Mahmud Fevzi el- Menavi, *Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye*, (Kahire: 2007). (Kitabın Ekler Kısmından alınmıştır.)

1908 yılında Kahire Üniversitesi'nde Çalışan Hocalar

EK 14

Kaynak: Mahmud Fevzi el-Menavi, **Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye**,
(Kahire: 2007). (Kitabın Ekler Kısımından alınmıştır.)

Emir Ahmed Fuad

EK 15

Kaynak: Mahmud Fevzi el- Menavi, *Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye*,
(Kahire: 2007). (Kitabın Ekler Kısmından alınmıştır.)

Kasım Emin

EK 16

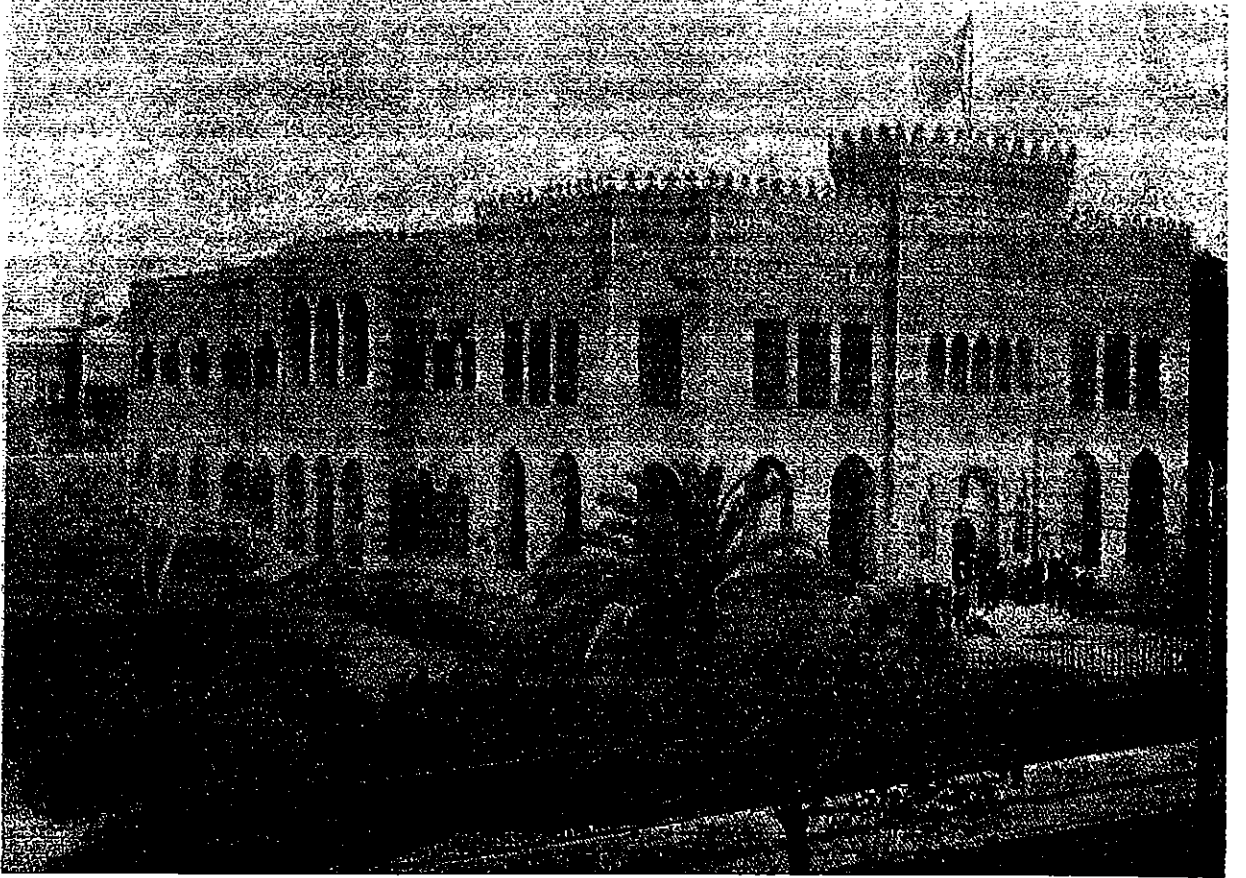
Kaynak: Mahmud Fevzi el-Menavi, *Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye*, (Kahire: 2007). (Kitabın ekler kısmından alınmıştır.)

Saad Zaglul

EK 17

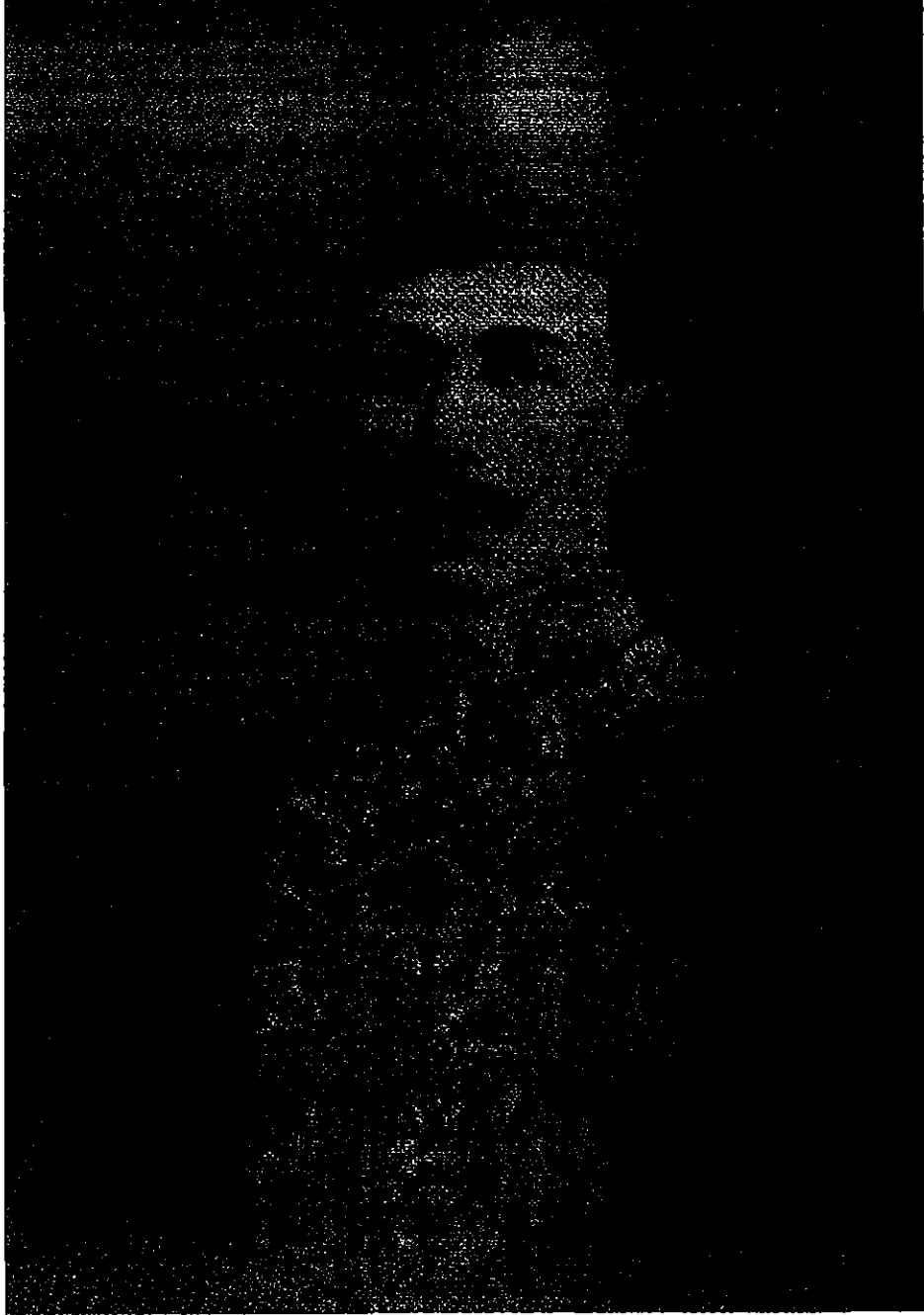
Kaynak: Mahmud Fevzi el- Menavi, *Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye*, (Kahire: 2007). (Kitabın ekler kısmından alınmıştır.)

**1908 Kahire Üniversitesi İdare Meclisi önündeki Rektör Ahmed Fuad ve
Üniversite Hocaları**

EK 18

Kaynak: Ahmed Fevzi el- Menavi, **Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye**, (Kahire: 2007). (Kitabın ekler kısmından alınmıştır.)

1908 Mısır Üniversitesi
(Janaklis'in sarayı olan bu yapı, şuan Amerikan Üniversitesi binasıdır.)

EK 19

Kaynak: Ahmed Fevzi el- Menavi, **Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el- Miyye**,
(Kahire: 2007). (Kitabın ekler kısmından alınmıştır.)

Mustafa Kamil

EK 20

Kaynak: Mahmud Fevzi el- Menavi, *Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el-Miyye*, (Kahire: 2007). (Kitabın ekler kısmından alınmıştır.)

Corci Zeydan

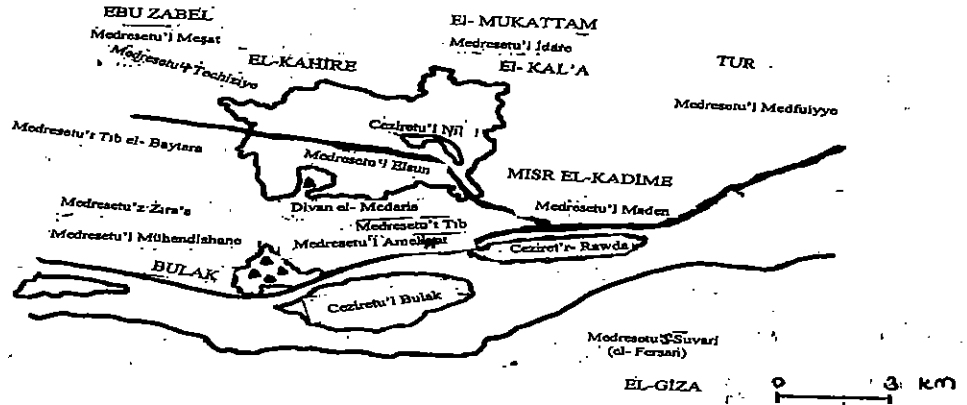
EK 21

Kaynak: Mahmud Fevzi el- menavi, *Camiatu'l el-Kahira fi el-Iydeha el-Miyye*, (Kahire: 2007). (Kitabın Ekler Kısmından alınmıştır.)

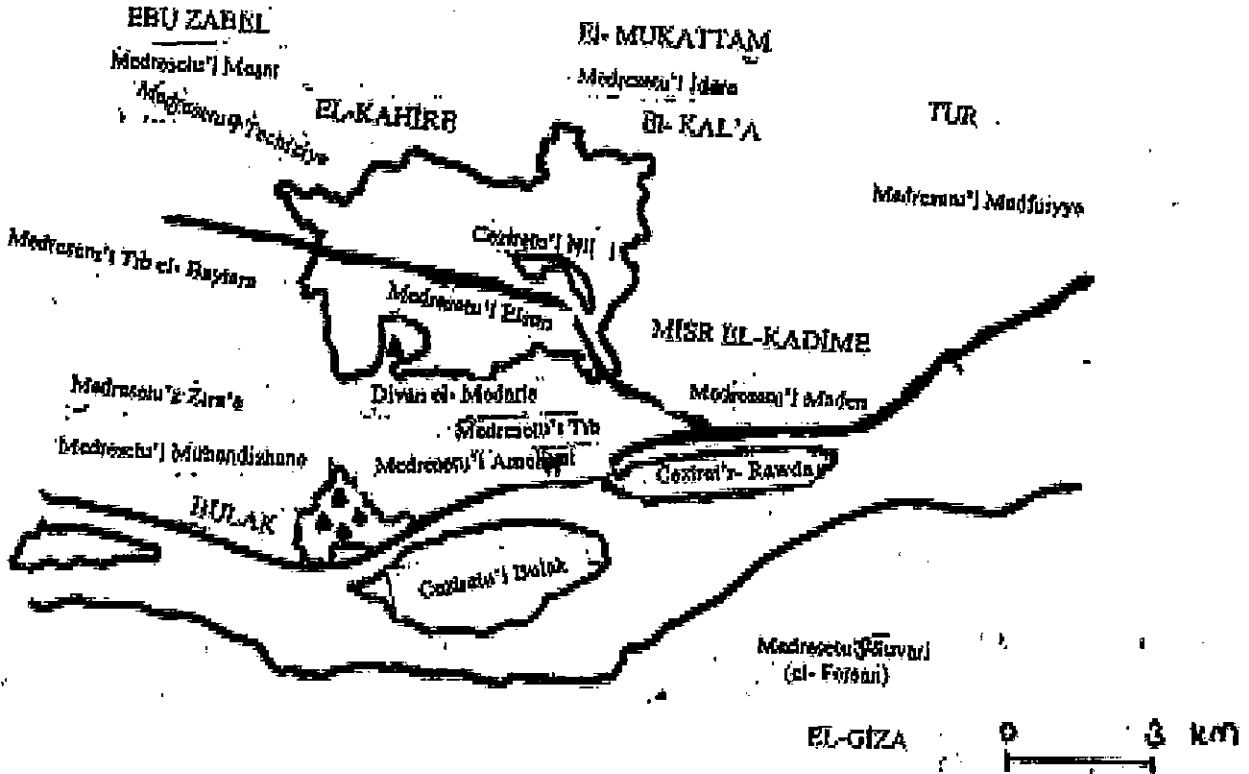
Kahire Üniversitesi Rektörleri

1. Emir Ahmed Fuad, 2. Rüşdü Paşa, 3. Emir Yusuf Kemal, 4. Dr. Ahmed Lütfi el-Seyyid, 5. Dr. Ali İbrahim Paşa, 6. Dr. İbrahim Şevki Paşa, 7. Dr. Muhammed Kemal Bey, 8. Dr. Muhammed Abdulvehhab Paşa, 9. Ahmed Zeki Bey, 10. Dr. Mustafa Bey, 11. Dr. Ahmed Mahmud, 12. Dr. Muhammed Necib, 13. Dr. Muhammed el-Amr Bey, 14. Dr. Abdulrahman, 15. Dr.Hasan İsmail, 16. Dr. Sufi Ebu Talib, 17. İbrahim Berrak, 18. Hüseyin İbrahim, 19. Hami Temr, 20. Mahmud Necib Hüsni, 21. Dr. Mahmud, 22. Dr. Şahab, 23. Dr. İsmail, 24. Dr. Necib, 25. Dr. Ali Abdulrahman

EK 23²²⁷

1836 YILINDA KAHİRE'DEKİ YÜKSEK MEDRESELER

²²⁷ Ek 22'deki haritanın transkripsiyonu olan bu haritanın ölçeklendirilmesi bizim tarafımızdan yapılmıştır.

EK 23²²⁷

1836 YILINDA KAHİRE'DEKİ YÜKSEK MEDRESELER

²²⁷ Ek 22'deki haritanın transkripsiyonu olan bu haritanın ölçeklendirilmesi bizim tarafımızdan yapılmıştır.